

PROLEGOMENE LA O ISTORIE UNIVERSALA

~~1918~~

ORIGINEA și DESVOLTAREA
● STATULUI AUSTRIAC ●

— ZECE LECTII FĂCUTE LA IAȘI —

DE

N. IORGĂ



IAȘI

TIPOGRAFIA ZIARULUI „NEAMUL ROMÂNESC“

1918

Maedonschi

P R E F A Ț A

Răzimată pe ultimele victorii pe care i le-a procurat sprijinul unui puternic aliat și concursul, efectiv, dar periculos, al spiritului de anarhie, care, provocat sistematic din Germania, cutreieră lumea, Austria, care-și zice astăzi: Austro-Ungaria și care e gata, numai să poată trăi, a-și zice și altfel, afirmă dreptul său de a trăi.

Pe de o parte, ea aduce ca argument durată îndelungă a dăinuirii sale, cei peste o mie de ani de când vegetează pe aceste pământuri un Stat austriac, sau ceea ce a pregătit, în forme încă prea puțin definite, acest Stat austriac. Ceea ce a fost, va fi, spun filosofi politici cari nu ureau să știe că o lungă existență cuprinde o garanție pentru viitor numai atunci când izvoare veșnice de reînnoire o palimentează neconținut.

Pe de altă parte, ea invoacă devotamentul „fiilor patriei din toate Ținuturile”—acesta e chiar textul comunicatelor de războiu—, al naționalităților pe care le-ar fi tulburat o clipă numai propaganda interesată a agitatorilor de peste hotare, dar, care, îndată ce au văzut amenințat Statul în care au trăit până acum și care și azi e gata de orice reformă exterioară, ca tot ce e neorganic, și-au unit puterile pentru a înfrunța pe dușman, pentru a-i ținea piept întâiu, pentru a-l răspinge apoi victorios de pe teritoriul cucerit. Ele, „popoarele Impăratului și Regelui”, afirmă astfel voința

lor de a se menține Monarhia. Argumentare meșteșugită, care nu ține samă de faptul că o legătură adevărată, intimă, roditoare ar fi numai atunci când, nu amorteala prin educație, stavilirea prin administrație și terorizarea prin Curtea marțială ar îndemna la luptă aceste neamuri de proprietate „austro-ungară“, ci viața lor însăși s'ar potrivi cu viața Statului, când creșterea unuia ar fi creșterea celorlalte, când de aceeași scădere întâmplătoare ar suferi în aceeași măsură, când n'ar fi vorba, de o' parte, numai de dinastie, de Curte, de nobilime, de cler, de funcționari, iar, de alta, de „supuși“, de „Unterthane“, ci s'ar vedea, lucrînd, înnaintînd și creînd, o colaborație între Guvern și popor, așa cum se vede în Statele care n'au nevoie să schimbe definiția firăscă a unei națiuni pentru a și zice State naționale.

Arătînd prin ce înțelege Monarhia a-și prelungi ființa, împiedecând, prin menținerea formei sale, dezvoltarea acelor însușiri particulare, prin care neamurile ei ar putea folosi cu adevărat omenirii întregi, am făcut să se vadă și contra-argumentele pe care orice minte sănătoasă e adusă a le opune sofisticăriei meșteșugite.

Dar și pe altă cale, care duce mai sigur, de și nu mai răpede, la scop, se poate arăta zădărnicia acestor ilușii în care se leagănă, a doua zi după un noroc nebun, care se va preface însă peste puțin în nenorociri și mai grele decît cele de ieri — în ceasul cînd nu va mai vorbi dușmanul de afară cu tunul, ci dușmanul din launtru cu glasul cetățeanului liber — Austria noului Împărat și Rege.

Așume pe calea istorică

Nimic nu poate fi mai plin de rele prevestiri pentru acest Stat anacronic decît arătarea obiectivă, în cadrul vast al istoriei universale, a împrejurărilor în care el s'a alcătuit, a caracterului pe care l-a avut din capul locului, a cerinței căreia odinioară i a putut răspunde, a elementului moral care a lucrat atunci pentru a strînge laolaltă pe un teritoriu lipsit de orice unitate geografică, de orice armonie în tendințele părților care-l

alcătuiesc, popoare de singe deosebit, de instincte divergente, de amintiri istorice absolut antagoniste și de tendințe pe care nimic nu le va putea împăca.

Se vor vedea dintr'o asemenea expunere două lucruri mai ales.

Întăiu, că nu Austria și-a crescut popoarele, le-a găzduit chiar, culegându-le de pe drumurile migrațiilor fără rost și fără țință supt adăpostul sigur al politicei sale tradiționale. Ci că, din potrivă, aceste popoare, toate, au venit gata formate, avînd, dacă nu conștiința, măcar instinctul valorii lor și o întreagă comoară de amintiri care sînt numai ale lor, și că harsarduri, care nu sînt măcar ale unei înfrîngerii, ci numai ale unor combinații dinastice, în vremea cînd peste mulțimi hotărâu samavolnic principii, le-au făcut să între în complexul de provincii care se numește Austria fiindcă n'a putut găsi niciodată alt nume.

Și, al doilea, că nu în germanism s'a găsit chiagul prin care s'au prins împreună, pentru o lungă, dar fatală conviețuire, aceste popoare. Și că deci, de și, după multă dihonie înviersunată, Germania prusiană de azi merge alături cu Austria care pretinde a fi mai ales germană și caută a-și afirma încă mai mult acest caracter german, nici basa veche ante-romană, nici situația în epoca romană, nici condițiile în care prin Imperiul lui Carol-cel-Mare au intrat în civilizație nu fac din cea de pe urmă un organism politic și național asemănător cu cea dintăiu și că, prin urmare, zădarnice, condamnate vor rămînea toate încercările economice și culturale de a da unei viitoare „Europe Mijlocii” o trăinicie mai mare decît a nevoilor unei apărări desperate fără să fie după salvare—dacă se poate spera într'însa — a a doua zi de bună înțelegere și de concurență.

Octobre 1917

Inceputurile Misiei catolice și cucerirea carolingiană

Pentru întâia oară numele de Austria, *Ostarriche*, apare într-o diplomă a Impăratului Otto la 1-iu Novembre 996.

Voim vedea ce valoare poate să aibă această denomi-nație politică, și în legătură cu ce planuri, cu ce concepții imperialiste medievale, fără nicio însemnătate actuală și chiar fără vre-o realizare deplină în acel moment, a fost ea creată.

Deocamdată trebuie să afirmăm un lucru: că înainte de epoca Ottonilor, înainte de Carol-cel Mare însuși, care-i stătea în față acesteia, ca ideal imposibil de ajuns, dar totdeauna ispititor la încercări nouă, cel dintăiu sâmbure al vieții austriece fusese pus în aceste pămînturi răsăritene de oameni cari n'aveau gîndurile naționale pe care, într-o epocă de negare a naționalității în folosul unității și universalității, și le închipuie interesații, și, după dînșii, naivii.

Să spunem de la început că acest întăiu element de închezare aparține, nu Imperiului carolingian, creat de Biserica romană după nevoile ei, care erau, cu tot creștinismul, complet adaptat și fundamental transformat, ale vechiului Imperiu, căzut în 476, ci acestei Biserici înseși.

Ca o creațiune bisericească, determinată de noua expansiune a spiritului roman în forma catolicismului agresiv și cuceritor, cu armele, fără semnificație în sine, ale

energiei barbare germane, așa apare în aceste regiuni cel dintăiu semn de viață istorică.

La începuturile evului mediu direcția mistică, având mai mult tendințe liniștite de izolare, de concentrare launtrică, a creștinismului celtic a fost învinsă în Insulele Britanice, unde-și avea obârșia.

Chiar acest creștinism, iubitor de pace în mănăstirile ascunse prin păduri sau pierdute în mijlocul lacurilor neguroase, căutase totuși, prin purlători mai aprinși ai veștii celei nouă, să ciștige sufletele, încremenite încă în ignoranță, ale popoarelor neînvățate. În Svițera de mai apoi, prin văile, străbătute numai de păstori, ale Alpilor a răsbătut astfel, încă de la începutul veacului al VII-lea, ducând după sine numărul îndătinat al celor doisprezece ucenici, Sfântul Columban, piosul Irlandez din „Insula Sfinților“, și tovarășul său, Sfântul Gallus, de pe urma căruia a rămas un oraș înfloritor și un întreg Ținut, unul din cantoanele confederației viitoare.

Cu atât mai puternic a fost avîntul propagandei creștine în veacul al VIII-lea. Ea își căpătase acum un suprem orînduitor, un respectat șef unic, cîrmuind cu mîină energetică de Impărat, al clerului său, în pontificele roman, creator, prin legații săi, analogi cu cei pe cari-i trimeteau în provincii Cēsarii de odinioară, al organizației creștine în regatele anglo-saxone ale Britaniei Mari. Și în instinctul de luptă, în stăruința îndărătnică a acestor Anglo-Saxoni, iubitori de toate primejdiile și înfruntători cu bucurie ai tuturor riscurilor, propaganda Evangheliei mîntuitoare a găsit și soldați cari nu se puteau învinge.

Nimic nu e însă național germanic în fapta unui Wilfrid, care cucerește sufletul primitiv al Frisonilor de la gurile Rinului, în a lui Swidbert, care-și supune Westfalia, în a lui Wilibrod și Acca, ucenicii lui Wilfrid, în a marelui Bonifaciu, care pătrunde în adîncile păduri ale cērbicosului păgînism teutonic, în a lui Pirminius, care creiază în Svițera însăși abația din Pfeifers, și a atîtor altora, din aceeași sacră legiune a neobosiților insulari, ca și a învățăceilor pe cari au știut să și-i atragă și să și-i for-

meze în mediul, tot așa de plin de energie barbară, al Francilor, cari n'aveau încă sabia cu mîner de cruce a lui Carol-cel-Mare. Servitori devotați ai Sfintei Biserici, unelte supuse ale Papei, jertfitori pe altarul lui Hristos, așa se simțiau ei în predicăția, în lupta și în sacrificiul lor ca și în opera de cultură, supt toate raporturile, pe care, fără niciun ajutor al puterii laice, o îndeplineau în mijlocul unor neamuri ce n'aveau pentru ei decît o singură calitate: cea religioasă,—creștini sau necreștini, oameni ai lui Dumnezeu în noua revelație sau slugi ale vechiului Satan.

În țara lor de origine, ca și în cea ce am putea numi coloniile lor religioase de-a lungul drumului de propovăduire, misionarii anglo-saxoni creau organizații care nu cereau nimic nimăruia, ajungîndu-și supt toate raporturile; dacă „regele pămîntesc“, *rex terrestris*, se afla în vecinătate, nu el era șeful suprem al acestor stabilimente de progres omenesc, ci regalitatea lui era dominată de influența ce se desfăcea din ele, și ea își căuta un loc de smerenie fiască alături de episcop. Mănăstirile erau fortărețele bogăției, luminii și puterii. Nu exista măcar un Scaun ierarhic, o preoțime mireană în afară de ele, ci din mănăstire pleca totul spre a se întoarce totul la dînsa. De jur împrejurul zidurilor fundațiunii religioase satele se formau în umbra bisericii, supt invocarea sfîntului tutelar, al cărui nume și l-au păstrat pînă astăzi. Așa au fost aceste dintăiu gospodării depline, complete, ale epocii medievale¹.

Acest curent, în neconținută înaintare victorioasă, trecu prin Svițera Sfîntului Gall prin Bavaria Sfîntului Emmeran, descălecători de țară în cel mai desăvîrșit și mai glorios înțeles al cuvîntului, și răsătu în părțile Dunării mijlocii, ale Inrlului, ale Ennsului, ale Leithei.

Pe acest cîmp de desfășurare al „Ostarichei“ viitoare nu se întilnia codrul și mlastina, poienele și dunele Saxoniiei interioare, care aștepta pentru a fi supusă sabia Impăratului creștinătății, răsărit, la sfîrșitul aceluiași veac, în mijlocul Francilor. Aici nu era o pagină albă a istoriei ca

¹ Montalembert, *Moinas d Occident*, III p. 158 și urm

acolo. Încă de pe vremea lui Tiberiu se croise pe aici, printre satele, acum ascultătoare, ale triburilor celtice și ilirice din Noricum și Panonia, drumul cel mare imperial care lega, pentru legiuni și negustori, Apusul cu Răsăritul. În tot cursul unei tulburate stăpîniri, Marcu-Aureliu avuse a face cu Quazii și Marcomanii înfiți în munții Boemiei, peste alte rămășițe celtice, dar întinzîndu-și stăpînirea departe în Sud și în Ost, și-i cuprinsese. Iuvavum, Petavium, Vindobona, fără să aibă înflorirea cetăților romane din Mesia și Dacia, erau totuși centre importante, și săpăturile au găsit numeroase urme ale însemnătății lor.

Cînd dominația romană s-a dus, ea n-a fost înlocuită, ca în Galia și în provinciile vecine, cu o stăpînire germanică. Goții, din deosebitele ramuri, semințiile mai mici ale Rugilor, Scirilor, confederația războinică, mai mare, a Longobarzilor, au apărut și au dispărut numai, atrași de strălucirea și prosperitatea Sudului sau Apusului european. „Regatul“ statornic în aceste părți, cu centrul în Panonia, dar cu depărtate ramificații de autoritate, a fost al Hunilor lui Attila. Și, cînd acesta s-a sfărîmat, pe lângă elementele germanice volatile, a căzut la fund, rămînînd, prinzîndu-se de pămînt pentru totdeauna, masa mai greoaie, incapabilă de inițiative politice sau militare, a Slavilor. Ei s'au supus jugului noilor Huni din veacul al VI-lea și al VII-lea, Avarii, pentru a li supraviețui apoi și acestora, simplă clasă dominantă fără viitor etnic.

În tot acest timp creștinismul nu fusese necunoscut în aceste locuri. Din Dacia el radiase încă din veacul al II-lea și al III-lea spre Nord și Vest. Apoi, ridicîndu-se din Italia prin văile Alpilor, el lucrase direct asupra aglomerațiilor barbare din Noric și Panonia. Cînd Rugii au trecut pe aici, ei găsiră, ca Germanii și Hunii în Galia, „cetăți“ episcopale libere, cu care stătură la învoială de la putere la putere. Și coloniștii pe cari-i aduse Attila silnic în ștepa lui, smulgîndu-i din provinciile Imperiului roman de Răsărit, din Mesia Superioară mai ales, nu erau, fără îndoială, păgîni.

În acest mediu prelucrat de o mai veche cultură, cu

aceiași caracter religios, dar fără *predominarea clerului monahal*, fără *obișnuința stăpânirii din mănăstire*, venită continuatorii operei Anglo-Saxonilor. Ctitoriile lor nouă se ridicară în frumoase locuri ferite. Așa apărură „casele” din Levant, din Gurk, din Seckau, din Brixen, din Leoben, din Sankt-Pölten, dintre care unele adăpostiră și episcopi. Dar cea mai importantă fundație, — colonie, am zice, — a fost cea din Salzburg, localitate cunoscută, pentru mințele ei de sare, și în vremea Romanilor.

Sfântul Ruprecht, care se aciuașe întâiu la Wallersee, s'a mutat apoi, pentru viața întreagă, aici La 716, în plin avânt al propagandei misionarilor din Marca Britanie, Sf. Emeran (din Poitiers) era recunoscut ca episcop de Scaunul roman, care trebuia să facă pe urmă din șefii de diecesă de aici — arhiepiscopi încă din 798 — legați permanenți ai săi pentru întinderea în Răsărit, și a operei de creștinare, și a superioarei autorități apostolice.

Ce a tăcut aici regimul monahilor, se vede după nomenclatura actuală a deosebitelor țeri. În actualele provincii Stiria, Carintia, Salzburg, cele două Austrii, e nesfârșit numărul satelor numite după hramul bisericilor (Skt. Willibald, Skt. Roman, Skt. Pankraz, Skt. Gothard, Skt. Donat, Skt. Oswald, pentru a da numai sfinții mai puțin obișnuiți), apoi al celor care au cuvântul *Kirche* în numele lor (Stadelkirchen, Weisskirchen, Kirchdorf, Laskirch, Traiskirchen, Rapoltskirchen, Sieghardskirchen), une ori acela de *Kloster*, *Münster*, mănăstire (Klösterle, Kremsmünster), de *Zell*, chilie (Eberstallzell), de *Pfarr*, parohie (Weitenpfarr).

În această lume pătrunse, peste vre-un veac, odată cu loviturile date Saxoniei, ireconciliabile în cultul vechilor zei, oștile lui Carol-cel-Mare, trimese pentru a înlătura rămășițele Avariei decăzute și a liberă pentru catolicism și cultură Noricul și Panonia, pline de urme romane și de amintiri creștine. Fără a avea vre-o formă nouă, fără a colonisa cu elemente supuse unui strict regim militar, în *burguri* care aveau și calitate episcopală, ca în Ținuturile saxone și obotrite până la Elba, *ducii* de hotar — un

markgraf cu acest nume, un „căpitan de margine“ deci, nu se întâlnește, nu făcură altceva decât să se strămute din cetăți puține și fără dănuire la locurile unde primejdia era mai puternică din partea barbarilor ce rămăseseră încă nesupuși. Dar ceia ce deosebește această provincie de Germania, în chipul cel mai hotărît, e că aici cucerirea nu a însemnat și o fundațiune religioasă și culturală. De aceasta se îngrijiseră, înviind urme mai vechi, misionarii Bisericii, în vremea cînd ea lucra pentru sine, prin miliția ei proprie, călugărească.

II.

Doua Austrii negermane

Deci întâiu nucleu de Austrie n'are nimic comun cu acea Saxonie de odinioară care, prin atâtea schimbări politice și amestecuri de rassă, a ajuns a fi Germania prusiană de astăzi. Cea dintăiu e opera misionarilor pașnici ai lumii anglo-saxone, cealaltă e cucerirea silnică a luptătorilor franci, predicînd cu sabia

Formele care i au urmat, pregătind Austria unui ev mediu mai înaintat, nu samănă nici ele cu formele pregătitoare ale acestei Germanii și nau în ele nimic caracteristic german, pe cînd nota deosebitoare rămîne totdeauna cea catolică: a spiritului roman cuceritor și dominator pentru altă formă de Imperiu decît aceia,—derivată, de privilegiu apostolic, de concesiune pontificală,—a Carolingienilor.

Provincia franca n a avut niciodată acea liniște care ar fi fost de nevoie pentru o nouă orînduire, pentru o colonizare nouă. La hotarele ei se purta războiul veșnic. Pe de o parte, contra elementelor slave desfăcute de supt stăpînirea avară, dar nu pentru a primi autoritatea noului domn germanic din depărtatul Apus și pentru a fi la îndemîna aceluia care-l înfațișă la Dunărea mijlocie. astfel a fost cazul cu ducele, de sînge slav, Liudevit, care a primit demnitatea militară de la Imperiul franc pentru a se ridica apoi, pentru independență, împotriva lui. Și, pe urmă, contra pretențiilor firești ale Imperiului de Răsărit,

care nu uita legăturile Panoniei cu Iliricul, atîta timp orientat spre Roma cea Nouă din Constaninopol, pretenții care fură ridicate, pe rînd, de Grecii Bizanțului și de imitatorii lor barbari, Bulgarii de sînge slav, conduși de o întreprinzătoare castă războinică : de atîtea ori apele Dunării, ale Savei și Dravei fură străbătute de luntrile pînditoare și prădalnice ale rivalilor din Ost-ai puterii france, ajunse la ultima limită a acestei *Mark*, a acestei „margineni“ panonice.

Și, totuși, pe alt punct al viitorului teritoriu austriac aceiași putere năvălitoare a Francilor se înfipse, pe același vechiu substrat al activității misionarilor transformatori. Din ducatul italian al Friulului, —altă „margină“, —înnaintaseră conți, *Grafen*, cari, prin văile germane vecine, locuite de păstori, trecuseră în Ținuturile de colonizare mănăstirească, între Slavi, ale Istriei, Goriției, Carniolei, Tirolului, Carintiei. Aceștia n'au avut cel puțin să înfrunte aceleași primejdii neconținute din partea unor dușmani, interni și externi, și fundațiunile mai modeste ale acestor conți, ajunși răpede, în ciuda ducelui carolingian de Carintia (Carloman, fiul lui Ludovic Germanicul), la independență, au și fost mai durabile.

În aceste părți sud-vestice, slovene, apropiate de Alpii Iulieni, ca și în Nordul și Nord-Ostul boem, morav și slovac, cea mai mare parte din populație era, cum o dovedesc și numele, acoperite de oficialitate doar cu un ușor vernis germanic, ale localităților, slavă. Era de așteptat ca elementul slav din sus măcar să ajungă la neatîrnare, după cele dintăiu semne de slăbire a regimului franc, și, iarăși, era firesc ca forma în care s'ar înveșmînta această independență a revoltei să fie însăși forma regimului înlăturat în sfîrșit.

Așa, ca o contrafacere de „Austrie“ francă, asemenea cu Bulgaria ca o contrafacere a Bizanțului grec, amîndouă de tradiție și de principii romane încă —, trebuie să se înțeleagă așa-numitul „regat“ morav al lui Moimir, Rostislav, Sviatopluc (pentru Germanii Zwentibold) și Moimir al II-lea, care se ivește, prin rîndurile puține și nesigure

ale cronicilor, pe la 840, cîteva decenii abia după ce steagurile lui Carol-cel-Mare ajunseseră la Dunăre.

„Rege“ înseamnă pe acea vreme orice stăpînitor neatîrnat căruia-i lipsește singura legitimitate pe care o cunoaște evul mediu, aceia a Coroanei imperiale. În acel sens, Sviatopluc a fost rege, și legenda i-a dat înaintași, acel Moimir, apoi un Privina, un Cocel, și ei, mai mult ori mai puțin, „regi“. Pentru acești Slavi, noțiunea regală era identică numai cu a Suveranului de care atîrnaseră pînă atunci, a șefului încoronat al Francilor, și, cum Germanii au făcut din numele lui Cesar pe acela al demnității supreme create de el: *Kaiser*, tot așa Carolus, Karl, Kral, „craiu“, e pentru lumea aceasta slavă titlul însuși al puterii politice care nu recunoaște asupra sa o altă putere. De fapt însă autoritatea căpitaniei morave echivala numai, în acest colț dunărean, cu a ducelui pe care-l izgonise, cu a Herzogului german, al cărui nume fusese prefăcut în acela, slav, de Voevod, pe care-l poartă, la 892, și șeful croat Muțimir, înainte ca urmașul său, Tomislav, să fie „rege“, la 914. Voevodul independent, ducele slav, craiul-rege n’avea însă a face numai cu semînția din valea Moravei austriece, ci cu întreg complexul de populație slavă din aceste părți, și astfel Stătul lui e un vechiu exemplu istoric, creator de drept, pentru aspirațiile ceho-moravo-slovace de astăzi către constituirea unui singur Stat, avînd aceiași limbă, dar și aceleași amintiri istorice.

Bizanțul nu înțelegea însă a-și părăsi tradițiile dominante în aceste părți. Plata ‘ unui subsidiu către Huni și Avari, cari, în schimb, aveau să ajute în loc să amenințe, să prade, să deporteze, făcuse, după concepțiile politice ale timpului, din aceste două așezări turanice niște „State“ vasale față de Roma răsăriteană. Francii rămăseseră în ochii Cesarilor legitimității bizantine, cari se priviau ca singurii „Romani“ legitimi, niște simpli usurpatori. Cînd „Moravii“ apărură în calitatea lor de creatori ai unei nouă ordini politice, ei fură deci *reclamați* de Constantinopolea imperială.

Forma de „reclamație“ pe această vreme era cuprî-

derea în ierarhia bisericească, a provinciilor imperiale. Ea s'a și încercat, s'a îndeplinit chiar, pentru o bucată de vreme. Apostolii unei Biserici ortodoxe slave, cu caractere speciale, întâiu glagolitice, supușii bizantini din regiunea „slavonă“ a Salonicului, Chiril și Metodiu apărură deci în aceste părți, cu mandat formal din partea puterii laice de care se țineau prin naștere și cultură. O scrisoare regală a cărui autenticitate se poate contesta, ca una ce servește prea bine o anumită tendință, religioasă și politică, scrisoarea lui Rastislav însuși ar fi cerut de la Împăratul Mihail acești doi creștinători.

Dar Roma interveni imediat. Această Austrie, fie misionară, fie francă, fie slavă, era creațiunea ei și domeniul ei. Indată evangelisătorii fură chemați acolo de unde putea porni singura adevărată autoritate, după drept și după istorie. Aici amîndoi fură făcuți episcopi, episcopi lațini, catolici, de rit roman, și un cler se organiză îndată, în aceeași formă și cu aceeași dependență, în jurul lor. Chiril murind chiar în cetatea pontificală, la 868, fratele său singur se întoarse la Slavii Dúnării mijlocii pentru a-și continua ópera. În zădar episcopatele — austriece și bavarese — mai vechi încercară să i se împotrivescă lui, intrusului care întrebuița limba nouă a plebei în slujba bisericească; el birui de repetite ori, cu ajutorul Romei, care acum retrăgea sprijinul său Imperiului de nație francă, trezit la ambiții mai mari. Se vorbește și de șefi cehi, ca Bojivoiu, pe cari i-ar fi cucerit predicăția lui, slavonă ca graiu, romană ca spirit. Din fasa bizantină, așa de scurtă, rămase cu totul altceva decit ce așteptaseră și avuseră în vedere Împărații Orientului: anume acele pretenții ale Papilor, care, peste cîtiva ani numai, în puterea recunoașterii liturghiei slave și subordonării ierarhiei care o întrebuița, se întinseră asupra Bulgarilor înșii, înainte ca o ultimă hotărîre a „regelui“ lor, de caracter usurpator, să lege definitiv această nouă Biserică de Scaunul patriarhal din Constantinopol.

Indată însă după succesele lui Sviatopluc, a cărui moștenire a fost transmisă unui singur urmaș, această înce-

pătoare Austrie, de autoritate religioasă romană, primia, tot în afară de germanism și contra intereselor lui, o nouă formă barbară. Ea nu mai venia însă de la populația băștinașă, ridicată într-o mișcare de independență, ci de la alți întruși, chemați, după obiceiul bizantin de a scoate un cuiu prin altul, de către aceia cari pretindeau la moștenirea carolingiană.

Un bastard din neamul lui Carol-cel-Mare, Arnulf, care-și atribui numai calitatea de „rege“ german, ca unul care nu primise mirul lui David din minile „marelui preot“ al Romei, găsi că posesiunile lui, de granițe nesigure, și chiar de o așezare nedețerminată, sînt prea des și prea mult primejduite de această vecinătate slavă a „Moravilor“. El chemă deci pe Maghiarii păgîni, sălbateci, din stepa răsăriteană, furișaji, prin legăturile cu Constantinopolea, până de-ăsupra gurilor Dunării, unde aveau a face acum cu noul neam „hunic“ al Pecenegilor, și-i făcu să treacă, peste arcul Carpaților, în acea Panonie unde apucăturile lor recunoscără îndată cea mai bună dintre patrii (pe la 890).

La început, ei nu erau încă un popor, ci numai seminții, triburi, așezate fiecare pe o șuviță din pămîntul cucerit și însușindu-și cu greu o cultură slavă, ună ori și germană (cîmpul se chiamă la ei *föld*, din germanul *Feld*), pentru care li lipsiau, nu numai cuvintele, dar și puțința de a le forma din vechiul vocabular. Așezați peste acești Slavi și în locul lor, ei imitară firește formele politice ale învinșilor. Cei d'întăiu șefi ai lor comuni sînt deci „Voevozi“, de și niciunul din ei n'are aspirații către regalitatea deplină și durabilă, independentă a Crailor. Și, cu tot pactul pe care-l încheiaseră cu Arnulf, Ungurii fură cel mai cumplit flagel, prin repetatele lor năvăliri, pentru regiunile germanice de la Apusul lor.

Iarăși pretențiile bizantine reapărură atunci. Creștinismul fu adus întăiu din Bizanț prin doi șefi cari cercetară Curtea împărătească. Se făcu slujbă ortodoxă, de limbă grecească, în bisericile panonice. Există diplome maghiare în această limbă. Coroana de azi a Ungariei e alcătuită grosolan din

două diademe căpătate la Constantinopol și purtind încă sfinți răsăriteni pe dinsele.

Și iarăși *Roma apuseană își reclamă și-și impune drepturile*. Ea trecu pentru aceasta încă odată, fără cruțare, și peste drepturile episcopatului german, care lucrase, prin Scaunul de Salzburg, prin cel din Lorch și prin sucursala germanisată din Praga (Sf. Adalbert), în același sens. Acela care fusese până atunci numai ducele, Voevodul Vajk, — Voicu al Slavilor și al nostru, — deveni Ștefan, rege, dar rege apostolic, cu misiune perpetuă de cruciată contra păgînilor din poporul său și contra shismaticilor din lumea orientală.

Era, nu numai o călcare de drept față de acel episcopat căruia întâiu i se încredințase Austria, dar nu pentru a o germanisa, ci și o desbrăcare de putere a Împăraților de succesiune și de tradiție carolingiană. Și aceștia se simțiau acum că au o nație, și instinctul național începea să li influențeze acțiunea. Roma voia însă o unealtă, destul de inferioară prin originile și calitățile sale proprii, ca să nu poată rîvni niciodată la o asemenea situație. Și, deci, ea creă dintr'un șef barbar și păgîn până atunci, fără titlul imperial, care putea ameți și rătăci, o regalitate de perpetuă misiune catolică, interzicîndu-i orice caracter național.

III.

Rolul austriac al Boemiei. Cuțefiri „apostolice“ Influențe papale germanice. Ottocar al II-lea și Austria bavareză.

În îndeplinirea misiunii sale Ungaria urmașilor regelui Ștefan trebuie să întâmpine mari greutăți.

Situația religioasă a regatului apostolic nu era consolidată. Un partid păgîn dăinuia, încă, și succesiunea la tron nefiind asigurată, lupte interne, menite a atrage pe străin, se vor purta în veacul al XI-lea, sub steagul crucii și sub acela al vechilor zei. Când se gîndește cineva și cît de superficial era creștinismul maghiar el însuși, care numia încă icoanele, curate ale noii credinți cu numele respectate ale zellor de odinioară, va înțelege cu atît mai ușor aderențele pe care le întîlniră încă multă vreme aceia cari invocau făcîs vechile tradiții religioase aduse din stepă.

Pînă tîrziu după anul 1100 nu poate fi vorba decît de cucerirea, conform menirii încredîntate de Papă, a unor Ținuturi ocupate de păgîni sau de shismatici.

Rolul acesta îl îndeplinește mai curînd ceia ce numim de obicei Boemia, deși nu e decît coninutarea, în jurul unui alt centru, a vieții slave din Moravia desființată. Aici, cu liturgia slavă, care a dăinuit pînă la jumătatea veacului al XI-lea, luptînd în ultimele mănăstiri de adăpost, se organizează o putere politică, sub acei prinți pe cari-i cunoaștem numai prin cronica, mai nouă cu vre-o două veacuri, a lui Cozma (c. 1000). Încă de prin 880 întîlnim pe un „duce“ Bojivoiu, creștinat de Metodi, sub aus-

picile lui Sviatopluc, apoi pe fiul său, și pe Sfânta Ludmila, soția celui dintâiu.

Chiar din al X-lea veac, vedem pe acești Cehi, urmași ai vieții slave în Marca austriacă, luînd asupra lor sarcina de misionari înarmați, răspîndind creștinism, cultură și autoritate, ai Sfîntului Scaun. Sfîntul Voitec, sau, cum i se zice de obicei, Sfîntul Adalbert predică, pe urma vechilor apostoli germanici ai Anglo-Saxonilor și Francilor, până pe malurile Mării Baltice, unde Prusienii păgîni îlucid, la 997.

Un alt sfînt fu, puțintel înaintea, domn al Boemiei, Vațslav sau Vencieslav. Urmașul său, după 934, e so-crul unui prinț din șesul de la Răsăritul țerii sale, și astfel, prin această căsătorie, credința cea nouă se răspîndește, încă de la 966, între Poloni. Același ocupă Moravia, țara Slovacilor, Ținutul Cracoviei, Fiul acestuia, Boleslav al II-lea, stăpînește Silesia, Polonia sudică, și iea de la Ruși țara Haliciului, Galiția și malurile Bugului.

Dar între fragmentele acestei lumi slave pe care pe rînd o cîștigă creștinismul nu era nicio deosebire reală. Cum centrul de greutate trecuse de la Moravi la Cehi, el trece îndată de la Cehi la Poloni. Astfel alt Boleslav, numit, după bunicul său boem, Boleslav Hrabri sau Viteazul, ajunge a da el un șef, pe propriul său frate, Vladivoiu, fiu al unei Cehe, Boemiei, căzută un moment în atîrnare față de noua alcătuire politică. După moartea acestuia, e, e, cîtva timp, stăpînul în aceste regiuni, unde vechea dinastie revine în 1004, cu Iaromir. După moartea regelui polon (1024), cînd supremația era să treacă asupra Ungurilor, Cehii revin la însemnătatea lor de mai înainte, și Bretislav (1037-55), recuceritor al Moraviei, ajunge a fi cea dintâiu a lor căpetenie neatîrnată. Ii aparține, nu numai Silesia, la Ost, dar, și mai departe în această direcție, o largă parte din Polonia, unde visase a lua toată moștenirea „Viteazului“, refăcînd în sens boem vechea unitate. El va intra în Cracovia arsă și-i va aparține și Gnesno, Gnesen, cetatea sfîntă a vecinilor răsăriteni, de unde luă oasele Sf. Adalbert.

Dar iată că imperialismul apusean intervine, oprind această înaintare, care ar fi făcut inutilă o altă Austrie, pornită din mijlocul expansiunii politice și etnice a Germanilor.

Imperiul Carolingienilor se sfărâmasese. Întru cât îl doriseră Papii mai mult decât întemeietorul franc, care se făcuse a fi surprins de încoronarea „neșteptată“ de la Roma, se poate discuta, dar un lucru e sigur: că Papii din veacul al X-lea, după experiența ce făcuseră cu împărații din întâia dinastie, cari înțelegeau a ține pontificatul în dependența lor, nu erau de loc grăbiți să-și aducă în Italia un nou stăpîn. Dacă urmașul lui Arnulf și al Cesarului din Casa de Franconia, Conrad, Otto I-iu apărură deci dincolo de Alpi, ca să primească o coroană imperială, aceasta s'a datorit unor chemări între care nu era și a deținătorului moștenirii Sfîntului Petru.

Odată reîntemeiat Imperiul roman de nație germanică, pe care-l ajută în tentativele lui de întindere un prisos de energie etnică mai curînd decît națională căci aceasta presupune o conștiință, și ea nu exista încă, trimețînd neconținut călugări pentru mănăstiri, nobili feudali pentru noile castele, burghezi pentru orașele care se întemeiau, cu Germani și cu clienții lor evrei, în Ungaria ca și în Boemia, artiști și cîntăreți din rîndurile *minnesängerilor*, el își îndreptă, firește, luarea aminte spre Răsărit.

Iată deci, la Unguri întai, sprijinirea de împărat a regelui Petru, care închină înaintea Cesarului acel Scaun apostolic pe care nu era stăpîn. Iată înriurirea hotărîtoare a împăratului Henric al IV-lea, rivalul și dușmanul papalității, asupra regelui Solomon:

Iar, în Boemia, vedem, de la început, suptr noua serie de Cesari, pe Henric Păsărarul năvălînd la 928 și căpătînd de la Sfîntul Venceslav un tribut formal „ca pe vremea Francilor“, asemenea tu- acela pe care Moldova îl dădea în veacul al XV-lea Poloniei, 500 de bani de aur (mărci), și 120 de boi. Datoria contingentului militar — o mie de ostași — s'ar fi stabilit cu prilejul celei de-a treia invazii a Imperialilor, la 950, dar se pare că a fost vorba numai

de reluarea datoriei tributului. Vladivoiu făcu omagiu formal Împăratului.

Cea d'întăiu alîrnare ¹, bisericească a Cehilor i-a legat de locul botezului în massă, supt Carolingieni, de Regensburgul, de Ratisbona Bavariei. Cînd, pentru a se căpăta autonomia ierarhică, prin opoziție la episcopatul nou din Magdeburg, se întemeiază, cu Germanul Ditmer, înaintașul Sfîntului Adalbert, Scaunul din Praga, capitala Țerii, Țel va fi supus arhiepiscopatului de Maiența, care avea măcar avari-tagiuț de a fi departe, neputînd pregăti o supunere politică.

Atîrnarea de Imperiu urmează în tot veacul al XI-lea. Henric al II-lea așezase în Scaun pe Iaromir; Henric al III-lea se amestecă (1040) în cuceririle lui Bretislav, căruia-i ia parte din Silesia, cealalta trecînd asupra Poloniei. Dar, mai ales, supt loviturile lui cade unirea ceho-polonă, ca și independența Boemiei, care dă din nou tribut. Dacă Boemia se ridică la 1068 contra numirii Germanului Lanzo la episcopatul de Praga, Henric al IV-lea dispune de dînsa în aceeași măsură în care dispune și de Ungaria lui Solomon, și, pentru că aceasta e un regat, va crea și el un rege, de imitație, cu calitate provisorie, personală, din noua sa inițiativă împărătească, făcînd din Vratislav al II-lea, un așa de credincios auxiliar, vasalul său încoronat (1086). În veacul al XII-lea apoi, după ce o năvălire a Împăratului Lotar (1126) fusese răspinsă de Sobieslav I-iu, cum va fi și aceia a urmașului său, de către Vladislav al II-lea, simplu „prinț“ boem, Frederic de Hohenstaufen va face din acesta, care unise prin căsătorii neamul său cu al Arpadienilor din Ungaria, cel de-al doilea rege ceh, — cu calitate dinastică, data aceasta —, la 1158, după restituirea prin biruință, alături cu Germanii, asupra Polonilor, a Silesiei înstrăinate. Dar la moartea lui o dietă germană va suprima, urmînd propunerea Împăratului, această demnitate regală, care nu va fi cîștigată definitiv decît, în forma *concesiunii pontificale, apostolice*, supt întemeietorul de dinastie care a fost Pșemisl Otocar (de la 1197 înainte).

Încă de la sfârșitul veacului al XI-lea Grigore al VII-lea începuse contra-ofensiva papală, sprijinită în interior pe reforma fundamentală a clerului catolic, prin desfacerea lui din lanțurile care-l țineau de Imperiu, iar, în afară, prin marea operă de înnaintare creștină spre Locurile Sfinte, prin cruciată, care ridică steagul Bisericii mai presus de toate aceste începătoare steaguri naționale și de vulturii împărătești ai Cesarilor germani.

Îndată regalitatea apostolică a Ungariei începe să lucreze. Papa făcuse un rege din Svonimir Croatul, urmașul unui șir de pîncipi cari se întitulau, ca Mutimir din 900, duci, sau chiar regi, ca Tomislav (914-40) și urmașii lui, Ștefan și Creșmir-cel-Mare, acesta din urmă și cuceritor al Dalmației, în ciuda intereselor și pretențiilor venețiene. Astfel acești Croați, frați buni cu Sîrbii, se desfac, în catolicismul latin, de atîrnarea lor față de Bizanț, care-i chemase, îi colonisase, li recunoscuse și li împodobise cu titluri de Curte ducii și regii.

Dar această dinastie croată n'are viitor. Ea se stinge cu Ștefan al II-lea, la 1090. Supușii primesc ca nou principe deci pe Almos, fiul unui rege unguresc „sfînt“, adevărat fidel îndeplinitor al ordinelor Scaunului roman, Ladislau. Despărțirea între cele două Coroane fu, de alminterea, foarte scurtă în sinul aceleiași dinastii: la 1090 în Biogradul de la Marea Adriatică, urmașul Sfîntului Ladislau se încorona ca rege al Croației și Dalmației.

Cam pe aceiași vreme se face invazia maghiară dincolo de Tisa și de munții Bihorului. Ea nu are ca scop lupta cu elementul nostru etnic, stăpîn pe această provincie — „Țara Românească“ (*terra Blacorum*) scăzînd în aceiași măsură în care se întindea „pădurea Regelui“, Ardealul, — ci se căuta și aici îndeplinirea misiunii apostolice contra păgînilor, cari erau, în aceste regiuni, Pecenegii. În tot decursul veacului al XII-lea apoi, se încearcă legarea de Ungaria a Sîrbilor, tovarăși ai nației croate supuse, și aceasta va aduce o reacțiune răsăriteană din partea Bizantinilor, porniți la o nouă activitate de restaurație a imperialismului roman supt dinastia Comnenilor, și mai ales supt Impăratul Manuil. Titlul Serbiei se va adăugi însă, cu toate

că regii ūnguri ajung a fi, nu numai numiți, dar și crescuți în Constantinopol, la ale Croației și Dalmației.

Lovitura următoare se îndreaptă, de-asupra Ardealului, asupra acelei Galiții rusești pentru care se sfădiau cneji ieșiți din împărțirea principatului unitar al Chievului. Întăiu ca simplu prinț și soț al unei moștenitoare rusești, apoi ca rege al Ungariei, Andrei al II-lea poate adăugi și titlul de Haliciu și Vladimir, pe care-l va preface în: Galiția și Lodomeria. Cînd apoi, mai departe în veacul al XIII-lea, Bulgaria, creată de Papa Inocențiu al III-lea pentru „Vlahul” foniță, se va slăbi și sfărîma în lupte interne, pretențiile asupra ei vor îmbogăți o titulatură „apostolică”, în care intra, firește, într’o vreme cînd de la noi plecau atacurile „tinărului rege” Ștefan asupra Țaratului de Tîrnova, și „Transalpina” noastră, adecă *Țara-Românească* de dincolo de munți.

În Apus, în sfîrșit, Ungaria, care a cercat să iea Stiria la 1250, rîvni, cu toată slăbirea ei prin cumplita năvălire și pradă tătărească, și, — precum vom vedea — asupra Boemiei, încercînd astfel, puțin înnainte de sfîrșitul Arpadienilor, a fi singura putere creștină și creștinătoare în această margine catolică de la Răsărit.

În Boemia Pșemisl Ottocar se învrednicise și el de protecția marelui împărțitor de coroane și creator de regi, Papa Inocențiu al III-lea. Dacă însă o regalitate provizorie i se acordă, în schimbul sprijinului militar, de unul din concurenții la moștenirea lui Frederic Barbă-Roșie, Filip de Suabia ¹, consolidarea situației lui regale îi vine, la 1204, de la acela care a făcut regi din domnii Șirbilor, ai Bulgarilor, ai Armenilor și care a fost ocrotitorul Imperiului latin de Constantinopol, biruitor asupra shismeî bizantine, același Inocențiu al III-lea.

De la cei dintăiu pași ai lor de cuceritori, Pșemislizii se lovesc de feuda germanică pe care încercaseră a o forma Ottonii contra Statelor, de fundație apostolică sau de inițiativă națională, ale Ungariei și Boemiei.

¹ Frederic al II-lea vă întări concesiia, în 1212,

Am văzut că la 996 e pomenită, în margini așa de înguste, o „Austrie“, legată strâns cu Bavaria, de care depinde în toate și cu care s'ar confunda bucuros, în măsura în care crește ambiția stăpînitorilor ei. După un Burcârd, familia Babenbergilor, din Donaugau și Traungau, se instalează aici, „cu Leopold, căruia tradiția austriacă, glorioasă, îi va zice: „Ilustrul“, cum ea va împărți epitete de împodobire fiecăruia din acest șir de predecesori ai Habsburgilor.

Această fundațiune imperială n'are însă decît o importanță cu totul secundară. Acești Leopoldi, Adalberți, Ernesti, Henrici n'au hotare și nu găsesc o Capitală. Cel dintăiu smulge Ungurilor, pentru ca să aibă o reședință în noua sa feudă, Moelk. De aici, cu greu, se va înainta la Tulln, lângă Viena, care ea însăși va ajunge mai târziu numai să facă parte din posesiunile ducelui, ale arhiducelui, fără să fie, în veacul al XII-lea, măcar un oraș care să se poată apropia de episcopala Passau, precum se vede bine din acel cîntec al Niebelungilor, burgund ca punct de plecare istoric, dar care nu e austriac decît întru cît mișcarea cruciatelor, care a inspirat pe cîntăreț, poartă mulțimile Apusului pe acest drum al „Hunilor“ vechiului Etzel-Attila.

Germanic, *fără nicio conștiință de altă misiune*, rămîne neconținut caracterul acestei compliniri bavarese la Răsărit. În luptele interne ale Imperiului, în drumurile romane ale împăraților, în cruciatele teutonice se amestecă acești păzitori ai unui hotar pe care nu știu și nu vor să-l întindă. Cel mai mare succes al noului Stat, pe lângă întimplătoare adăugire, de Leopold al VI-lea, în 1192, a Stiriei lui Ottocar al VI-lea, fundată și ea de Ottoni, la 980, este vremelnica deținere a moștenirii bavarese, supt cel de-al patrulea Leopold. Dacă ducele Frederic al II-lea, care rîvnise la coroana Sfîntului Ștefan, iea trei comitate de la Unguri, el va cădea în lupta pentru apărarea lor contra regelui Bela, încheind linia masculină a Babenbergilor.

Dé-odată, fără altă pregătire decît a unor căsătorii prealabile, această Austrie, la care s'a adăugit, în 1186, Stiria,

trece la puternicul regat boem, „apostolic“ și el acum, al Pșemislizilor.

După o înaintare contra lui Frederic de Austria, „până la cursul Dunării“, și un șir de lupte următoare, Venčeslav I-ii, regele ceh, face ca fiul său Vladislav să iea în căsătorie pe fiica învinsului, și acest Vladislav, în curînd revoltat contra tatălui său, va stăpîni, un an, până la moartea sa, în 1247 după clipa grozavă a năvălirii Tatarilor, moștenirea familiei de Babenberg. O a doua căsătorie austriacă, a lui Pșemisl Ottocar al II-lea cu Margareta, văduva regelui Henrie, întărește situația noii dinastii, care fusesse, în persoana aceluiași, ca Moștenitor boem, chemată pentru a doua oară în Austria, dușmană a Ungurilor ca și a Bavaresilor, la 1251. Stiria, care-și alesese, la 1251, un prinț bavares, pentru a fi ocupată de socrul acestuia, Bela al IV-lea de Ungaria, va fi din nou reunită cu ducatul austriac (1254-60).

Regele boem are și Silesia; Polonia sfașiată e dominată de dînsul. Puterea lui s'a întins și asupra Misniei, și nepotul său din Brandenburg apare ca un vasal al coroanei regale din vecinătatea lui. O nouă căsătorie, cu fiica de cneaz Cunigunda ¹, îl amestecă în lumea rusească, odată invadată și acum stăpînită în parte de ei, de Unguri. Un testament al ducelui Ulrich îi dă la 1269 Carintia și Carniola, cu Istria și o parte din Friul, care sint recunoscute ca aparținînd Boemiei și de Unguri, după o nouă luptă. Regele ceh rîvnește la Salzburg, pentru care e gata să lupte cu Bavaria. În Nord, pe urmele Sfîntului Adalbert, biruiește pe Prusienii păgîni, prea tari pentru singura miliție apostolică a Cavalerilor Teutoni, mutați aici în acest scop de convertire și colonizare. Königsbergul e creațiunea acestui rege și s'a chehnat întăiu Craloveț. Se plănuise și o cucerire a Lituaniei. O încercare ungrească pentru a salva Stiria fusese zdrobită la Kressenbrunn (1260), de și regele rival e susținut de toate neamurile creștine și păgîne ale Răsăritului său.

¹ Tatăl Cunigundei era Ban de Macava în Ungaria, ca soț al unei Arpadiene.

De două ori i s'a oferit lui Ottocar coroana imperială; ea a fost, după îndoitul lui refuz, primită de un mic senior din Suabia, Rudölf de Habsburg, și, cînd aceasta s'a întîmplat, la 1273, Ottocar, imperialul rege al noii Austrii slave, în care cea germanică se pierduse cu totul, nu și închipuia că, după somații ca față de un umil vasal, el va pierde lupta, nu atîta împotriva acestui dușman nou, cît împotriva nobililor din launtru și a vechilor rivali, cari-l ajută, la Marchegg, și că aceasta bătălie pierdută, va însemna sfîrșitul vieții lui și al imperialismului austriac de nație boemă (1278).

IV.

Boemia după lupta de la Marchegg. Misiunea „austriacă” a Ungariei.

Localismul fără însemnătate al Habsburgilor.

Regele Ottocar, creatorul marii Austrii slave în Răsărit, stăpînitorul, din pustiirile de nisip ale Brandenburgului, dominat de dinastia ascapiană, până în mlaștinele, încă rău locuite, ale Poloniei, de la Adriatica, unde pătrundea prin teritoriile Slavilor de Sud, până la Marea Baltică, unde pătrunsese în fruntea unei oștiri de cruciată, nu a căzut prin pornirea conștientă a unei energii germanice care ar fi fost represintată prin Rudolf de Habsburg. Figura de legendă a acestuia, formată, ca a unui rival vrednic pentru Ottocar, de interesul dinastic și împodobită de poesia singurului mare dramaturg vienez, Grillparzer, nu poate fi admisă de istorie. Nimic nu dovedește însușiri superioare la micul senior suab, cu interese svițeriene, pe care l-a ales superioritatea ca putere a rivalilor săi și propria lui lipsă de însemnătate, teritorială și personală. În nimic din trecutul său — până la alegerea din 1273 nu se vede pregătirea pentru o misiune — și în nimic din ce a precedat sau a urmat lupta cea mare, nu e un plan urmărit cu consecvență de o energie deosebită și de un notabil talent. Ambiția individuală chiar n'a avut-o el — despre care se spunea că și pe Dumnezeu l-ar izgoni de pe Scaunul lui, — într-o măsură mai mare decît orice principe

de pe vremea lui. Și se va vedea îndată că acela care n'a dat prada întreagă din 1278 numai fiilor lui și care-a încredințat acestor fii, amîndurora, viitoarea basă de provincii.

Casei de Austria fără să încerce a o consolida și organiza, nu poate fi privit nici măcar ca unul din marii creatori de dinastie.

De fapt, Ottocar a căzut, nu prin lovitura dată de Rudolf cu forțele lui pentru atingerea unui scop care să-i fie propriu, ci prin ridicarea împotriva lui a tuturor puterilor care nu voiau, într'o vreme cînd instinctul național se îndrepta asupra realităților teritoriale pentru a crea noi factori de istoria universală, să se piardă nici autoritățile universale, idealismul fără sprijin în situații și fără manifestării în fapte, și nici fărîmîțata viață locală, care iesise din împleticirea drepturilor feudale.

Contra lui au fost, chiar seniorii lui boemi, cari, cu toată infiltrația cavalerilor parveniți ai rasei germane, se țineau, ca Vitcovicii, Romovii, familia Lipa, de vechiul fond slav răsărit din mijlocul „democrației“ originare a „jupelor“-Ținuturi. Dacă nu toți au desertat din oastea care era să fie strivită la Marchegg și din jurul aceluia care era să fie cules dintre morți, la cea mai mare parte dintre acești puternici ai regatului n'a fost decît acea îndeplinire formală, fără suflet, a datoriei, care e mai rea decît trădarea fățișă, cu toate riscurile și primejdiile ei.

De jur împrejur, vecinii, amenințați în existența lor sau măcar scăzuți ca prestigiu, voiau să fie doborît acela care se ridicase mai sus de toți. Și regele Ungariei, care gustase amărăciunea înfrîngerii la Kressenbrunn, unde, alături de Peceneği și Cumani, au luptat și „Valahii“ noștri ardeleni pentru o cauză pierdută, și care nu fusese mai norocos nici în a doua ofensivă. Și principii silesieni, poloni, asupra cărora se întindea vasta umbră, ucigașă pentru orice independență politică, a acestei coroane regale. Și nobilimea Austriei și a provinciilor pe care ei le unise cu dînsa, pînă la acea depărtată Carintie, de unde ambiția prințului german Filip era să rivnească Boemia însăși. Și Scaunul de Salzburg, vechiu izvor bisericesc al „Austriei“. Și, în sfîrșit, Ascanianul din Marca Brandenburgului, Otto-

cel-Lung, care mai târziu era să încerce, prin tutela lui asupra urmaşului nevrîstnic al lui Ottocar, să atace regalitatea slavă de la hotarul său răsăritean, piedecă pentru orice expansiune, în izvoarele înseși ale puterii sale.

Era ceva *germanic* în acest asalt al tuturor dușmăniilor și al tuturor trădarilor? De și Ottocar era învinuit de ai lui că sprijină prea mult interesele germane, că umple țara de străini din acest Apus, pe cari-i satură și-i copleșește cu onoruri, nu se poate tagădui o instinctivă pornire a energiei germane în creștere contra rivalului pe care-l avea ca zăgaz înaintea ei. Dar această pornire, în loc să plece de la Rudolf de Habsburg, i-a fost numai *impusă* lui, de principii Imperiului, cari-l aleseseră tocmai pentru o misiune de recuperare, și *numai* pentru aceasta.

Predecesorul său, Englesul Ricard, care ajunsese la situația imperială pentru aceleași motive de lipsă a unor posesiuni în Germania și de slăbiciune personală, făcuse din Ottocar, cu deplina voie a acestuia, care nu se putea gândi să iasă vre-odată de sub autoritatea sacră, consfințită de veacuri, a Imperiului, un vasal al coroanei împărătești pentru Austria și Stîria, țeri „ajunse libere și *căzute de drept în minile Impăratului și ale Imperiului*“. E întâia ivire în scris a doctrinei căreia îi va cădea ca jertfă mîndrul rege boem (9 August 1262).

Conform cu dînsa, la alegerea Habsburgului, i se dă acestuia mandatul imperativ, exclusiv, de a restitui Imperiul în vechile hotare de autoritate, dacă nu de stăpînire,—ceia ce avea mai puțin preț. El nu va mai îngădui ca „bunurile imperiale“ (*imperialia bona*) să rămîie înstrăinate. Peste puțin o dietă imperială amintește alesului această misiune esențială, aproape exclusivă, și markgraful de Nürnberg, Frederic, merge să facă însuși somația de evacuare sau de supunere aceluia care încălcase prin cucerirea sa și aspirațiile sale de independență pămînturi pe care n-avea calitatea să și le însușească, făcînd din ele un patrimoniu. În timp de un an, Ottocar trebuia să deie satisfacție acelor cari-l urmăreau cu aceste revendicații ale lor, „principilor“.

De fapt, regele slav *s'a și supus*. La 1276 el părăsește

astfel, ca suveran, Austria, Stiria, Carintia, Carniola, teritoriul vendic și câteva localități disputate, ca să le recapete numai în solemnă formă a omagiului către regele Romanilor, ba chiar Boemia și Moravia ele înseși, a căror dependență față de Imperiu reieșea din cele trei conferiri ale coroanei regale, ca și din plata tributului, din acordarea ajutorului de oaste pe toate drumurile ambiției Cesarilor mai vechi. Jurământul se și făcu înaintea tuturor, cel mai mândru cap de rege plecându-se înaintea înaietății imperiale, la 26 Novembre din acest an. O convenție de moștenire reciprocă — în puterea căreia mai târziu Rudolf fiul împăratului luă pe Agnes fiica lui Ottoçar, al cărui fiu, Venceslas, fu soțul principesei habsburgice Guta — se încheie între Casa de Boemia și aceia care era să fie în curînd „Casa de Austria”. Dar certe mărunte pentru anume localități de hotare aprinseră focul din-nou.

Căci „principii” cari mai mult decît regele Romanilor reprezentau Imperiul, voiau peirea Boemului. Și mai voia cineva, acela care singur putea să-l sprijine împotriva oricărui dușmănie și să-i dea biruința: Sfîntul Părinte.

După așa de lungi și de înviersunate lupte între împărat, urmaș al lui Carol-cel-Mare, și Papa, continuator în Roma al Sfîntului Petru, aceste două supreme autorități internaționale și *supra-naționale* înțeleseseră ca noile realități moderne care răsăreau în zare, pe baze teritoriale și cu suflet național, le amenința de o potrivă. Nicolae al III-lea prevedea ce era să se întîmple, peste mai puțin de treizeci de ani, lui Bonifaciu al VIII-lea, insultat în refugiul său de la Anagni de trimeșii înarmați ai rebelului rege frances Filip-cel-Frumos, cînd aruncă excomunicația asupra lui Ottoçar, dușmanul Ungariei sale apostolice. Și, în bătălia hotărîtoare, cuvîntul de ordine în armata Regelui Romanilor n'avea nimic habsburgic sau german; el suna așa: „Christus, Roma”.

Totuși Boemia nu era lovită în principiul ei de viață prin marea înfrîngere și pierderea genialului ei conducător.

Activitatea ei era să se menție, și anume pe același drum, în aceeași direcție. Numai dispariția Pșemislizilor

putea sa împiedecă această desvoltare, cum, în evul médiu, Statele se pot despărți cu greu, pentru a trăi mai departe, de mormintul dinastiilor care le-au creat.

După lunga lui minoritate, tulburată de certe lăuntrice și umilită, amenințată de neconținutul amestec al străinătății pe care o represintă însuși țuturul brandenburgic, Venceslas al II-lea, care purta, ca un semn al misiunii lui, numele vechiului Sfint, întemeietor al Boemiei morale, întreprinde supunerea Silesiei, silind la o recunoaștere pe unul din cei mai însemnați duci cari și împărțiau stăpînirea asupra ei, pe Casimir de Oppeln (1290). În anul următor chiar, el se amesteca în Polonia, a cării reconstituire erau să încerce Pșemisl de Posen, care și în nume arată, ca și în situația lui apuseană, puternica legătură cu Boemia, Lescó cel Negru din Cracovia, Sandomir și Sieradz, și fratele său din Cuiavia, Vladislav „cel de-un cot”, *Lokietek*. E recunoscut el însuși duce de Cracovia și de Sandomir. Dar nu se oprește aici și, după ce va lua în căsătorie pe Elisabeta, moștenitoarea zisului Pșemisl, el se va putea încorda la Gnesen, ca vechiul său înaintaș Boleslau, în calitate de rege polon.

Avînd la Nord Pomerania, lingă „Cralovețul” lui Ottocar, ba chiar și insula Rügen, complect asigurat astfel de spre tendințele de agresiune brandenburgice, el își vede oferită, la 1301, corbana Ungariei.

Arpadienii se slînseseră aici cu Andrei al III-lea, un aliat al Casei de Habsburg. Un candidat bavares, Otto, reprezentant al expansiunii germanice, era să se înfățișeze, avînd și el izbînda lui de o clipă. Deocamdată însă alesul Statelor ungurești a fost regele boem, căci mama lui, Cuni-gunda, era nepoata lui Bela al IV-lea. Venceslas n a primit el însuși, dar a trimes în locul său și a impus la momentul necesar pe fiul său cu același nume, care, ca rege al Ungariei, a fost trecătorul Ladislav al V-lea.

Cu aceasta însă se atingeau încă odată drepturile papalității în creațiunea ei răsăriteană. Ungaria era feuda, de toți recunoscută și lipsită de orice caracter național, a papalității. Aceasta și avea și un candidat italian, coborîndu-se

și el din Arpadfeni, fiul reginei de Neapole, din Casa de Anjou, care fusese adusă de Inocențiu al IV-lea în Italia, pe tânărul Carol-Robert. Și asupra Poloniei însă, Roma ridică pretenții, și, când, la capătul unei lungi lupte, Vladislav Lokietek va fi rege al acestei țări, la 1220, coroana va fi de donațiune apostolică și ea, titlul noului stăpînitor fiind: „din mila Sfîntului Scaun“.

Astfel, de la început, contra Boemiei, revenită la misiunea ei istorică, „austriacă“, se ridică șeful spiritual al lumii creștine, pretinzînd formal ca Venceslas să-și părăsească drepturile din nou cîștigate. Și mai târziu Bonifaciu al VIII-lea el însuși se va înțelege cu Albert de Austria, ajuns în sfîrșit rege al Romanilor ca și tatăl său, pentru ca, în 1304 acesta, în ciuda învoielilor de familie, să atace Boemia, refăcută, cu armele puterii sale lumești.

Moartea fiului biruitor și norocos al lui Ottocar al II-lea făcu loc unui al treilea Venceslas, ale cărui zile erau să fie curmate înainte de vreme de sabia unui Turingian, la 1306, după un singur an de stăpînire, care-i ajunse însă pentru a ceda lui Albert Misnia și Ținutul Eger, reclamat însă la 1276. Acela care fusese rege al Ungariei a fost abia rege în Boemia dreptei sale moșteniri.

O îndoită încercare germană se făcu pentru a se căpăta posesiunile strînse cu atîta simț politic de Pșemislizi. De o parte se înfățișează — și e ales — Rudolf, fiul lui Albert de Austria; de alta — și e ales și dînsul — principele carintian, de pură rasă teutonică, Henric, soț însă al princesei cehe Ana. Și ar trebui să pomenim și pe acel Ioan, fiul lui Rudolf și nepotul de fiu al biruitorului de la Marchegg, care însă, prin mama sa, Agnes, era nepotul de fiică al marelui invins și care-și va răsbuna pentru neaprijinirea lui prin crima care puse capăt zilelor noului rege al Romanilor, unchiul său.

Boemia nu voi, instinctiv, pe niciunul din acești concurenți cari puteau aduce o și mai puternică germanizare în castele, în orașe și în scaunele episcopale. Ea oferi mîna princesei Elisaveta, fiica lui Venceslas al II-lea, lui Ioan de Luxemburg, fiul noului împărat, *anti-austriac*,

Henric al VII-lea, și acesta, încă foarte tânăr, se grăbi să alerge pentru a primi o nevastă și o coroană, din cele mai frumoase ale creștinătății.

Casa de Luxemburg reprezintă, în originile sale renane, ca și în creșterea membrilor săi, în gusturile și tendințele acestora, nu numai opoziția, absolută, față de Habsburgi, dar și *antagonismul noii expansiuni franceze față de expansiunea, mai veche, a germanismului*, măcar în domeniul politic și în cel cultural. În acest nou veac al XIV-lea care e întreg un triumf al cavaleriei franceze, întreprinzătoare și gata de sacrificii, ei sînt unul din factorii de căpetenie ai acestei porniri către supremație în Europa și în lume.

Ioan însuși va fi în Boemia, chiar cînd, mai tîrziu, se va întoarce cu oarecare iubire către supușii săi de aici, un strain. Marita pe sora sa Maria cu Carol al IV-lea, regele Franciei, fiu al lui Filip-cel-Frumos, și fiica lui, Guta sau Iuta, va lua pe acel moștenitor al tronului frances care va fi nenorocitul rege viteaz Ioan-cel-Bun, prinsul Englezilor la Poitiers. Întîia soție a viitorului rege Carol al IV-lea, fiul lui Ioan, va fi Blanche de Valois. Lauda cea mai frumoasă a lui Ioan o culegem din cîntecele poetului frances al isprăvilor cavaleriei contemporane, Guillaume de Machaut. Și cronicarul fermecat al acelorași isprăvi, Froissart, ni va da una din cele mai frumoase pagini ale lui pentru a ni spune cum a căzut la Crécy, într'o zi fără noroc, regele orb al depărtatei Boemii, legat de tovarașii, meniți și ei unei morți sigure, cu cari încercase un ultim și desperat asalt. Devisa lui, păstrată, cu cele trei pene de struț, în armele prinților de Wales, urmași ai biruitorului engles, poartă cele două cuvinte germane: „Ich dien“, „servesc“, adică: „până la capăt rămîn credincios datoriei de cavalier“; sensul acestei devise e însă un sens absolut frances.

Altfel, Ioan a fost și acasă același „bun cavalier“ ca și în acele îndepărtate lupte pentru onoare și glorie. A cedat bucuros, în strălucitoarea întîlnire de regi din 1335, drepturile sale asupra Poloniei, care avea acum alt rege, pe Casimir, destoinicul fiu al lui Vladislav Lokietek, și s'a mul-

țămît cu deplina recunoaștere a drepturilor sale asupra Si-
lesiei, cîștigată prin omagii feudale în 1327. Ceia ce nu
l-a împiedecat mai târziu de a trage o raită pînă la Cra-
covia, fără a urmări însă vre-o cucerire. A cedat Cavale-
rilor Teutoni, cari luptau pentru același scop, Pomerania
Contra păgînilor din Lituania cari amenințau să iea locul
principilor ruși și ai regilor poloni în părțile galițiene și
podolene, el a întreprins expediții, de pe urma cărora și-a
pierdut vederea. Dar toate acestea nu sînt decît alte ma-
nifestări ale aceluiași spirit frances.

Fiul său, Carol al IV-lea (—1378), nu era mai puțin
inițiat în normele cavaleriei, ca unul ce fusese crescut în
Paris și însurat cu o Francesă, de care-și amintea la bă-
trîneță, într'un ultim drum la Paris, cînd plînsese așa de
mult la vederea princesei Isabela, sora reginei Blanche, de
nu se putură înțelege la această dintăiu întrevedere. Cu
seniorul de Bourbon mergea în expedițiile sale. Aceluia
care a întrebuintat la clădirile sale pe Mathieu d'Arras nu-i
lipsia iubirea pentru arta francesă. Regele Romanilor, — căci
căpătase contra lui Ludovic de Bavaria coroana purtată
pînă atunci de doi Habsburgi și reclamată de al treilea,
Frederic, — a ținut să adauge la coroana sa lombardă, ro-
mană, la coroana de moștenire a Boemiei, coroana, cu-
rățită de o veche rugină, a regatului de Arles, de Arelat,
rămășiță, ocupată în mare parte de regii Franciei, a Bur-
gundiei francese.

Dar cu Carol, care a fost ctitorul Pragei monumen-
tale, ziditorul cetățuiei Hradsinului, deschizatorul stră-
zilor largi, fundatorul marelui pod pe Elba, creatorul
Universității caroline, descoperitorul apelor din Carlsbad,
ii revenia altă misiune decît a cavalerului în căutarea de
luptă și de faimă. Pentru Germania, unde a cîștigat fa-
miliei sale, care n'a știut să o păstreze, marea feudă a Bran-
denburgului, el a fost un rău împărat, pe care-l urmărește
critica istoricilor Imperiului. În calitatea sa de întemeietor
al vieții naționale boeme, căreia i-a fixat bazele și i-a tras
contururile, el e pregătitorul erei moderne în această țară.
Era națională, căci, îndemnînd pe regele sîrb Ștefan Dușan

la catolicism, ei îi va vorbi, în memorabila scrisoare din 19 Februar 1355, de „tovărășia nobilei limbi slave“: *eiusdem nobilis slavici idiomatis participatio*. Și urmașul său Venceslas (—1419), cel bețiv și incapabil, dușmănit, întemnițat, liberat, trecînd, el și rudele sale Jobst, Procopiu, de la cele mai mari pretenții la cea mai adîncă umilință, e, în toate faptele și scăpăturile lui, totuși un rege ceh, — de și nu unul din cei mai buni ce se puteau dori.

Cu aceasta însă misiunea austriacă a Boemiei a încetat, — și anume odată cu suirea pe tron a Casei de Luxemburg. Ea a trecut asupra Ungariei nouă a dinastiei lui Carol-Robert.

Francesi și aceștia, buni și adevărați Francesi, neavînd nicio preocupare națională maghiară și nicio deosebită iubire pentru Ungaria pe care li-o încredințase Papa. Ca și contemporanii lor din Paris și de la Praga, întemeietorul dinastiei și fiul său, singurul său urmaș, Ludovic, Ludovic-cel-Mare pentru istoriografia ungară, au gustul aventurilor, plăcerea riscurilor, setea petrecerilor și pasiunea fundațiilor strălucitoare. Ludovic a întrebunțat atîtea din forțele sale pentru a răsufla la Neapole moartea fratelui său Andrei și pentru a disputa Dalmația Venețienilor. Ceva mai puternic, dacă nu decît voința, măcar decît interesul lor, i-a chemat totdeauna în Apusul de unde niciodată nu s’au despărțit cu inima. Și ei sînt dintre represintanții acelei răpezi, trecătoare supremații franceze în Europa orientală și în părțile de Asie legate de dînsa, care e marele fenomen de istorie universală al secolului al XIV-lea.

Dar, în deosebire, de membrii Casei de Luxemburg, ei nu pierd din vedere o singură clipă misiunea apostolică a regalității lor. De aceia Carol Robert va căuta, ca mandatar apostolic, nu ca misionar al maghiarismului, în „vizuina“ lui din Argeș pe „păstorul oilor sale“, pe Basarab Voevodul, care nu se lăsă „prins de barbă“, ci-i distruse strălucitele oști, la Posada, în 1330. De aceia Ludovic se încurcă și el, la Severin, ca și pe cursul Ialomiței, unde ai sai întîmpinără biruitoarea împotrivire a pîrcălabului Dra

gomir, în lupta cu Alexandru, fiul lui Basarab, și cu Vladislav-Vlaicu, fiul lui Alexandru. De aceea încercă el să oprească în văile de Nord ale Carpaților românești întemeierea unei Moldove de pribegi maramurășeni.

Și în urmărirea acelorăst scopuri își va supune el Bosnia, unde va impune, și ca soț al moștenitoarei acestei țeri, pe Banii supuși autorității sale. Ca un căpitan de cruciată va întreprinde, fără folos, convertirea lui Dușan Sirbul, a cărui nație, a cărui limbă nu-l interesează ca pe vecinul din Praga, și va cucerii o clipă, în sfărîmarea Bulgariei Asăneștilor, Vidinul cu părțile vecine. Visul cel mare în aceste părți i-a fost să reinnoiască în folosul lui, cu binecuvîntarea Papilor francesi de la Avignon, împărăția latină creată la Constantinopol de cruciații de la începutul veacului al XIII-lea.

În Nord, el va curăți de Tataři șesurile unde se va întemeia apoi; contra voinței sale, principatul moldovenesc al Romînilor. Va ataca pe păgînii lituanieni. Dar, mai ales, ca fiu al Elisavetei, moștenitoarea tatălui ei, Vladislav Lokietek, și a fratelui ei, Casimir, el va stăpîni, prin mama sa, prin delegații săi, întreaga Polonie, al cării al treilea rege a fost, până la sfîrșitul zilelor sale (1382).

În Polonia i-a urmat fiica sa Hedviga, măritată cu Lituanul Iagiello, care ajunse cu acest prilej creștinul Vladislav. Maria, fiica mai mare, aduse prin căsătoria ei pe Sigismund de Luxemburg, fiul lui Carol al IV-lea și până atunci markgraf de Brandenburg, în stăpînirea Ungariei, și noul rege putu să rămîie, înfrîngînd competițiunea, în Dalmația, a unui nou Napoletan, regele Ladislav, precum și, la Dunăre, revolta, o clipă biruitoare, a baronilor maghiari.

Approape o jumătate de veac a ținut domnia acestui străin, rămas până la sfîrșit fără niciun interes pentru țara soției lui. Sufletul lui Ioan de Luxemburg părea că trăiește în el, deși fără virtuțile de credință, de devotament, de sete pentru jertfă ale aceluia care fusese, după însăși declarația regelui engles Eduard al III-lea pe cîmpul de luptă al ultimei lui suferințe, modelul cavalerilor vremii sale. O ambiție nestînsă, un neaslîmpăr pe care nimic nu-l putea

înfriinge și care-l arunca neconținut de la un capăt al Europei la altul, făcînd drumuri de încoronare la Roma, revendicînd drepturi în Franța, presidind sinoadele de reformă ale Bisericii în Svițera, au fost rostul nesigur și nenorocirea finală a vieții lui. Fără a fi un rege modern, pe un singur teritoriu, pentru scopurile unui singur neam, el a părăsit cu totul misiunea sa de luptă în Răsărit, unde n'a apărut, dincoace de munți, decît pentru călătorii mai pompoase decît utile, ca arbitru între pretendenții munteni, ca pedepsitor al Moldovei în revoltă, ca apărător în trecut al graniței dunărene contra Turcilor. Mai curînd delega pentru această sarcină pe Domnii noștri, ca pe al doilea Dan, ca pe Vlad Dracul, ori pe Cavalerii Teuțoni, pe cari i-a adus în Ardeal, i a instalat la Severin și voiă să-i așeze, ca păzitori și, întîmplător, dușmani ai Moldovei nesigure, la Chilia. Fără această politică a lui, neconținut risipită, care-l lua de unde era indispensabil pentru a-l mîna unde putea să incurce, cucerirea osmană nu s'ar fi făcut măcar așa de răpede și de ușor.

Cînd, după moartea lui (1437), primejdia turcească s'a făcut mai amenințătoare decît oricînd, — Bosnia, Serbia vasale dispărînd pe încetul înaintea progreselor lor metodice, Albert de Austria, care luase pe fiica lui Sigismund și a Mariei, singurul lor copil, alergă să apere hotarul pentru a peri de boală în cea d'întăiu expediție turcească a lui (1439). Moștenitorul său trebuia să fie copilul care nu se născuse încă și care a fost Ladislau Postumul, plăpîndă și trîndavă ființă fără personalitate și inițiativă. Iar, cînd, în cursul lungii minorității a acestuia, se puse la cale pentru o supremă rezistență unirea Coroanei ungurești cu Coroana Poloniei în persoana lui Vladislav, regele acestei din urmă țeri, ca fiu al lui Iagiello și al Hedvigei, acesta peri în catastrofa de la Varna (1444).

Pentru Ungaria ca și pentru Boemia venise vremea în care populațiile băștinașe, trezite la conștiința intereselor lor, erau să iea asupra-li misiunea istorică ce li revenia.

Și în acest timp unde e Austria Habsburgilor? Pe acest pămînt de luptă contra schi maticilor și păgînilor, de cu-

cerire pentru catolicismul român și pentru cultura latină a Apusului care e oare misiunea pe care o îndeplinesc ei?

Fermecați de ispita coroanei imperiale, de care de la nereușita încercare a lui Rudolf al IV-lea până la alegerea lui Albert — m'ri mult ca succesor al lui Sigismund decât ca deținător al drepturilor Casei sale — n'o capătă nimeni dintre dinși, preocupați de interesele lor din Svițea, unde și Albert luptase, iar Leopold al IV-lea va fi ucis de țerani îndărătnici în apărarea libertății lor tradiționale, lipsiți de simțul solidarității dinastice răc'ri, ci, din po-trivă, desbinați prin ocupații egoiste, ei se mărginesc a prinde câteva moșteniri care li se oferă de la sine.

Tirolul, veche feudă a Bisericii episcopale din Trento (Trident, nemțește Trient), căpătase, în 1286, Carintia, — dată de Rudolf de Habsburg însuși unui ajutor contra lui Ottocar al II-lea, contele Meinhard. Din neamul acestuia se ridică, douăzeci de ani mai târziu, ca să ceară coroana Boemiei, la care n'a renunțat niciodată, ducele Henric. Moștenitoarea acestuia, Margareta „cu gura pungă“, *Maul-tasche* a fost măritată cu Ioan-Henric, fiul celui d'întăiu rege boem din Casa de Luxemburg, dar ea ceru peste citva timp despărțirea de un soț care o brutaliza fără să poată da un moștenitor noii formațiuni politice. Cu toată împotrivirea canonică a Papei, ea luă pe un al doilea soț, care se hotărî cu greu la acest pas: fiul însuși al Impă-ratului Ludovic de Bavaria. Moștenitorul nu lipsi data aceasta, dar tinărul Meinhard se stînsese după ce abia luase puterea. Încă din 1330, prin pactul de la Hagenau, Ca-rintia devenise a Habsburgilor, la 1363 Margareta care nu se pricepea să cîrmuiască, fu silită a li ceda și Tirolul, iar spre mai bună siguranță ea fu adusă la Viena unde stătu până la sfîrșitul zilelor ei.

La 1374 contele Albert de Gorizia-Görz lăsa o moște-nire în care se cuprindea și Istria. Dar o încercare de a se adăugi la noua Austrie și Triestul, care, de la 1202 încă, era în dependență de Veneția și care se revoltase în 1369, nu izbuti abia în 1467 el era să intre în complexul posesiunilor austriece

„Statul austriac, sau mai bine provinciile ereditare ale

acelora cari se nutneau „principii din Casa de Austria“ (*princi-pes domus Austriae*), exista acum. Rudolf al IV-lea (1358-65), urmaşul „regelui roman“ Frederic-cel-Frumos și al lui Albert al II-lea (1336-58), își zise, neputind căpăta aceiași Coroană, măcar „arhiduce palatin“, titlu cu care nu-l împodobise nimeni, și el iscodi un „privilegiu mare“ (*privilegium maius*), prin care „Austria“ sa căpăta o situație excepțională în Imperiu, ca organism independent.

Dar puterea era de fapt a „Statelor“, nobili și orașe, Viena fiind chiar aproape de sine stătătoare. Și, în sfârșit, de la 1379 înainte, „Casa“ se împarte în două ramuri, dintre care a Albertinilor, care duce la regele Romanilor și al Ungariei Albert (prin Albert al III-lea, ucis în luptă în Boemia, și al IV-lea), are provinciile din Răsărit, pe cînd cele din Apus, în Stiria, Carintia, Tirol, ca și în Suabia, în Svițera și în Alsacia, aparțin Leopoldinilor, cari încep cu Leopold al III-lea, Piosul, tatăl celui, cu același nume, care a perit, după aventuri svițeriene, la Sempach (1386). Din această de pe urmă ramură, împărțită și ea, în Tirol-Svițera-Alsacia și în Stiria (a lui Ernest cel de Fier, de la-1406), va răsări apoi urmașul lui Albert, Impăratul Frederic, fiu al celui Ernest, dar mai puțin „de fier“ decît dînsul.

În asemenea împrejurări se poate vorbi de o misiune austriacă în Orient, de pregătirea ei chiar? Cum vom vedea, dacă urmașii lui Frederic — al III-lea ca Impărat — vor căpăta moștenirea Austriei slave și maghiare, aceasta se va datori, mai mult ca oricui, — Turcilor.

V.

Regalitățile naționale și opera lor.

Încă din vremea lui Carol al IV-lea, o viață națională, realistă, modernă, se închiagă în Boemia contra amintirilor și principiilor evului mediu, atunci cînd șovăitoarea Austrie desbinată a Habsburgilor, neputînd servi unui ideal modern, nu rămînea măcar credincioasă datinelor medievale.

Această nouă viață, care va încălca și în vecini toate terenurile, e a husitismului, a mării mișcări de reformă religioasă, cu felurite și însemnate consecințe, pe care contemporanii, întru cît n'o considerau ca o simplă „eresie“ trecătoare, o calificau, în total sau în' anume forme ale ei, de „viklefie“, de „picardism“ sau „begardism“ (după o mișcare din regiunile flamande).

De obicei ea se studiază în afară de cadrul acela de istorie universală care singur o poate face înțeleasă. Ca să se ajungă la Ioan Hus se urmăresc toți predicatorii, mai mult sau mai puțin revoluționari și populari, cari se întîmpină în Boemia de pe la jumătatea veacului al XIV-lea. Se vorbește astfel, pe rînd, de Conrad Waldhausen, German, propovăduind latinește despre abuzurile clerului bogat și autoritar, unui auditoriu de burghezi din Praga, de un Milici de Kremsier, Ceh, întrebuițînd limba vulgară pentru a trezi simțiri și speranțe nouă în inima mulțimilor îngrămădite în jurul acestui „fiu și icoană a lui Iesus Hristos“ (*filius et imago domini Ihesu Christi*), de

la care nimeni nu ieșia fără mîngiere (*nullusque non consolatus ab eo recedebat*). Apoi se arată activitatea lui Matthias de Janow, care pune mai presus de orice tradiție bisericească Biblia, „prietenă și logodnică, ba chiar mamă“ (*amicam et sponsam, imo matrem*), de care nu s'a despărțit niciodată, restul fiind „închipuiri“, a celui Matthias de Janow, care, cel dintăiu în nevoia neconținutelor comuniuni cu Dumnezeu, fără amestecul vre-unei mijlociri, cerea să se îngăduie simplului mirean împărtașenia cît de deasă, chiar zilnică (*manducatio quotidiana vel crebra*), și anume supt amîndouă „speciile“, cu pînea ca și cu vinul, și-și rîdea de idolatria cultului moaștelor. Mai înșirînd vre o două nume, se ajunge astfel la Hus însuși, cărturar, produs al Universității, duhovnic al reginei Sofia, a lui Venceslas, și la tovarășul său de mucenicie, Ieronim de Praga. Se înfățișează progresul doctrinei sau mai curînd căci aceasta are importanță formarea caracterului de fier al „magistrului“ Ioan, de cînd, în 1403, refuza să se unească și el la osînda propozițiilor „eresiarhului“ englez Wiclef, pînă ce, după conflictul pentru „glasuri“, pentru voturi, la Universitate, cu Cehii, Germanii părăsiră, în 1409, fundațiunea lui Carol al IV-lea. Și pînă la exil, la excomunicare, la presintarea, cu salvconduct, înaintea unui Conciliu de „pace bisericească“, a cărui sentință a trimis la rug pe rătăcitul care, în loc să renege, se învierșuna să explice (1415). Cîteva luni mai tîrziu, aceiași soartă și tot pentru că el o voise — era s'o aibă Ieronim de Praga Celui dintăiu i se interzisese a privi în clipa morții răsăritul, unde se iviau prin fapta lui zorii natiunii din care făcea parte, iar cel de al doilea ceru ca focul să i se aprindă în față.

Cum s'a putut ajunge însă de la discuții teologice asupra cuminecării într'o singură „specie“ sau în două, „utraviste“ deci, la o mare mișcare populară și națională, care a trecut și granițele pînă departe, avînd neașteptate urmări, —aceasta nu se lamurește decît în legătură cu alte mișcări, de aiurea.

Carol al IV-lea, regele de simpatii franceze ca și ale tatălui său, crease o Universitate care nu era îndreptată,

ca aceia din Viena, a Habsburgilor, după un model german, cel mai apropiat, înal'ta școală din Leipzig, ci după marea și vechea fundație din Paris a reilor Franciei. Legăturile între „studiul” din Praga și cel după care se îndreptase Împăratul au rămas totdeauna foarte strinse. Cehul Adalbert Ranco de Ercino a fost doar rector al Universității parisiene (1355). Matthias de Janow, ca și arhiepiscopul viitor din Praga, Ioan de Jenstein, își făcuseră învățătura acolo. Și, de oare ce între Franța și Anglia exista încă vechea comunitate culturală a evului mediu, cite unul, ca Ieronim de Praga mergea și la Oxford, ai căui profesori erau priviți ca avînd dreptul, ca și cei din Paris, de a li se întrebunța „caietele” la înalta școală din Boemia. Căsătoria regelui engles cu principesa boemiană Ana, care a indemnât pe poetul Chaucer să cînte și această depărtată lume răsăriteana făcea și mai strinse asemenea relații.

În Paris însă, a doua jumătate a veacului al XIV-lea e absolut revoluționară față de a-rea Biserică romană care se înjosise prin strămutarea la Avignon, de unde se vedeau mai bine intrigile și scandalurile prin refuzul de a rămînea la Roma, unde o dusesse la sfîrșitul păstoriei sale, Urban al V-lea și, în sfîrșit, prin despărțirea ei în două — un Papă „frances” și un Papă „italian”, ceva mai tîrziu, cînd se deschide rușinoasa eră a marii schisme din Apus. Clerici de o mare valoare și autoritate, ieșiți din Universitatea francesă, un Gerson, un Pierre d'Ailly, mireni ca Philippe de Mezières, cancelariul Ciprului și ermitul de la Celestini, ridică glasul împotriva abuzurilor a luxului, a simoniei, a desordinilor continue din partea Ordinilor cerșitoare, miliție a Papei, și reclamă tot o dată unificarea Bisericii sfîșiate și purificarea ei printr-un sinod ecumenic, printr-un „Conciliu general”. Și mireni ar fi luat parte la această adunare și, în același timp, prin „Îmîntația lui Isus Hristos”, care se pare a fi datorită lui Toma de Kempis, se îngăduia acestora o împărtășire directă, spontană, în afară de Biserică, fără formele cultului și mijlocirea clerului, cu divinitatea, în persoana umană a Mîntuitorului. Și, acest curent cuprinsese și cercurile cu-

getătoare din Anglia, unde Ioan Wiclef e și el un partisan, ca și Francesii contemporani, ca și „frățiorii“, *fraticelli*, ai blindului Sfânt Francisc de Assisi, ai vechii pastorale creștine; de sărăcie și umilință, în afară de punctele de doctrină pentru care în Boemia s'a vărsat atita sînge.

Iată, prin urmare, originea, originea *complectă* a mișcării husite, care face parte deci și ea din complexul de înfriuri franceze ale veacului al XIV-lea. Și putem adăugi că Franța lui Ioan-cel-Bun și a lui Carol al V-lea cunoscuse și mișcarile țărănești ale *jacqueriei* și tulburările de orașe care dădură Parisul un timp în mina lui Étienne Marcel, iar, mai departe în cursul războiului de o sută de ani, în puterea, capabilă de orice violență, a măcelarului Caboche. Toate fenomene care se vor repeta în Boemia, după supliciul lui Hus, cînd masele populare se ridicară cerînd dreptate și ispășire.

Mișcarea, dușmana a beneficiilor eclesiastice, a bisericilor luxoase, pe care caută a le înlocui prin fanatice adunări supt cerul liber, în care predică oricine — unii permiteau aceasta și femellor —, are însă un vădit caracter național. O simt aceasta membrii germani ai Universității din Praga, cari pleacă în corpore la 1409, o simt minerii saxoni de la Kuttenberg sau Kutna-Hora, o simt Husiții, cari atribuie aprinsa dușmănie a acestora deosebirii de limbă (*ex nudo linguagii nostri odio*), o simt aceia cari văd în „Nemți și Unguri“ „cei mai cruzi dușmani ai nației noastre“. Și la capătul acestor tulburări va fi, cum vom vedea, regalitatea națională, singura regalitate modernă ieșită din sinul unui popor revoltat.

Acestălalt caracter, care e de la o vreme cel esențial, vine, nu numai din politica, „boemă“, a lui Carol al IV-lea, care a definit oarecum țara prin administrația sa și creațiunile organizării sale, dar și din restituirea de dînsul a creștinismului de liturghie slavă. Dispărut prin persecuție încă din 1097, cu toată strălucirea de până atunci a mării mănăstiri Sazava, el reapare altfel, cu călugări anume aduși din Dalmația, Croația, Bosnia, aducînd și întrebuițarea vechilor slove glagolitice, în 1347, la mănăstirea regală din Emaus. Dar această însemna Scriptura în limba po-

porului — și în adevăr găsim traduceri cehe încă din acest veac al XIV-lea pe care Hus, care e și creatorul unei ortografii mai simple și consecvente, le va revedea numai — și totodată cuminecătura, după obiceiul bizantin, supt amîndouă speciile. Și să mai amintim că e vremea cînd, după Cronica latină a lui Cozma († 1125) și a continuatorilor lui, apare aceia, cehă, a lui „Dalimil“ (c. 1300), versiunea cehă a istoriei oficiale comandată de Carol al IV-lea lui Pribik Pulkava și cînd, apoi, romanele cavaleresti ale Apusului, cu Alexandria în frunte, operele populare de satiră și de învățătură, descrierile de călătorii, ca a celebrului Maundeville, legendele și fabulele, trec, fie și printr'un canal german, în literatura națională boemă. E explicabil astfel cum încă un Toma de Stitny, ucenic al lui Milici, va scrie (c. 1300) tratate de morală și teologie — deși pofan — în limba cehă, deschizînd astfel drumul pentru opera de polemică în limba vulgară a lui Hus și însuși. În Psalmii versificați pe cari-i vor cînta Husiții poesia lirică și va găsi apoi începuturile.

La schimbări așa de mari, acasă și în vecini, nu s'ar fi ajuns însă fără caracterul deosebit al împrejurărilor politice. Conruptă și intolerantă — intolerantă tocmai pentru că era corruptă, Biserica oferia mater'e de critică și, prin pornirile ei prigonitoare ea ațîta rezistență. Hus și Ieronim de Praga, asupra cărora se aruncase, temîndu se de o catastrofă revoluționară, și șefii mișării de reformă francesă, au fost jefiți acestei nesiguranțe de viitor a organizației eclesiastice. Excomunicările și interdicțiile se repetau așa de des tocmai fiindcă nu și aveau efectul dorit. Și, pe de altă parte, în luptele lui Venceslas, care e și regele Romanilor, cu anume dintre Papii epocii sale, partșani ai unui contra-Impărat, trebuie să se caute, cît și în firea acestui capricios, incapabil de o cîrmuire consecventă, motivele unei atitudini șovăitoare care dădu lui Hus cît sprijin trebuia ca să-l îndemne la luptă și să-l ducă la ruptura ireparabilă, daca nu și ca să-l apere de consecințele declarațiilor sale.

Abia se stînsese flăcările rugului din Constanța, și Boemia întreagă se aprindea de scînteia ce sărise de acolo. Moartea

lui Venceslas, succesiunea lui Sigismund, reținut aiurea, de interesele lui ungurești la Dunăre și în Carpați, de interesele lui imperiale în Italia și în Apus, întefiră focul. Ambițiosul și ușuratecul principe crezuse că osinda ereticului, pe care el mai mult decît păcătosul Papă Ioan al XXIII-lea, și chiar cardinalii porniți contra lui, îl mînase la moarte, ajunge ca să mîntuie cu tulburările din Boemia, și, cînd le văzii și mai vehemente, el își puse speranțele pe armate de cruciați din toată lumea catolică, veniți ca să răsbune Biserica romană și s'o restabilească în drepturile ei, așa de brutal încălcate. Dar expedițiile de răsplătire din 1420, din 1422, din 1429 și 1431 nu aduseră decît o serie de înfrîngeri strașnice: la Praga chiar, la Deutsch-Brod, la Aussig ș. a. Talentul practic al lui Nicolae de Pistna, zis și Nicolae de Hus, și al lui Ioan Ziska, rămas, de și orb, în fruntea oștilor reformei, până la moartea sa, în 1424, mai ales al celui din urmă, descoperiră, supt impulsul nevoii, un nou fel de luptă, potrivit pentru țeranii cu coase cari aveau să resiste maselor de cavalerie feudală ori mulțimilor neexperiente ușoare de împrăștiate, ale pelerinilor înarmați contra eresiei. În curînd taberele lor numite așa după noul oraș Tabor, pe care l clădiseră lingă Austi, în amintirea muntelui biblic—, ajunseră temute în toată lumea, și, după o perioadă de fericită defensivă, care numără rare ori numai un insucces, bandele boeme, acuma disciplinate și experiente, năvălesc în Austria, în Turingia, în Saxonia, în Franconia chiar, fără să li poată sta ciněva împotrivă.

La început, regalitatea lui Sigismund nu fusese atacată de nemulțămiiți, cari n'aveau nimic cu tronul însuși. Atitudinea lui îl făcu în scurtă vreme să piardă întreaga situație. De și se putu încorona în castelul din Praga, el ajunse a nu mai dispune de Capitala sa, unde răscoalele, luptele interne se urmau necontentit, dînd o privesițe de sălbatecă și singeroasă anarhie; nu odată trupele sale și ale ajutătorilor săi fugiră îngrozite înaintea rebelilor. De la o vreme se iviră concurenți la o stăpînire pe care el se vedea bine că nu o mai poate reține: Witold al Lituaniei,

vărul lui Vladislav Jagiello, umblă citva timp după această coroană, care fusese oferită regelui însuși al Poloniei, prea prudent ca s'o accepte. Principele lituan Sigismund, fiul lui Korybut, fu primit în Praga, de unde-l izgoniră apoi.

Intru cît era o rînduială în această lume tulburată, care ajunsese până la excesele Adamiților, cari recomandau urmarea fără sfială a naturii și vedeau în Hustos el însuși doar un „frate“ căzut în greșeală, ea stătea numai în obște și în „bătrînii“, în „căpitanii“ei, în profeți ca preotul Ioan, care domni ca rege în Praga și binecuvîntă murind pe ucigașii din tagma lui, în predicatori, ca puter nicul Ioan de Rokycana. Odată găsim o comisiune de guvern, în care sînt represintați de o potrivă nobilii, orașului Praga, „taborul“, cavalerii și orașele. Universitatea tăcuse de mult; arhiepiscopul Conrad, spre scandalul catolicilor, se unise cu poporul său; cea mai mare parte din baroni erau eretici.

În sfîrșit, după ce se încheiaseră cu părinții Conciliului de la Basel așa-numitele *Compactate*, care opriră alte cruciate, elementele care țineau la o oarecare ordine biruiră pe radicali și excesivi în lupta de la Lipany (1434). După ce acum Sigismund murise, urmașul său, care era, ca și dinsul, rege al Ungariei și rege al Romanilor, Albert de Austria, întimpină totuși aceleași greutăți; și asupra lui apăsa lra luptelor îndelungate pornite pătimaș de o intolerantă regalitate străină. I se ceru să se ție de treva pe care înaintașul său o încheiasese la 1436 și să primească solemn „compactatele“; desfăcîndu-se de autoritatea reală, el putu să fie astfel primit și încoronat, pe cînd ireducibilii oferiră coroana lui Casimir, fratele și viitorul urmaș al regelui Poloniei.

Moartea înaintea de vreme a lui Albert lipsa pentru moment a unui moștenitor, care se născu numai peste cîteva luni — acel rege Ladislau Postumul — dădu prilej altor discuții și uneltiri de partid. Pe lingă regele polon el însuși, principii de Brandenburg și de Bavaria rîvniră la o situație totuși așa de puțin promițătoare. Între aceia către cari se adresau doritorii de lucruri nouă fu și Frederic de Austria, noul rege al Romanilor, care avu francheta să

recunoască insuficiența lui pentru lupta ce s'ar fi cerut ca să se impuie și, să se menție, mărgenindu-se a ținea la dînsul pe copilul orfan, din care voia să facă un simplu instrument al politicei sale. Il rețineau acasă neconținutele hărțuiri cu ceilalți principii din Casa de Austria, pe cari căuta să-1 înlocuiască

Astfel ajunse Boem'la la *regele național*. Influential nobil Gheorghe de Podiebrad, „etic” și el, dar de purtări foarte moderate, ajunse la 1448 stăpîn în Praga, unde se așezaseră administratori străini în numele regelui Ladislau (în Boemia Vladislav). Recunoscut de Impăratul Frederic ca domn de fapt în țara lui, el fu ales la 1452 ca administrator al regatului, cu un sfat de unsprezece în jurul lui. Bandele taboriților, neavînd libertatea de odinioară, ieșiră din țară, și în curînd șefii lor, vestiții „căpitani” ai războiului civil, ca Ioan Giskra, jucară roluri militare însemnate, cu mai mult folos, pe alte cîmpuri de luptă. Podiebrad rămase guvernator în numele unui rege slab care nu doria prea mult ceasul cînd ar putea să-și vadă supușii boemi.

La dispariția, în 1457, a lui Ladislau se iviră candidați pentru tronul lui Ottocar. Surorile lui erau măritate cu ducele Wilhelm de Saxonia și cu noul rege polon Casimir. Dar mulțimea ceru tumultuos să se aleagă un rege din mijlocul poporului însuși. Chiar nobilii catolici, față de această energică manifestare, n'aură încotro și-și dădură adesiunea. Astfel ajunse Gheorghe rege al Boemiei, la în ceputul anului 1458, și el putu să-și supuie și Moravia, care, dinru'ntăiu, nu voise să l'recunoască.

Toată domnia lui fu ocupată, de fapt, cu o singură sarcină: să încheie era luptelor religioase, ajungînd astfel la unitatea și stabilitatea regatului său. De atîtea ori oferi Papei, care era acum Piu al II-lea, fostul legat în aceste părți, Enea-Silviu dei Piccolomini, o împăcare, dar de atîtea ori i se ceru să renunțe la „compactate”, să se întoarcă pe deplin la supunerea în cele bisericești față de Biserica romană, să contribuie astfel la desrădăcinarea eresiei, acum obosite și gata să se disolve. El își dădea sama însă de

ajuns că în menținerea rezultatului ultim al luptelor husitismului stă, și rostul lui pe acest tron fără altă legitimare, și viitorul însuși al poporului care scăpase astfel de supt primejdioase influențe străine. El negociè deci din nou, cu un deosebit talent de a evita iremediabila ruptură. Odată, după sfatul unui aventurier din Sudul Franciei, Antoniu Marini, mare inventator în zilele sale și tot așa de mare făcător de planuri, el se adresă și regelui Franciei Ludovic al XI-lea, propunându-i o colaborare de cruciată care ar fi adus de la sine reconcilierea cu Scaunul pontifical. În 1465 totuși regele era, pentru diplomația romană, numai ereticul, rebelul „Girzek“, care trebuia nimic, ca urmare a excomunicării aruncate împotriva lui. Și pentru această operă de nimicire fu ales *cellalt rege național* din acest Răsărit „austriac“, Matiaș Corvinul.

Mișcarea husită pătrunsese în toate provinciile vecine. În părțile germane, ce e drept, ea nu întâmpinase nicio bună primire, de și în anume din orașele din preajmă, ca la Regensburg, se luară aspre măsuri contra propagatorilor de eresie. Ieronim de Praga însuși mersese în Ungaria, în Rusia, în Polonia, sămanînd pretutindeni grăuntele Bisericii apostolice, cu Scriptura Sfîntă în limba lor. Cînd Rutenii fură îndemnați să ajute la lupta contra husitismului, ei refuseră, ca unii ce erau cuceriiți de această propagandă. Hus însuși, scrisese regelui Iagiello, și un ucenic al lui predicase la Agram. Cuvîntul cel nou ajunsese în părțile de sus ale Ungariei și el răsbatu până în Maramurăș, până în părțile vecine ale Ardealului, până în regiunile apusene ale acelei Moldove care atunci cuprindea și Bucovina. De pe urma acestei propovedanii aprinse a „fraților“ se făcu astfel acea dîrtăiu traducere a Bibliei în limba noastră, din care bucăți se păstrează în „Codicele Voroneșean“, în „Psaltirea de la Șcheia“ și, în alte copii, și în deosebite manuscrise ulterioare.

Până atunci Ungurii n'aveau o literatură națională, rămîind astfel nespuse inferiori Boemilor, cari locuiau singuri, afară de infiltrația germană, pe un teritoriu național care, în timpurile creștine, nu cunoscuse alți locuitori. Pe lângă

cîteva Vieți de sfinți și de regi stințiți, ca Gerard, Ștefan I-ii, Ladislau, o cronică în aceiași limbă latină fusese alcătuită, din cîntecele populare *lălmăcite* istoric și, din amintiri contemporane, de notariul „anonim” al regelui Bela la începutul veacului al XIII-lea. Un Simon de Keza, apoi autorii Cronicelor din veacul al XIV-lea—*Chronicon pictum*, rurnit așa d pa miniaturile ce cuprinde — au continuat să întrebuințeze limba învățaților. În limba poporului dominant se scria numai cîte o predică, precum e aceia la o inmormîntare, care ni s a păstrat.

Trebuî ca mișcarea husită, care dădu și Polonilor, a căror limba de Curte a fost mult timp limba cehă, și cari au reținut „boemisme” în stilul documentelor lor, un început de literatură vulgară, pentru ca Scriptura să fie prefăcută în ungurește. — Și aceasta nu s'a putut face între hotarele chiar ale Ungariei, unde, supt ocrotirea regelui Sigismund, lucrau de zor agenții de prigonire ai papalității, călugării minorități ci dincoace de munți, în Moldova noastră. Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, care a știut să se folosească în politica lui de Husiți, această operă se îndeplinește de doi pribegi la Trotuș, în mijlocul unei populații din care nu lipsiau Ungurii. Și acești exilați pentru credință din patria lor se vor întinde de-a curmezișul Moldovei — de și orașul Huși, numit după „moșul” întemeietor, Husul, n'are, firește, nimic husit în originile sale — până la varsarea Nistrului, unde Ciubărciul, azi desființat, a fost până tîrziu un cuib al lor. În veacul al XVI-lea acești eretici erau să deie ade-renti noi propagandei luterane.

Dar influența husită nu se putea opri la literatură și la viața religioasă. Ea rascolia nemulțămiri sociale. Ele erau mai puțin ascuțite în Boemia însăși, unde țeranii, dacă-și plătiau dijma, își făceau lucrul și-și aduceau darul, poclonul, nu erau supărați de nimeni. În Ungaria se așternuse însă, asupra unei vechi libertăți țerănești feudalismul răs-picat al Angevinilor și mai ales politica, de îndreptare socială germanică, a celor treizeci de ani de domnie a lui Sigismund. Sarcinile se făceau grele, și le suportau cu

aceiași nerăbdare națiile celelalte ca și Ungurii înșii. Dar pe cînd în Ungaria propriu zisă lipsi energia unei mișcări de izbăvire, aceasta se porni în Ardeal, Imperatul aflîndu-se încă în viață. Românii, cel mai v'oiu element în tot acest timp, se unesc cu frații lor de suferință unguri, și, cerind mărgenirea, stabilirea definitivă a sarcinilor iobăgimii, se retrag în massă pe muntele Bobilna.

Ceia ce se petrece atunci are un netăgăduit caracter de husitism. Aceleași pretenții pe care le găsim în Boemia, dar și aceiași organizare, în „obște“, cu „căpitanii“ și „stegarii“ săi. Nobilii, Sașii cedară la început și încheiară, după datina boemă, un „pact“. Și apoi, cînd șefii răscoalei se întoarseră pe acasă, ei știură să-și răz bune cumplit asupra lor.

Dar viața populară care nu mai era să deie o revoltă socială decît la începutul veacului următor, a Secuului Gheorghe Doja și a Sîrbului „Țarul Ivan“, comandînd și ei cete de șerbi romîni, — era scormonită prin această ridicare în arme. Clasa cea mai numeroasă ajunsese a-și da sama de importanța și de puterea ei. Adăugîndu-se și necontenita luptă cu Turcii la trecătorile ardelenene, care cerea privigherea neobosită a populației de baștină, ea ajunge să aibă acum rolul militar pe care-l avuseră odată baronii arpadieni, Cumanii regelui sau „vitejii“, cavalerii Angevinilor. La Poarta-de-fier a țerii păzesc „județele românești“ (*sedes olachicales*), și din mijlocul lor se ridică atunci oameni cari pot sta alături cu „căpitanii“ cehi, avînd aceiași origine populară ca și dînsii, de și ei nu răsar din mijlocul nației ungurești înseși.

Cel mai mare dintre ei, un tip reprezentativ, e lancu, fiul lui Voicu din Inidora, pentru Slavii din Balcani, pe cari i-a condus de atîtea ori contra Turcilor, „lancu-Vodă Sibiianul“, iar pentru Unguri, în nobilimea cărora intrase prin convertirea la catolicism, Hunyadi János.

Avînd acea comuniune cu Biserica romană care i-a lipsit regelui boem Gheorghe, el poate lua, după ce fusese condotier la Milan și ajunsese Voevod al Ardealului și conte de Bistrița, șpan al Secuilor, dispunător în voie al puterilor provinciei în care se născuse, sarcina de că-

pitan de cruciată, începînd astfel o luptă contra Turcilor care a fost rostul vieții sale și pe care a lăsat-o ca moștenire fiului, chemat la o și mai mare soartă. Rămas Român în suflet, el face din această luptă o misiune românească, întrebuintînd pentru acest scop și mijloacele Țerii-Românești și ale Moldovei, unde schimbă Domnii după plac. Dan al II-lea, Vlad Dracul, Vladislav Dan au fost auxiliarii lui, pe cari-i sfărma cînd se opuneau sarcinii ce li se hotărîse. Biruitor în marea campanie din 1443, învins la Varna, el va relua lupta, care-l va duce la noua neizbîndă de la Cosovo, dar și la triumful final al liberării Belgradului de asaltul lui Mohammed al II-lea, triumf căruia-i supraviețui numai cîteva săptămîni (1456).

El chemase din Polonia pe regele Vladislav, care trebuia să cadă, în 1444, la Varna, și el îl menținuse. După această catastrofă el rămăsese Guvernator general al regatului, în același timp și cu aceiași putere ca și Podiebrad în Boemia. Dar era Român în mijlocul unor baroni unguri, cari-și găsiră un șef în contele Ulric de Cilly, fratele reginei Barbara a lui Sigismund. Însă poate tot ar fi ajuns rege dacă moartea lui n'ar fi precedat cu cîteva luni pe a lui Ladislav Postumul.

Ladislav, fiul cel mai mare al „Valahului“, fusese tăiat ca rebel, după asasinarea lui Cilly, în ultimele clipe ale vieții regelui. Rămăsese însă un al doilea fiu, Matiaș. Și nimic nu putu împiedeca pe acesta, care avea abia patrusprezece ani, de a lua Scaunul de domnie ajuns vacant. Nimic, nici calitatea lui de Român, pe care o scădea prea puțin în ochii rivalilor sîngele unguresc al mamei sale, Elisabeta Szilágyi.

Matiaș fiul lui „Iancu-Vodă Sibiiianul“ nu putea fi decît un rege de cruciată. Și în adevăr a luptat cu Turcii în tot cursul vieții lui: în Bosnia, unde a pus un „rege“ de creațiunea sa, pe Nicolae Ujláky; în Serbia, la Șabaț, pe care-l cuceri, la Dunărea noastră chiar, de și a comis greșeala de a lăsa să cadă, în 1462, pe Vlad Țepeș, din care făcu prizonierul său, și de a ataca, în 1467, pentru a fi rușinos

învins, pe Ștefan-cel-Mare. De la 1475 însă până la 1484 el rămîne un adversar hotărît al Sultanului.

O mare figură în Europa contemporană, acest rege harnic și „democrat“, iubitor de cultură și de arte, cu toate defectele lui de trufie și inconsecvența. Cu atît mai mare decît zgribulitul Habsburg, care, în Stîiia și în Austria, adăposturi de pîndă, ascundea coroana imperială, de care nu era vrednic!

Din nenorocire pentru dînsul, el înțelese funcțiunea sa „austriacă“, de misionar înarmat al Scaunului roman, și față de Gheorghe Boemul, excomunicat de Roma. Dorind el însuși coroana acestuia, el îl atacă, în 1468, a doua zi după înfrîngerea de la Baia, de și fusese soțul Ecaterinei, fiica „ereticii“. Moravia, Silesia, care nu voiseră pe „usurpator“, îl primiră pe dînsul cu bucurie. Răspins în cuprinsul chiar al hotarelor boeme, el revine îndată ca să-și răsbune în chipul cel mai crud. Proclamat, mai d'innînte, rege la Olmütz, e silit însă a căuta, destul de grăbit, drumul spre casă,

Își va căuta apoi mîngîierea năvalind din nou în Moravia, la 1474, în clipa cînd ajutorul lui era necesar în Moldova și Țara Românească, unde fu reținut, pe urmă, zece ani. Dar în 1477 și apoi în 1482, în preajma armistițiului cu Sultanul Baiezid al II-lea, se va începe și acea luptă cu Austria care-i îngădui mulțămirea de a intra în Viena (1485), unde-i era dat să-și mintuie, în 1490, zilele, ca stapînitor. Frederic Impăratul fugise la Nürnberg. Căsătorit a doua oară, cu Beatricea de Neapole, Matiaș putea hrăni, aclamat de o Curte întregă de Italieni, cari-i cîntau laudă, ele și-i zugrăviau chipul de Cesar încoronat, speranțele de intervenție și influență, în Italia însăși, ale predecesorului său, Ludovic-cel-Mare.

Dar atacul lui contra Boemiei era să aducă peirea independenței acestui regat, în același timp ca și catastrofa, supt sabia turcească, a Ungarici sale înseși. Ea va da amîndouă Coroanele, așa de puțin meritate, strănepotului aceluși Frederic pe care Matiaș îl gonise înaintea sa și al cărui fiu, cavaler „fără bani“ (*pochi danari*, ziceau Italienii) și fără scop, Maximilian, avuse norocul de a lua

cu Maria, fiica lui Carol Cutezătorul, moștenirea burgundă și acela de a pregăti prin căsătoria fiului lor, Filip-cel-Frumos, cu Ioana Nebuna, fiica Isabellei și a lui Ferdinand Catolicul, regii spanioli, dominația nepotului de fiu, Carol Quintul.

În adevăr Gheorghe Podiebrad, care avea fii — și unul din ei, Victorin, așa de viteaz! —, chemă pe Vladislav, fiul regelui polon Casimir, la succesiunea sa (1471). Moartea lui Matiaș, care lăsa numai un neacceptabil fiu din flori, Ioan, născut de o Silesiană, dădu și Ungaria, rîvnită încă de mult de Casimir, fratele lui Vladislav, și acuma de regele Ioan Albert, aceluiași om leneș și laș, care, firește, nu păstră nimic din cuceririle austriece, fiind bun bucuros că poate învinge concurența la tronul unguresc al lui Maximilian. Ca o umbră trecu el pe tronurile celor două țeri negermanice, care, reunite în altă mină, puteau opri în loc pe Turci. Fiul său, Ludovic al II-lea (1516), apărură abia în Boemia; Ungurii îl părăsiră, cu ambițiosul Voevod ardelean Ioan Zápolya în frunte, în lupta pe care i-o oferă un Sultan care era Soliman-cel-Măreț el însuși. În catastrofa de la Mohács (1526) el se înecă în mlaștinile sîngeroase ale cîmpului de luptă, și cu el peri unitatea Ungariei înseși.

Habsburgii, ridicați prin situația lor burgundă și spaniolă și înarmați cu un recent pact de familie, smuls lui Vladislav, erau acolo ca să reclame moștenirea.

VI.

Habsburgii și ofensiva turcească.

Printr'o fericită potrivire de împrejurări — nenorocită însă, în cel mai înalt grad, pentru creștinătatea însăși — Casei de Habsburg i se deschidea la 1526 moștenirea coroanelor Boemiei și Ungariei.

Acel care pregătise această înălțare și îmbogățire a Casei sale fusese regele cavaler, Împăratul „fără bani“, ocrotitorul și tovarășul cîntăreților, cel dintăiu Maximilian. Aceasta nu înseamnă că el ar fi fost, ca vicleanul și pînditorul său tată, un cap politic, de potriva contemporanului său frances, Ludovic al XI-lea, întemeietor de monarhie modernă, sau ca acel rege iberic al cărui nume-l purta noul Suveran ungaro-boem, Ferdinand Catolicul, îndeplinitor, în definitive forme de Stat, al unității naționale spaniole. Dacă a rotunzit posesiunile lui austriece prin adăugirea provinciei lăsate la moarte, în 1500, de contele Lienhart de Görz (Gorizia, Gorița), cea ce-i dădea, în Pusterthal și aiurea, trecătorile către Italia, așa de mult dorită pentru dînsul, dacă a lichidat în sfîrșit situația Casei sale în Svițera veșnic rebelă, acestea sînt numai hasarduri, iar nu acte ale unei politice consecvente. De fapt, marele lui talent a fost numai ca, frumos, vîteaz și îndrăzneț, să urmărească moștenitoarele cu zestri teritoriale importante.

Prin Maria de Burgundia el avu astfel Ținuturile burgundice propriu-zise și Țerile-de-jos și prin căsătoria fiului

său dadu familiei puternica basă spaniolă. Cînd ducele Francisc de Bretinia moare, Maximilian se logodește cu Ana, singura moștenitoare a aceștia, care-l primește bucuroasă: a trebuit toată energia părintească a fiicei lui Ludovic al XI-lea, Ana de Beaujeu, pentru ca principesa bretonă să ajungă soția tînărului rege frances Carol al VIII-lea, în numele căruia, ca soră, Ana avea regența, și astfel încă o unire nenaturală de pămînturi fără legături între ele a fost împiedcată de a încurca dezvoltarea firească a Statelor și a națiunilor. În Ungaria și Boemia silințele lui Maximilian au fost însă fericite, până la capăt.

Pe baza înțelegerii din 1463, pacea de la Pressburg alcătuiuse un pact de familie între Habsburgi și Jagellonizi, cari, după un obicei al timpului, își făgăduiau moștenirea reciprocă. Regele Vladislav avea o fiică, Ana, și Maximilian era gata să fie, ori el însuși, ori unul din fiii săi, Carol și Ferdinand, stăpînitorul zestrii acestei moștenitoare. Cum se putea aștepta încă și un principe în descendența lui Vladislav, i se făgădui acestuia, cînd și dacă se va naște, mina Mariei, fiica regelui Romanilor. Astfel, chiar de la ivirea lui pe lume, Ludovic, acest principe, a fost bun logodit cu aceia care nu-i aducea decît speranțe ce nu erau să se îndeplinească. În 1515, întărindu-se învoiala din 1507, i se punea în perspectivă chiar o imposibilă alegere ca Împărat, doar s'ar întări și mai mult legăturile între cele două Case. Peste șese ani în sfîrșit, îndoită căsătorie a lui Ludovic, care era acum rege, cu Maria și a lui Ferdinand cu Ana se încheie, cu mai multă bucurie a prinților decît a popoarelor despre care se dispunea astfel.

Căci Boemia nu voia un stăpînitor pe care să nu l fi ales ea, păstrînd prin recunoașterea lui solemnă drepturile de libertate confesionala, de îngăduire a utracvismului național, care erau cuprinse în Compactate. În Ungaria arătase încă din 1505 că ea nu mai voiește să fie guvernată de străini, pentru scopuri străine. Și nu lipsiau candidați indigeni, pe cari-i răscolise și lipsa pînă la un timp a unui moștenitor. Era fiul regelui Matias, un tînăr cavalerese,

care promitea să fie un bun stăpînitor în felul tatălui său, era Ștefan Báthory, vestitul luptător pentru creștinătate împotriva năvălirii turcești, era Ștefan Zápolya, d'n Zips, de la Trencsin, care fusese locțiitorul lui Matiaș în Austria. Cînd acesta va dispărea — cam odată cu ceilalți doi —, aspirațiile lui firești trecură la moliul său fiu, căruia totuși nu-i lipsia ambiția, Ioan. Și acesta avea un razim pentru pretențiile lui la Coroană, care se manifestară și înaintea de 1526, nu numai în prestigiul părintesc ori în acela care reieșia din căsătoria surorii sale, Barbara, cu însuși regele Poloniei, Sigismund I-ii, dar și în calitatea sa de Voevod, timp de ani îndelungați, al Ardealului și în serviciile de „salvator“ pe care le adusese clasei dominante prin biruința sa, în zile de strașnică anarhie, asupra bandelor țerănești ale lui Gheorghe Doja și ale „Țarului Ivan“ Sirbul, ale lui „Ivan cel Negru“, între care, în amîndouă casurile, erau, cum am spus, și atîția iobagi romîni.

Era de așteptat, nu numai o alegere, dar și o recunoaștere deplină, o impunere absolută și durabilă a celui care se înfățișa la 1526, încunjurat de trupe proaspete pe care știuse, prin zăbavă, să le scape de catastrofa din 1526, ca un fel de candidat național contra Austriacului.

Pentru ca așa ceva să se fi întîmplat, ceia ce ar fi permis Ungariei să împiedece măcar o întindere a Turcilor pe pămîntul regatului, dacă nu să răzbune rușinoasa înfrîngere și să reiea tradiționala operă de cruciată — Doja însuși se presintase ca un șef de cruciați în stilul lui Ioan de Capistrano, din zilele asedierii Belgradului —, ar fi trebuit ca Ungaria să n'aibă atîtea certe de familie, atîtea îndușmăniri de partide și, pe lîngă aceste motive de neunire, și atîtea antagonisme între provinciile arbitrar unite supt Coroana Sfîntului Ștefan.

Căci, de fapt, în Nord erau orașele germane, cu Pressburg, în frunte, cu Kaschau, cu Leutschau, apoi în Vest castelanii de rasă germană și o întregă țerănimă, colonisată, de aceeași origine, iar în Sud instinctul slav al Croaților și Slovenilor cerea neconținut o osebire, pe care numai neconținuta teamă a năvălirilor turcești, reclănînd, pentru a

fi înfruntate, toate puterile regatului, • împiedecaseră, în vremei mai nouă, de a se pronunța și afirma.

Deci, pe cînd în vechea reședință a Albei-Regale, a Belgradului Slavi lor panonieni, — Szekes-Fehervár pentru Unguri, iar pentru Germani Stuhlweissenburg — o dietă de alegere făcea, în Novembre, rege unguresc pe Zápolya, Ferdinand era ales, în Decembre — dar scrisorile de chemare fuseseră antidatate pentru a se cîștiga măcar așa precedența —, de o dietă din Pressburg.

Totul vorbia în favoarea Ungurului și contra intrusului german, în ciuda actelor de invoială ale acestuia cu un rege care nu avea, de sigur, dreptul să fixeze după plac moștenirea în țara unde el însuși intrase numai prin alegere și de care era străin prin sînge, fără o legătură de căsătorie măcar cu poporul peste care fusese chemat a domni. Zápolya avea o armată gata; Ferdinand trebuia să-și formeze una; cel dintăiu posedea izvoarele lui de avere, cel de-al doilea trebuia să cerșească subsidii de la Statele „provinciilor ereditare“, ducînd o viață aproape autonomă; unul se luptase o viață întreagă și cîștigase biruințe, celălalt n a stat niciodată în fruntea unei oștiri. În sfîrșit regele Ioan avea, nu numai legături multiple și puternice în Polonia, dar el era de mult timp și în raporturi cu Domnii romîni, dintre cari al Moldovei, o mare personalitate, Petru Rareș, era gata să-l ajute — cum a și făcut-o în lupta biruitoare de la Feldioara, în 1529, a Vornicului Grozav cu Sașii ferdinandiști —, în schimb pentru păstrarea feudelor ardelenale ale lui Ștefan-cel-Mare și pentru drepturi feudale la Bistrița. Ca ultim și decisiv element de sprijin, Sultanul Soliman-cel-Mareș, primise cu bucurie ofertele și rugămințile acestui „fiu al său“, „Voevodul Ianoș“ și el veni însuși pentru a-l instala în Buda, după care cetele otomane merseră să desfidă pe Ferdinand ca și pe „Craiul din Beciu“, Carol Quintul, în Capitala lor austriacă, acest „Beciu“, Viena. Peste doi ani, Sultanul pătrundea în posesiunile austriece chiar, până la Güns.

Și totuși Zápolya nu ajunsese la capăt. Față de Moldovean ca și față de Împăratul turcesc al acestuia, Ferdinand întrebunță aceleași mijloace, — cel dintăiu Habsburg care

s'a umilit la Poarta păginului, contra căruia tocmai el era chemat să îndeplinească, după tradiție și după așteptările crești nătăjii întregi, opera de cruciată. Un moment, se păru că Sultanul vrea să iea totul pentru el trimețind, pe la noi, în Ardeal pe bastardul de doge venețian Ludovic Gritti, care peri prin răscoala Ungurilor din provincie, umiliți și amenințați de dînsul. Astfel, după un șir de lupte haotice, care aduseră de mai multe ori dincolo de munți oști moldovenești și muntene, silind pe nobilii maghiari inșiși a recunoaște că Petru-Vodă e primit bucuros de cei de un sînge și de un graiu cu dînsul, se ajunsese la tratatul din 1538, care păstră lui Zápolya, cu titlul de rege, Ardealul și comitatele exterioare până la Tisa, dar asigura rivalului său întreaga moștenire dacă ea n'ar reveni unui urmaș al Craiului Ioan.

Cînd acesta muri, tînăr încă, lăsînd pe soția sa Isabela, fiica regelui polon și a Bonei Sforza din Milan, în așteptarea unui copil, problema succesiunii ungurești se puse din nou și încă odată ea deschise poarta intervenției turcești, care-și urmăria foloasele proprii. Din nou apăru Sultanul, Impărat al Răsăritului, continuator al tradiției bizantine față de cursul Dunării și față de această Panonie. I se aduse în lagărul de lîngă Buda, de unde gonise slaba garnisonă a lui Ferdinand, pruncul asupra căruia trecuseră drepturile regelui vasal, și în Ioan Sigismund Soliman salută, luîndu-l în brațe „părintește“, pe „Craiul Ștefan“ al acestei Ungarii supuse puterii sale prin dreptul cuceririi. Dar, în loc să-l așeze și pe acest copil în Scaunul de unde domnise tatăl său, el, îl trimise în Ardeal, iar vechea cetate a lui Matiaș Corvinul ajunsese reședința Pașei-beglerbeg pentru provincia ungurească (1540).

În Ardeal, luptele urmară, între Ferdinandiști, cari-și aflau sprijinul în personalități ungurești neastîmpărate, ca și în obștea Sașilor, și între Isabela ori, mai bine, între epitropii fiului ei, Sîrbul Petrovici și Croatul Gheorghe Utieșenovici, ajuns episcop, cardinal, tesaurariu al Regatului după ce începuse ca un simplu „frate“ călugăr. Ele dădură prilej unei nouă intervenții turcești, conduse de un

comandant persan, Ulama ; din această a treia năvălire rezultă, la 1551-2, pașalicul de Timișoara, stăpînirea turcească directă în Banat și pe malurile Tisei. Castaldo, generalul împărațesc al lui Ferdinand, putu să înlătore printr'un omor, dibaciu pus la cale, pe Utieșenovici, veșnicul uneltitor, care-și zicea și Martinuzzi, dar nu să-și salveze de cotropire aceste locuri de bogată roadă, de mari amintiri istorice ale cruciatei unui Ștefan Bathory și unui Pavel Chinezul.

După ce fusese readusă de Domnii noștri, din ordin turcesc, în Ardealul curățit de Imperiali, Isabela își mîntuia zilele în castelul ei de la Gilău lîngă Cluj, în 1559. Trebui cîtăva vreme încă până la consolidarea tronului de aspirații „regale” — *Craiu* îi ziceau supușii — al lui Ioan-Sigismund : el vegetă peste zece ani în acest Scaun de stăpînire ardeleană, rămînînd credinciosul vasal al Sultanului, de și ajunse și la o înțelegere cu Ferdinand, care-i recunoștea, cu tot pactul de familie anterior, drepturile la stăpînire. Iar, în acest timp, Soliman urmăria îndărătnic gîndul său de a preface Ungaria austriacă în pămînt turcesc. Moartea-l prinse supt zidurile Sighetului, eroic apărat de Zriny, și numai faptul că fiul său Selim a fost un trîndav mîncău și bețiv, merit să piară de pe urma esceselor sale, a făcut cu pulînță incheierea armistițiului de la 1568.

Acest armistițiu, care îngăduia pe Turci în Buda și pe vasalii lor în Ardeal, care făgăduia tribut și mai departe pentru partea din Ungaria deținută de Ferdinand, nu era însă decît cea mai rușinoasă abdicare a rolului de cruciată, care singur putea să îndreptățească și să consacre prezența Habsburgilor la Dunărea mijlocie.

Incapabili de a apăra și de a întinde catolicismul la această graniță orientală, ei se dovediseră șovăitori în a-l apăra chiar între marginile posesiunilor lor, vechi și nouă. În Boemia, utracvismul deschidea drum liber noului lutheranism, pe care creatorul său îl punea, într'o scrisoare către Electorul de Saxonia, în legătură cu husitismul și pe care Cehii ei înșii îl înțelegeau ca un utracvism nou pentru altă

nație, a Germanilor. Cu cât se stîngea vechea înfați are a Reformei, rămasă de la un timp apanagiul harnicilor Frați Boemi ai lui Lukas, raspînditorul Bibliei naționale, cu atîta progresa această variantă contemporana a vechii mișcări. Ferdinand trebui s'o recunoască în acest regat al său, după ce fratele său, stralucitorul Carol Quintul, nu putuse, prin atîtea lupte, s'o desrădacineze din Imperiul însuși, unde ea se susținea și prin interesul teritorial și politic al principiilor secularizatori. Dacă pentru moment nu se vedea o primejdie — totuși la 1547 o rascoală cerea, alături cu adevărata suveranitate a dietei, și recunoașterea solemnă a utracvismului, mari evenimente de viitor se pregăteau prin această dualitate religioasă, recunoscută și de noul domn al țerii.

În Ungaria, întinsul comerț al Sașilor, mijlocitor între Apus și Răsărit, ca și drumul tinerilor la Universitățile germane, pline cu toatele de spiritul Reformei, trebuia să introducă între orășenii de limbă germană lutheranismul. Honterus, din Brașov, făcu dintr'însul însăși esența morală a vieții consîngenilor săi și cea mai intimă legătură a lor cu poporul cel mare caruia-i aparțineau. Pentru a evita o confundare, fie și numai în această privință, nobilii unguri supuși unei dinastii care aproape jumătate de veac s'a sprijinit pe Franța, se convertiră la calvinism, și acesta ajunse astfel și un semn de deosebire între Ardeleni și conaționali lor din Ungaria propriu-zisă. În Ardeal s'au dat astfel Bibliile calvine, în limba vulgară, a lui Heltai, născut între Sași, și a lui Gașpar Karolyi. Ajutată și de Ioan-Sigismund, eresia unitară, ariană, a lui Francisc David putu să se aciuzeze și ea în acea sta provincie. Dar toată această frămîntare nu era să ramie fără influență și asupra Ungariei Superioare, unde toate silințele Habsburgilor nu fură în stare să împiedece, odată cu această răspîdire a scrisului și spiritului calvin, și acel spirit de naționalism și de libertate pe care-l înțefia oarecum doctrina revoluționară însăși.

În „provinciile ereditare“ chiar, Reforma pătrunde, în cele

de limbă germană, ca și în provinciile slave de la Sud, pentru care Primus Truber va tipări cărțile sale sfinte în limba poporului — mijloace și de agitație națională, fără ca el s'o fi vrut, — la Tübingen.

În aceste provincii, de altfel, domnia o iubire de separatism, o tendință spre autonomie, o răspingere instinctivă contra pornirilor de afirmare a puterii centrale, aplecată, ca pretutindeni, spre absolutism, care făcea ca Habsburgii să nu poată trage nici pe departe folosul ce erau în drept să-l aștepte de la dînsele.

Prin părăsirea drepturilor lui Carol Quintul asupra părții lui din moștenirea lui Maximilian I-iu, — Austria-de-sus, Tirolul, Görz, Trieste, Friulul, — Ferdinand, care ajunsese, și el, la 1531 încă, rege al Romanilor și moștenitor designat la Imperiu, avea singur stăpînirea asupra acestui patrimoniu unde nu-l chemase nicio alegere. Dar, în afară de răscoale țărănești, în legătură cu cele din Germania — le vom întilni și la sfîrșitul acestui veac —, el întîmpină rezistență la orice încercare de a întrebuița puterile acestor teritorii. Viena izbucnește în răscoală hotărîtă, și capete trebuiră să cadă pentru ca liniștea, dar nu și mulțămirea, să fie restabilită. Tirolul ceruse încă din 1525 o situație cu totul specială, cu judecători aleși, cu secularizarea tuturor averilor mănăstirești, și izbutise a smulge așa-numitele „articole de la Meran“. După experiența pe care o făcu și fiul, urmașul lui Ferdinand, Maximilian al II-lea, cu acești cerbicoși supuși, cari veniseră la Habsburgi *fiecare cu datinile lor*, de care nu suferiau să se atingă nimemi, se ajunsese iarăși la creațiunea unor apanagii, care satisfăceau asemenea tendinți, centrifugale. Și, astfel Ferdinand, unul din fiii acestuilalt Împărat, domni, foarte popular între ai lui, în Tirol, alt frate, în Stiria, ca și în Ținuturile slave, vecine, ale Carintiei și Carniolei, pe cînd Albert avea mai mult în samă Viena însăși.

Acest Maximilian, prea puțin ocupat în Imperiul însuși, rămase mai mult străin de toate posesiunile sale. După încercări, pe care le făcuse întăiul Maximilian însuși, de a crea forma unitară a unui „Hofrath“, *Sfat de Curte*, a unui organ fiscal central, „Hofkammer“, mai presus de

State și de Guvernele provinciale, „Regierungen“, după câteva convocări zădarnice și ale Ungurilor și Boemilor la „diete generale“, singur marele „Stat de Războiu“, *Hofkriegsrath*, în care Împăratul numia pe cine voia, administrator, cleric sau general, indigen sau străin, mai formă afară de persoana însăși a Suveranului legătura între aceste țeri așa de deosebite în principiul ca și în așezămintele lor.

La vre-o misiune catolică înlăuntru, la vre-o misiune creștină în afară nici nu se gândia urmașul lui Ferdinand tributariul Sultanului. Luteranismul putu să înainteze cu atât mai mult, cu cât Căsarul însuși, crescut de un preceptor reformat, ura doctrina catolică, recunoștea adevărul predicăției contrare și, legat cu inima de utracvism, nu voia, până la moartea lui chiar, să se cuminece supt o singură specie, de și, de dragul Căroanei imperiale, făcuse anumite declarații și se silia să observe anumite re-serve.

Ungaria națională a Ardealului se putu desvolta deci în voie supt dînsul (1564-76). Puțin înainte de moartea lui se produse, fără ca el să se amestece, crisa dinastică a dispariției dinastiei zăpolyene Un Român era să ia atunci moștenirea Ardealului, cum, cu o sută de ani în urmă, un Român avuse moștenirea Ungariei însăși. Gașpar Becheș (Bekes), din părțile Banatului, pline de asemenea miți nobili „valahi“, trecuți în cea mai mare parte la calvinism, era un om bogat și influent, al cărui talent și a cărui energie îi cîștigaseră o situație în adevăr preponderantă. El luptă cu armele în mîna pentru acest tron „regal“, și puțin a lipsit să nu biruiască. Ni putem închipui ce efect ar fi avut pentru neamul nostru din acele părți această instalare a lui pe o vreme cînd, de la vechile mănăstioare de lemn, prin fundațiunile mănăstirești, din Vad, din Galați, din Prislop, din Geoagiu, ale lui Ștefan-cel-Mare și ale Domnilor munteni, se ajunsese la episcopii statornicite, la o Mitropolie, fie și de aderență calvină, în Capitala însăși a provinciei, și cînd, supt înfrurirea frămîntărilor religioase, se desvolta o literatură, a Scripturii și a comertariilor ei, care nu e inferioară literaturii ungurești contemporane.

Dar Ștefan Băthory învinse, întemeind o dinastie cu adinci rădacini în trecut, pe care o continuă fratele său, crescut în Franța, Cristofor, și fiul acestuia, Sigismund, elev al Iesuiților. Despațiți de Ungaria austriacă prin pasăcurile de isolare ale Turcilor, care țineau în frâu pe Ungurii de o alinare și pe Ungurii de atârnairea cealaltă, *acești Băthorești, cu cât pământ aveau și cu sprijinul însuși al suzeranilor păgini, izbutiră a face ceia ce Habsburgii nu erau în stare să întreprindă.* Vasalul turcesc din Ardeal căpătă acea Coroană a Poloniei pe care n o putuseră capăta, nici la stingerea Iagelonizilor, nici la fuga înlocuitorului lor, Henric de Franța — cum nu erau s o dobândeasca decit pentru o înfringere și o rușinoasă capiulare, în profitul unui slab rival suedes, nici la moartea regelui Ștefan arhiducii austrieci: Ernest și Maximilian, contra ambiției carora se ridicase necontentit, favorisînd pe orice a't candidat, spiritul de independentă, instinctul de conservare al Pălonilor. Și Ștefan Băthory, a cărui amintire s'a păstrat mult timp în Polonia, unde, guvernînd energic, el a întemeiat adevărată școală politică, luase asupra-și și ocrotirea propagandei catolice în Răsarit, pe vremea activității în Rusia a unui Possevino, și anagonismul contra Moscoviei shismatice, căreia-i smulse provincii însemnate și, în sfîrșit, — măcar pentru un viitor mai îndepărtat opera de cruciată, căci acest supus vasal turcesc pregătise, cu Cazacii și cu o armată de mercenari, cum nu mai fusese până atunci, mijlocul cu care credea că s'ar putea ajunge la stăpînirea Dunării-de-jos, pentru Polonia sa și pentru creștinăutea catolică.

În acest moment, Rudolf al II-lea, menit prin numele sau la un mare viitor, luase moștenirea tatălui său Maximilian. Crescut în întinerăcul Curții spaniole a ultimilor cinci ani din domnia lui Carol Quintul și alături de sumbrul său văr Filip al II-lea, suferind de pe urma unei grele boli de tinereța, el inceu cu mintea zguduită ca să termine ca un maniac, interzicîndu-și orice legături cu lumea principii trebuiau să comuice prin servitorii cari făceau focul în sobele Curții —, întrebînd stelele asupra viitoru-

lui ce-l așteaptă și căutînd în dosul perdelelor, cu sabia în mîină, dușmani misterioși.

Nici fratele său Matthias, care era, încă din 1608, guvernator în Austria, Moravia și Ungaria, pentru a suplini această incapacitate absolută a boțnavului, care urmă să vegeteze în Praga, adevărata Capitală habsburgică față de Viena decăzută, — nici tutorii săi din Consiliu nu putura suplini această lipsă a Suveranului.

În loc să se revie la o misiune de mult părăsită și care acum, în timpul minorității lui Sigismund Bathory, nu mai revenia nici maghiarismului ardelean, Rudolf privi cu liniște resemnată pregătirile de atac ale Turcilor. Supt degeneratul Selim, supt fiul său, epilepticul Murad, supt Mohammed al III-lea, ceva mai zdravăn decît tatăl și bunicul său, Casa lui Osman ea însăși părăsise de fapt frinele unui guvern care fusese pînă atunci o neconținută comandă de războiu. Dar, aici, Marii-Viziri erau gata să înlocuiască pe Împăratul nedestoinic, și ei nu făceau parte dintr'o clasă, supusă scăderilor eredității, ci se ridicau, prin intrigi unele ori, dar totuși și prin merite, din mijlocul poporului însuși. Astfel Albanesii Ferhad și Sinan se succedau la putere prin 1590, și cel din urmă, un om de o energie extraordinară, de o mare pasiune războinică, provocă, exploatînd o luptă de hotar la granițele Baniei, în care căzuse și o rudă a Sultanului, războiul cu Casa de Austria. Ținta era să se cucerească toată Ungaria habsburgică.

De fapt s'a cîștigat de Turci marea luptă de la Keresztes; mai mult decît una din cetățile briului de apărare căzuse. Dacă totuși planul lui Sinan putu fi zădărnicit, Imperialii avînd și unele succese importante, aceasta ru se datorește numai ajutorului puternic dat de Papa Clement al VIII-lea, care trimetea bani, steaguri binecuvîntate, contingente militare, comandanți francesi și toscani, visînd de o Constantinopole liberată care s'ar chema după el „Clementina“, ci neașteptatelor împrejurări de la Dunăre și din Carpați, care puteau fi încă un mare noroc pentru Habsburgi.

Hrănit cu exemplele glorioase ale anticității clasice,

Sigismund Báthory, trup neîntreg și minte șubredă, se ridică, pentru mărire și faimă, contra Sultanului, tăind fără milă pe nobilii din partida turcească. Indemnuri ale agenților pontificali aduseseră Moldova lui Aron-Vodă în legătură cu Împărațul, care trimetea steaguri de luptă și Cazacilor gata de pradă. Din propria inițiativă, Mihai Vițeazul, din Țara-Românească, rupsesse cu stăpînii săi. Se nădăjduia și cîștigarea Polonilor, ba chiar a Tatarilor păgîni, pentru marea Ligă de cruciată.

După biruința lui Mihai la Călugăreni, după întoarcerea lui biruitoare din munți asupra Giurgiului și succesele lui pe liniile Dunării, Ardeleanul, căruia nu-i reușise atacul la Timișoara, abdică. El părăsește țara sa lui Rudolf, a cărui rudă stiriană, arhiducesa Maria-Cristina, îi era, de puțin timp, soție; îi ajung două feude silesiene, unde putea fi aclimatat și reținut. Ardealul dorit, căutat, prin toate mijloacele, atîtea decenii, se oferia astfel Habsburgilor.

Se trimeseră trei comisari unguri, cari veniră și la Tîrgoviște ca să ia jurămîntul lui Mihai. Lumea se aștepta să vadă în noua provincie pe Maximilian, fostul rege polon. Voevodul biruitor de dincoace de munți îl cerea din răspuțeri, cum cerea bani pentru mercenarii săi și un contingent militar. Dar Curtea zăbovi. Atunci Sigismund, desgustat și de retragerea sa, se întoarce, aclamat de ai săi, și negocierile duse cu dînsul pentru a-l înlătura, sînt așa de nedibace, încît el lasă principatul său unui tinăr văr din Polonia, unealtă a Cancelariului Ioan Zamoyski—anti-austriac și deci turcofil—, cardinalul Andrei Báthory.

Cum acesta, înțeles și cu Domnul moldovenesc pus de Cancelariu, Ieremia Movilă, n'avea alt gînd decît al „păcii separate” cu Turcii, Mihai, strîns din trei părți, îl atacă și prin biruința de la Șelimber ia Ardealul, pentru ca, peste cîteva luni, să smulgă și Moldova, înțelegîndu-se cu ortodocșii din Polonia și cu usurpatorul moscovit Boris Gudunov ca să capete și Coroana regatului vecin. Un om puternic, viteaz și credincios! S'a recunoscut Guvernator ardelean pentru Împărat, căruia-i oferă, pentru un titlu și un sprijin, sabia sa minunată. Dar cei din Praga, din Viena îl poartă cu vorba, îl exasperează pentru a-i

culege apoi, prin spioni, strigătele de furie contra „Sașilor fără omenie“, cu Impăratul în frunte.

Cînd i se aduc banii mult așteptați, înțelegerea pentru răscoală e făcută acum între Statele ardelenene nemulțămite și rivalul „Voevodului“, generalul împărătesc din Cașovia, Basta. La Mirislău, Mihai e învins, în clipa acordării unei diplome care era o batjocură pentru serviciile lui. El se supune însă judecății Impăratului, pe care-l caută la Scaunul lui de judecată. Impăcat cu Basta, el biruie pe Sigismund, din nou revenit în moștenirea lui. Dar a doua zi e ucis tilhărește de camaradul său. Innadins, Curtea nu hotărăse situația lor reciprocă și, după omor, spălîndu-se de vinovăția comandării lui, ea declara că „nu ține năcaz lui Basta“.

Sigismund va rămînea deci, și, cînd el va pleca definitiv, tot în Imperiu, moștenirea lui o va lua cineva mult mai priceput, energia politică a aceluia bătrîn Ștefan Bocskai, care, așezat în Cașovia lui Basta, își va zice rege al Ungariei — al Ungariei calvine, aliată cu Turcii. Războiul cu Sultanul nu mai avea nicio perspectivă în asemenea condiții. Austrieii încheiară atunci pacea de la Zsitvatorok, care recunoștea stăpînirea ungurească a Turcilor, pe cînd pacea de la Viena (1606) admitea în Ardeal o amenințare a Coroanei înseși a Ungariei.

Cruciata era astfel părăsită solemn, pentru toldeauna, de către Habsburgi.

Dacă ei o vor relua, și îndată, nu va fi din propria lor inițiativă și cu scopuri proprii, ci numai ca niște instrumente ale reacțiunii catolice pe care de multă vreme, în țerile lor înseși, o pregătia Papalitatea.

VII.

Crearea Austriei moderne prin reacțiunea catolică

La începutul veacului al XVII-lea încă nu exista o „Austrie“ habsburgică, ci numai, în fiecare din provinciile ereditare, din care unele au format o grupă deosebită până la 1665, „State“ care represintau vieți naționale și locale de care dinastia, represintată prin Suverani slabi sau mai mult ori mai puțin anormali, nu cuteza să se atingă. Contingente militare nu puteau veni din aceste teritorii, care nu voiau să știe nici de formarea, nici de întreținerea unei oștiri permanente, și încă a uneia care sa nu pornească de la nevoile particulare ale Ținutului, iar, în ce privește mijloacele financiare, ele nu se puteau căpăta decît pe calea, zăbavnică și nesigură, a dietelor. De fapt, Casa arhiducală avea la îndemînă numai veniturile teritoriilor ce aparțineau Camerei sale de finanțe, așa-numitele *Kammergüter*, asupra cărora se întindea și o adevărată administrație imediată. Niciun sentiment de comunitate imorală, de interes general nu contribuia sa pregătească o unitate, de orice fel. Idealul tuturor acestor provincii era să formeze o „confederație“, cu „guvern liber ca al Svițerilor și al Statelor Olandei“.

În părțile austriece și stiriene nu se poate zice măcar că era o sigură conștiință germană ca aceia care de atîtea ori, încă în veacul al XVI-lea, a dat orientare Sașilor ardeleni. În schimb, Boemia și țerile ce atîrnau de dînsa aveau, într'o vreme cînd literatura națională număra și

opere de un caracter de cărturărie mai înalt, un atotputernic sentiment de osebite slavă. Se tindea a se închide accesul străinilor, a se crea un nou hotar priu întinderea limbii slave singure asupra regatului și a dependențelor lui. Hotăriri în acest sens se ieau de diete, și de aceia din Moravia, care oprește în 1615, formal, limba germană.

Pentru Unguri, Ardealul însemna un sigur focar de viață proprie, maghiară și calvină. Biserica lor reformată, lăsînd la o parte pe Sași, ireductibili și în germanismul și în luteranismul lor, se adresă, cu sfatul și cu sila, către Romîni din sate, creînd pentru ei o superintendență reformată, care, în secolul al XVI-lea, va sprijini afirmarea în viața publică a limbii românești, dar în cel următor va ajunge un mijloc de maghiarisare. Din sinul acestei „Biserici ungurești“ vor ieși Bibliile în limba poporului, amintite mai sus, ale lui Heltai și Károlyi, pe lângă care literatura națională pomenește, în alt domeniu, doar „povestea lui Arghir“, pentru cetirea mulțimilor, versurile, influențate de cîntecele religioase, ale lui Valentin Balassa și Tinodi și imitații după poezia epică a Slavilor din Balcani în „cîntece de vitejie“ ca acela despre luptele de la Semendria sau opera asămănătoare a lui Ilosvai. Iesuitismul, în continuă creștere, e silit un moment să-și părăsească opera de spornică propagandă, în Ardeal ca și în Banat, pentru a se întoarce însă, în suita trupelor împărătești, restabilind, odată cu Scaunul episcopal catolic al lui Naprágy în Alba-lulia, Colegiile sale. Dar cu prinții de la începutul noului veac, calvini cu toții — căci competițiunea familiei catolice Homonnay, din Ungaria-de-sus, fusese înlăturată —, în zilele lui Bocskai, lui Sigismund Rákóczy, chiar ale nebunului Gabriel Báthory, cuceritorul, în 1610, pe cîteva luni, al Țerii-Românești și visătorul utopic al unei Dacii ungare avîndu-și reședința la Sibiiu, dar mai ales pe vremea lui Bethlen Gabor, religia „națională“ se va întoarce și, odata cu dînsa, planurile unei Ungarii unitare, ca pe vremea regelui Matiaș, și neconținutele agitații pentru „libertate“ în părțile supuse Coroanei habsburgice.

Totuși, deși independența ardeleană era pentru Unguri un sprijin, de care erau lipsiți Slavii din Boemia, din Moravia, Silesia și Lusacia, de la aceștia a pornit mișcarea din care, de-a lungul „Războiului de treizeci de ani“, a ieșit silnica, nescrupuloasa și cruda stăpînire directă a Casei de Austria.

E o mișcare națională aceia care a adus pe rînd dieta de independență boemă din 1609 și constituirea comitetului de șeptzeci și cinci de membri, acordarea „scrisorilor de maiestate“ (*litterae maiestatis*) din 9 Iulie ale acestui an, cu toate garanțiile pe care le putea cere utracivismul și autonomia locală, cu stabilirea unor „apărători ai credinței“ avînd calitate oficială? Nu am putea-o spune hotărît. Erau și simple ambiții nobiliare, tendințe nedefinite de osebite și curate hasarduri. Fără influența și setea de putere a contelui de Thurn nu s'ar fi produs evenimentele care au mînat la ruptura din 1618. Și ele nu s'ar fi produs, iarăși, fără neconținuta luptă, ascunsă întăiu, fățișă pe urmă, între Impăratul Rudolf, rege boem, și între fratele său Matthias, care umbla și după această coroană. Cînd însă cel d'întăiu ațîță contra celui din urmă trupele din Passau, adunate pentru alt scop, ale rudei sale din Stiria, Leopold, care trupe prădară îndelung Boemia, răscolind toate nemulțămirile, vremea autonomiei desavîrșite li se păru că a venit șefilor „protestanți“, luterani acuma, ai naționalismului ceh; ei o cerură, fără a putea s'o capete, de la Matthias, rămas acuma stăpîn fără împiedecare. Afaceri locale grăbiră lovitura, și la 23 Maiu 1628, membrii unei nouă diete, cu Thurn însuși în frunte, aruncau în șanțurile castelului din Praga, cu intenția de a-i omori, pe cei mai urîți din sfetnicii catolici locali ai Habsburgului, Slawata și Martinic, invocînd un vechiu drept de „defenestrație“, de aruncare pe fereastă a unor administratori abusivi.

Aparențele singure erau ale unei lupte religioase. Protestanții sînt mai mult „autonomiști“ boemi, iar, dacă la această provocare fățișă Casa de Austria a răspuns printr'o reacțiune catolică, menită să aibă definitive urmări absolu-

tiste, nu ea însăși, din capacitatea ei de inițiativă, din energia ei conștientă, a luat în mîni acest steag de cruciată.

Mai presus de puterile și de tendințele austriece, catolicismul însuși înainta agresiv, într'o vastă operă de recuperare. Papa n'a fost totdeauna în fruntea ei. Miliția, cu organizare de fier, a Societății lui Isus, a Iesuiților, se oferise Sfîntului Scaun și lucra în numele lui, dar ea avea originea ei deosebită în fanatismul creator al lui Ignațiu de Loyola, și în cuînd scopurile ei au fost proprii, deosebite și de ale Sfîntului Părinte, linga care generalul Ordinului stătea așa cum, în Roma veche, șeful pretorienilor stătea lingă Impăratul ocrotit de dînsul și cun, în Bagdad, califul vedea în preajma sa, cu o sabie pe care putea s'o întrebuițeze după plac, pe căpetenia gardei sale de Turci. Prin avîntul lor, nesprijinit de altă putere, dușmanii neobosiți ai Reformei pătrunseseră încă din 1552 la Viena, din 1556 la Praga, din 1560 în Tirol, din 1564 în Stiria. Sfetnici ai prinților, ca duhovnici și preceptori ai lor, predicatori și învățați, diplomați dibaci, ei s'au îndreptat de la început asupra învățămîntului și a culturii pentru a face din ele mijloacele lor principale de cucerire și dominație. Cultul Maicii Domnului putea încălzi mulțimile și cîștiga pe viață mințile fragede ale școlarilor visători; exemple alese din istoria universală, cu cultul virtuții și al gloriei, înriuriau asupra acelorăși inteligențe nouă; științele erau predate — cu cele matematice în rîndul înlăiu — așa încil curiositatea să nu cuteze a se apropia de tainele naturii, lămurite odată pentru totdeauna prin dogmă; petreceri, represintații de teatru lucrau și asupra oamenilor maturi. Încă de la 1586 se formase pentru Iesuiți o Universitate la Graz. Dacă toți Habsburgii s'au supus acestor influențe, dacă principalul lor sfătuitor în acest timp a fost atotputernicul Iesuit episcopul Khlesl, ramura stiriană, care, la moartea lui Matthias (1619), ajunsese la putere în Boemia, după ce fusese instalată în Ungaria (1617) și în Imperiu, prin Ferdinand al II-lea, era cea mai adînc străbătută de spiritul nou al fanatismului. Leopold-Wilhelm avea la vrîsta de unsprezece ani două episcopate și patru abații. Ferdi-

nand el însuși crescuse la această școală, dominat de rudele sale bavarese; mult timp, și el și-a simțit o misiune călugărească. De pe urma lui era firesc deci să vie toată noua oștire a revanșei catolice asupra provinciilor creditare.

Pentru a-l porni pe această cale, și de aiurea veniau îndemnurile. La despărțirea dinastiei, prin abdicarea lui Carol Quintul, între o ramură spaniolă și una „austriacă“, clasa cosmopolită, de generali, de clerici, de diplomați care se formase în jurul universalității habsburgice din veacul al XVI-lea, s'a împărțit în două, și, cum Filip al II-lea, fiul lui Carol, a fost numai rege la Madrid, pe cînd Ferdinand I-ii lua insigniile Imperiului, mulți se așezară, adău-giți, necontenit, prin alți isteți și laconi conaționali, la Curtea acestuia. În 1618, cel de-al doilea Ferdinand avea între căpitanii și dregătorii săi pe un Dampierre, pe un Bucquoy, pe un Dutour, pe un Devereux, pe un Lamormain, Frarcesi, pe un Huertas, Vasquez, Marradas, Spanioli, pe Italienii Millesimo, Villani, pe ațiția Englesi, Irlandesi și alții de naționalități deosebite. Lor însă li trebuia războiul necontenit ori măcar răscoale, represiuni, toate mijloacele prin care se poate ajunge la onoruri și demnități, la bani și la feude, la avere și la înrîurire.

Să nu se uite mai ales că, în aceasta dedublare a Dinastiei, dacă prestigiul era de partea ramurii imperiale, puterea era dincolo, la Spanioli, cari aveau o veche monarhie, perfect organizată, dispunînd de mijloacele ei înseși ca și de ale Americii dobîndite și colonisate și puteau deci în orice moment să capete banii de nevoie pentru a înarma și hrăni o oaste permanentă care formă admirația și spaima Europei întregi. Ambasadorul spaniol la Praga, la Viena, era autoritatea înaintea căreia se pleca toată lumea, mai mult decît înaintea legatului Papei, și astfel nu odată, în momentul crizei la care am ajuns, hotărîrea a pornit de la un Onate sau Castaneda.

La toate aceste lucruri, ca și la legăturile Habsburgilor în Imperiu nu se gîndiau revoltații din 1618, cari, nevroid

să recunoască pe noul rege Ferdinand, își luară toate măsurile pentru a constitui, contra lui, o altă putere politică. Cei treizeci de „directori“ aleși trimeseră trupe în Moravia, în Austria, lucrînd pentru acea „confederație“ a „libertăților“ fiecărei provincii spre care tindea spiritul timpului. Viena fu asediată, dar scapă de primejdia întăii surprinderi. Un rege fu ales și, lăsîndu-se la o parte cerințele și ofertele Electorului de Saxonia și chiar ale depărtatului concurent care a fost Carol-Emanuel de Savoia, voturile se opriră asupra Palatinului de la Rin, protestant călduros și ginere al regelui Angliei, ușuratecul principe Frederic. Până la împărțirea, pusă în perspectiva, a Austriei și cu ajutorul și participarea Veneției, Boemia și dădu o nouă Constituție, ca regat electiv, și ea întinse mîna Ardealului, al căruia energic principe nou, Bethlen, luă, încă din 1619, pe urmele modelului său Bocskai și ale celui Corvin, Matiaș, la care s'a gîndit mai mult decît odată în planurile lui, Cașovia și Presburgul, apucînd și el drumul Vienei. „Principele“ Ungariei, „regele“ ei, prin voința statelor protestante nu putea să dorească o mai bună potrivire a împrejurărilor pentru ca să ajungă la scopurile sale. Și de acum înnainte, cu toate trevele și chiar tratatele — ca acel din Nikolsburg — încheiate cu Habsburgii, el își va urmî misiunea, nemulțamindu-se cu simpla stăpînire a Cașoviei și a celor cinci comitate de peste Tisa. Ba, murînd înnainte de vreme, acela care se învrednicise, prin căsătoria cu principesa Ecaterina sau Cătălina, să fie ginerele Hohenzollernului de la Berlin, va lăsa lupta contra Austriei ca o moștenire ucenicului și urmașului său, Gheorghe Rákóczy I-ii.

Dar puteri nebiruite răsărisera în calea acestei ligi „protestante“ pentru înlăturarea Habsburgilor și sfășierea „provinciilor ereditare“. Nu numai că Bavaresii intrară în Austria, stabilînd pe cîțiva ani un regim de teroare, contra căruia se ridicara, desperați, țeranii lui Fadinger și Willinger,

*von Baierns Joch und Tyrannie
und seiner grossen Schinderei,*

dar Saxonii candidatului răspsins la Coroana boemă ocu-

para, cu un mai blind regim de coreligionar, Silesia, care scăpă astfel măcar de reacțiunea catolică.

După înfrîngerea, într'o singură luptă decisivă, la Muntele-Alb, în 1620, a lui Frederic Palatinul, care, lăsînd în urmă o coroană prea ieften căpătată, se refugiè la Breslau, arătîndu-se în curînd gata să și „abdice“ dacă i se dă o „despăgubire“, aceasltă reacțiune se abătu nemiloasă asupra Boemiei înseși, asupra Moraviei, asupra Austriei chiar. Capetele frunțașilor căzură pe piața din Praga, vechile familii se stînsesă — rămîind doar treizeci și opt de toate —, averile fură confiscate, trei pătrimi din pămîntul țerii ajunseră a fi astfel proprietatea Coroanei. În Austria trei luni erau pentru nobili termenul trecerii la catolicism, o singură lună pentru ceilalți, și minorii n'aveau voie să treacă hotarul. Prin satele boeme, soldații veniau și se instalau în casele țeranilor cari nu voiau să renege. În sfîrșit „orînduiala înnoită a țerii“, *Vernewerte Landesordnung*, din 15 Mar! 1627, răzimîndu-se pe dreptul cuceririi, pe „victoria noastră glorioasă căpătată cu binecuvîntarea lui Dumnezeu înaintea Pragei“, distrugea întreg trecutul de privilegii, înlătura concesiile din diplomele care fusesesă, fără altă formă, sfașiate și introducea un absolutism cum nu s'a mai văzut în Europa, — nici în Turcia guvernată după preceptele Coranului. Habsburgul era acum „domn cu drept de moștenire“ — ca și în „markgrafiatul nostru al Moraviei“ —, *Erbherr*, și nu era nevoie măcar de „recunoașterea“ Statelor. Acestea aveau doar atribuții financiare, de o importanță secundară acum cînd Coroana, prin ea și prin nobilii de nouă creațiune, dintre aventurierii cuceririi, dispunea de cea mai mare parte a teritoriului. Incolo, regele numia pe funcționarii săi, și încă numai pe termen de cinci ani; el avea singur dreptul propunerilor în diete — cine ar mai fi încercat o propunere era vinovat de crimă —; el vedea sentințele, el crea „legea și dreptul“. Oaspeții lui erau cetățenii țerii, și limba lui, germană, era limbă de Stat.

Totuși puterea adevărată o aveau acei cari-l îndemnasesă. Iesuiții căpătară toate universitățile; pretutîndeni „părintele rector“ trecea înaintea arhiepiscopului însuși. Generațiile nouă le formau exclusiv ei, și, sufletește, de la

Impărat până la ultimul funcționar, ele aparțineau doctrinei și autorității lor.

În sfârșit *armata însăși, prin care se căpătase victoria, era mai presus decât acela căruia i-o dăduse*. Aceasta se văzu bine în cazul lui Wallenstein sau Waldstein, cumnatul putericiiului senior morav Zerotin. Prin singurul mijloc al unei influențe magnetice asupra oamenilor, al unui mare talent de organizație și al unor însușiri deosebite de general, el ajunsese, fațăș, ca duce de Mecklenburg, ca rivnitor la Brandenburg, factorul decisiv, care nu se sfia să-și arate desprețul față de ceilalți. Absolut sigur de soldații săi, cari s'ar fi împrăștiat fără prestigiul și conducerea lui, el negocia neconținut, în dorința de a-și stabili o situație independentă, și cu dușmanii Domnului său, și, în jurământul pe care-l ceru la urma generalilor de nație deosebită, cari-l încunjurau—Cehii Trzka și Cinsky, Italianul Piccolomini, Irlandesii Leslie, Butler, etc., el scoase clausa condițională a credinței către Impărat. Se pregătia sa ieie pentru dînsul Boemia, care nu-l iubia și nu-l voiă, cînd căzu supt loviturile soldaților imperiali — ca și Mihai Viteazul —, ca victimă a prea marii încrederi în el însuși și în situația lui.

Și mai departe Boemia a rămas,—dese ori năvălita de Suedesi, dușmanii Casei de Austria, Banner, Torstenson, Wrangel,—teren de luptă. Cînd în sfârșit liniștea se restabili, din vre-o două milioane și jumătate de locuitori rămăseseră doar 800.000; ruina era în toate orașele și satele; arta trecutului se împrăștiase și se nimicise; în toată lumea rătăciau șefii politici și culturali ai poporului ceh, și un Comenius, marele pedagog din „Orbis pictus“ din „Didactica Magna“, din „lanua linguarum reserata“, dar și geograf, istoric, lexicograf, poet, prin „Labirintul lumii“ și „Adîncul siguranței“,—opere asemenea prin amestecul religiosității cu simbolul naiv, „Calătoria peregrinului“, a Englesului Bunyan, trebuia să-și caute un adăpost până în Polonia, în Ardeal, în Suedia, în pămînturile germane de la Baltica. O țară total stoarsă, căreia, ca să se recupereze material îi va trebui mai bine de un veac, și de două ori pe atîta ca să se trezească la o nouă viață morală.

Se stabilise, ca și în Franța lui Lui Ludovic al XI lea, ca și în Spania unită a lui Ferdinand Catholicul, pe rașișitele evului mediu o nouă ordine modernă, de unitate și absolutism, dacă nu în Tirol, în Stiria, care-și refuseră serviciile contra noilor Husiți, măcar în Austria și în provinciile slave. Numai cît, în acele țeri, regalitatea, chemata a-și îndeplini sarcina unificătoare și orinduitoare și de către o burghesie în progres, care avea interesele ei economice de ocrotit, a sprijinit, după victoria sa, roditoare astfel pentru toată nația, desvoltarea claselor active, îngăduindu-li să-și cîștige tot mai multă bogăție și însemnatate politică. Pe cînd, dincoace, „Statul Austriac“ se formează pe ruina unei vieți provinciale înfloritoare și, multă vreme, el nu va face nimic ca să repare opera de distrugere care fusese condiția însăși pentru a instala în tronul său de absolutism pe Suveran.

Și tot așa se va proceda și în Ungaria, în Ungaria veche imperială întaiu, apoi în Ungaria turcească și în sfîrșit și în cea ardeleană, ajunse toate în mîna Casei de Austria, și tot printr'o operă de cruciată, supt conducerea acelorăși Iesuiti și cu aceleași forțe internaționale.

Opera de distrugere a vechiului spirit revoluționar o începă, independent de Suveran, un harnic și talentat Iesuit de sînge maghiar, elevul celebrului cardinal Bellarmino, Petru Pazmanyi (1570-1637), care, și fără sprijinul Papei, cerut pentru marile lui planuri. știu să ajungă la scopurile ce-și propusese. Acestui episcop de Gran și cardinal i se datorește școala cea mare catolică din reședința sa, Tyrnau, Nagy-Szombath sau Simbata-Mare în curînd o Universitate, din care se desfăcu apoi Facultatea de drept din Gran și cea de medicină din Pesta. Collegiul lui pazmányan din Viena, ca și acea școală din Simbata-Mare, era să dea învățătură atitor tineri Romîni, cari trebuiau cîștigați pentru scopurile cărora au rămas închinat aceste așezăminte. Și, în același timp, pe urmele acelor prelați din veacul al XVI-lea, Antoniu Verancius și Nicolae Olahus, — unul Slav, cellalt Român, de sînge băsarăbesc —, cari și-au înscris numele în istoria literară a

cele mai bune epoci din Renaștere, o literatură de limbă latină ajunsese a prinde tot terenul cultural, aici ca și în Boemia. Ardealul singur rămase cu teologii săi calvini și cu nobilii autori de memorii (Nicolae Bethlen, Cserey, etc.), cari continuau în limba ungară frumoasa tradiție latină din vremea Báthoreștilor, a unui Brutus și Szamosközy, contemporanii istoricului în limba latină al Ungariei, după tradiția clasică a lui Bonfiniu Italianul, Nicolae Istvánffy.

Totuși, supt Ferdinand al II-lea și urmașul său — de la 1638 — Ferdinand al III-lea, Ungaria Superioară e neconținut independentă de Ardeal. Ca să se schimbe această situație, a trebuit, după moartea lui Gheorghe Rákóczy I-iu, zbulciumul desorientat al viteazului și ambițiosului său fiu omonim. Impăcat cu Imperialii și pierzând astfel legătura cu coreligionarii și conaționali săi din posesiunile acestora, el se înreaptă, cu planuri imposibile, după tradiția lui Ștefan Bathory, veche de un secol și ajunsă cu totul anacronică, asupra Poloniei, unde, fără a căpăta coroana mult dorită, își prăpădi oastea năvălita de Tataři, pentru ca pe urmă pedeapsa turcească să vie asupra-i, facindu-l să piară, la capătul unei desperate sfortări, din rănilor căpătate pe cîmpul de luptă. Din această prădăciune a oștilor Sultanului, Ardealul nu s'a mai ridicat multă vreme, și el primi răbdător stăpînirea unor principii impuși de Pași biruitori, un Acațiu Barcsai, Român de sînge, de origine și de purtări, un Mihai Apáffy, săracul nobil din Secuime, fără avere și fără însușiri personale, umil vasal otoman.

În acest moment, la 1655, un nou Habsburg se suia pe tron, Leopold I-iu (în Boemia la 1658, în Imperiu la 1659). Crescut catolic de preceptorul său, principe italian Portia, el avea mai curînd vocația bisericească. Toată viața lui, părinții Societății lui Isus au fost, nu numai directorii conștiinței, dar și ai politiceii sale: un Müller, un Neidhard, un Menegatti, la cari se adaugă capucini și alți represintanți ai spiritului roman năvălitor. Dacă influența spaniolă, căreia i se supusesse bunicul său, lipseșc acum, în decadența tot mai adîncă, accelerată de Franta

vecina, a Statului lui Filip al II-lea, aristocrația de aventură și de pomenire încunjura, și mai numeroasă, și mai de-aproape, un tron lipsit de orice libertate și inițiativă. Iar, dacă e vorba de războaie, acestea le vor purta generalii de pretutindeni, Italieni ca Montecuccoli și Veterani, Francesi ca de Souches, ca ducele de Lorena, ca „Eugenio von Savoy“, geniul militar al epocii, pe lângă cari apar mai rar în locurile prime un Heussler, un Heister, un markgraf de Baden.

Aproape fără voie e amestecat el în afacerile Ardealului năpădit de Turci. Un nou principe anti-turcesc, Ioan Kemény, cere ajutorul Imperialilor mai mult decât al Împăratului. Ei vin de ocupă cetățile, dar ofensiva nouă a Marilor-Viziri din energica familie a Chiupruliilor pătrunde în șesul Dunării austriece prin expedițiile de la Neuhäusel și de la Lewenz, la care participă și Domnii noștri. Dacă se ciștigă la capăt, în 1664, biruința de la Sankt-Gotthard, aceasta se datorește unei adevărate expediții cruciate, în care luptă contingentele cerșite de Leopold în Imperiu și cavalerii târzii a lui Ludovic al XIV-lea: un La Feuillade, un Coligny.

Așa se ajunge la pacea „fără anexări“ din Vasvár. Turcii vor veni însă înapoi peste douăzeci de ani, supt continuatorul Chiupruliilor, Marele-Vizir Cara-Mustafă, și acei cari-i vor aduce vor fi Ungurii.

Încă din 1670 o conspirație se formează contra prădăciunilor miliției imperiale și pentru desrobirea Ungariei austriece. Nobili din cele d'întăiu familii, Zriny, Nadásdy, Frankopan (din Croația, unde se ivise de curînd, trecînd apoi în Rusia, la „Craiul de neamul său“, călugărul Gheorghe Crijanici, inițiatorul „panslavismului“, ca și, apoi, Sirbo-Romînul bănățean Gheorghe Brancovici), ieau parte la dînsa. Ei sunt tratați întocmai ca nobilii din Boemia după luptele de la Muntele Alb. Opera austriacă începe astfel și aici.

Ca răsbunător al celor decapitați de mîna călăului a-pare atunci Emeric Tököly, cu bandele lui de „curuți“ prădalnici, în numele „libertății ungare“. Încă odată Ungaria Superioară se raliază la lupta unui răsculat pentru

vechile amintiri de independență și de unitate. Cetele noului „rege“ se luptă la Cașovia, la Eperies, cu un succes schimbător. Pressburgul e asediat, ca pe vremurile lui Bocskay și lui Bethlen.

Atunci Vizirul însuși pornește asupra Vienei. Leopold își părăsește Capitala în 1683, fugind la Linz, și orașul, deprins a se apăra singur, resistă prin vitejia și încrederea într'o mintuire apropiată, miraculoasă, a locuitorilor din toate clasele. Nu ca aliat al Impăratului, ci în singura sa calitate de creștin, aleargă regele Poloniei, marele războinic, biruitorul asupra Turcilor la Hotin, Ioan Sobieski. Venit odată cu contingentele trimise de principii Imperiului, el câștigă marea biruință care salvează Viena și Statele habsburgice de cotropire, pentru ca apoi Cesarul trufaș să-i lase fără hrană și fără sprijin oastea înaintea căreia nu se coboară ca să se descopere.

Indată după izbîndă, Papa Inocențiu al XI-lea, urmînd tradițiile lui Clement al VIII-lea, intervine pentru ca să alcătuiască acea ligă de cruciată din care, pe lîngă Imperiu și Polonia, fac parte Veneția și chiar depărtatul Țar musullesc,—o apariție nouă în Apus. Numai astfel, din acest îndemn și cu aceste forțe, cu acești bani, supt această conducere, Casa de Austria izbutește să smulga Turcilor Ungaria lor, cu Buda cu tot, ba chiar cu Banatul, care va fi părăsit deocamdată la pace, pentru a fi dobîndit numai în noua campanie, tot cu Eugeniu de Savoia și tot în legătură cu Veneția, la 1718. Biruințele de la Mohács, de la Szalankemen, de la Zenta, care aduce încheierea păcii de la Carlovăț, în 1699, sînt curate biruinți de cruciată.

Și, dacă pentru Impăratul se îndeplinește astfel o cucerire la care nici nu visase în momentul primejdiei de la Viena, ca și în Boemia, Iesuiții, adevărații biruitori, aleargă și organizează, presidînd dominația lor,

Dacă Ungaria-de-sus fusese pentru Ordin, ca și pentru Casa de Austria, cucerirea lui Pazmány, dacă Ungaria turcească e a unui Inocențiu al VIII-lea, Ardealul poate fi privit ca o cucerire a Iesuitului Kollonics.

Imperialii se instalează aici prin așa-numita „convenție

lotaringiana", smulsa de ducele de Lorena lui Apaffy, și prezența lor e recunoscuta la pace. Nimeni nu-i chemase, nici Sașii revoltați de escesele acestei soldatesce fără milă și fara rușine și cari luara armele contra ei, ca la Brașov. Nobilii unguri de confesiune calvină vor sprijini îndată, de la 1706 la 1711, pe fiul Elenei Zriny, pe vitregul fiu al lui Tököly, pe Francisc Rákóczy, pe care și azi îl cîntă poesia populara maghiară, și care, cu ajutorul lor și al aventuroasei vitejii a Romînilor, ba chiar cu un sprijin frances din Apusul lui Ludovic al XIV-lea și cu conivența Turcilor setoși de rasbunare, se putu menține atîția ani ca „rege“ în fața lui Iosif I-iu, moștenitorul lui Leopold.

Dar Iesuiții începuseră încă înainte de 1700 opera lor. Romîni, mulți și desprețuiți, „plebe“ fără drepturi, față de trei „națiuni“ politice, între care și a Secuilor, erau buni pentru a majora și a terorisa pe ceilalți. Supt Vlădica Teofil, apoi supt urmașul acestuia, Atanasie, ei fură meniți la o Unire cu Roma, în schimbul egalizării, promise, cu celelalte popoare. Atîta trebuia, și egalizarea fu uitată, cu toate neconveniențele reclamații pe basa „leopoldinei a doua“, cu toată eroica luptă a episcopului Ioan Inochentie Micu. „Baronul Klein“, cu lanț de aur și medalionul Impăratului la gît, era purtat de la o cancelarie la alta, de la elé toate la dieta ardeleana, care l insulta. Rău primit la Curte, amenințat cu arestarea, silit să plece în exil, el nu era interesant, și nici cauza poporului său. Dar cîteva sute de mii de oameni formau acum basa propagandei iesuite în Ardeal, care venise numai puțintel prea tîrziu ca să poată cîștiga o biruința complectă și aici. Nimeni n'ar fi crezut însă ca în acest Ținut de luterani, de calvini și de ortodocși s'ar putea căpăta macar atîta pentru Biserica romană.

Cît despre Casa de Austria, ei îi ajungeau teritoriile și subsidiile. De o bucata de vreme ea știa să capete și contribuție regulata și trupe permanente.

Să vedem cum s'a ajuns la acest nou stadiu al dezvoltării sale.

VIII.

Formarea unui Stat austriac în veacul al XVIII-lea

Această „Austrie“, care atinsese numai o parte din hotarele ei definitive, — căci deocamdată ea cuprindea doar Boemia, Ungaria și țerile austriece, — n'avea încă niciunul din elementele care formează un Stat modern.

Finanțele ca și mijloacele ei militare veniau din străinatate, de unde-i veniau și inițiativele și, în cea mai mare parte, scopurile, afară de ce se putea culege, mai prin curtenire, mai prin impunere, de la Statele deosebitelor provincii, care păstrau încă, foarte vizibilă, deosebirea lor de origine și de dezvoltare, avînd ca singură legatura o dinastie, mai mult sau mai puțin sincer sprijinită.

Totuși spectacolul monarhiei perfect organizate a lui Ludovic al XIV-lea, care strîngea pentru țintele ei, de dominație a întregii Europe, mijloacele unei mari națiuni, toate mijloacele ei, nu putea să rămîie fără înrîurire asupra Habsburgilor din acest veac al XVII-lea, pe cari lupta în delungată contra acestui adversar și concurent la însși hegemonia în Imperiul german trebuia să-i facă a-l cunoaște mai bine și a-l prețui mai deplin. Incercări timide se fac deci pentru a se căpăta, fie și în măsură mai mică, acele mijloace de care în așa de largă măsură dispunea regele absolut al Franciei.

Astfel, pe lîngă subsidiile Statelor și contribuțiile principilor Imperiului, pe o vreme cînd Spania, ea însăși decăzută și subordonată tot mai mult regatului vecin, nu

mai putea să-și trimeată aurul pentru scopuri generale catolice ori pentru scopuri speciale austriece, miniștrii lui Leopold I-iu încearcă a crea venituri nouă, sigure, capabile de a hrăni un budget de războiu : impozite pe vicii, lotăria de Stat. Capitația din 1691 n'avu un caracter permanent. Pe această cale se câștigă sume care n'ajungeau însă nici măcar la douăzeci de milioane de florini pe an.

Față de o armată ca aceia a lui Louvois, care tindea să înlocuiască printr o forță militară statornică, uniformă, atîrnînd numai de Stat, vechile regimente pe care le adunau aventurierii și profesioniștii, sau pe care părinți prevăzători le dădeau ca zestre fiilor lor, nu se putea păstra adunătura pestriță care, alături cu Polonii și cu contingentele străine, dăduse lui Leopold I-iu, cu totul nepregătit pentru o asemenea sarcină și pentru un asemenea noroc, stăpînirea asupra Ungariei turcești și a Ungariei ardelenne. Se ispitiră deci Sîrbii nemulțămîți cu apăsarea Turciei în desfăcere și, cu șefii lor de oaste, cu Vlădicii lor, aceștia veniră, în cursul războiului, de se așezară la hotare, bucurîndu-se de o autonomie cu mult mai largă decît a locuitorilor slavi sau „valahi“ din vechile „Confinii militare“, unde, încă din vremea lui Rudolf al II-lea, se atrăseseră viteji, deprinși a se lupta cu păgînul, din părțile vecine ale Bosniei. Bucurîndu-se de libertăți speciale, foarte întinse, răzimîndu-se pe privilegiile multă vreme observate cu sfințenie, acești străini, cari-și plăteau toate drepturile excepționale printr'o strictă îndeplinire a datoriei lor militare, erau o oaste de un nou fel, gata oricînd să se arunce asupra dușmanului ei special, dacă nu și asupra altor dușmani.

Mai' departe decît atîta nu se merse pentru moment, și regimentele care, supt Veterani, Heissler, Heister, întrară în Ardeal n'aveau alt caracter decît acelea care și până atunci luptaseră supt steagurile habsburgice. Și aceasta explică și rezistența pe care o înlîmpinară la supunerea de fapt a țerii și entuziasmul cu care, contra acestora și a bandelor anarhice de „lobonți“, ațiția luptători ardeleni, maramurășeni, ungureni alergară supt steagurile, foarte populare, ale lui Francisc Rákóczy.

Necăpătînd încă baze proprii pentru puterea sa, Austria Habsburgilor avea și neajunsul de a nu fi fost osebită, de a nu putea fi osebită de Imperiu, de acel Imperiu a cărui coroană o purtau pe rînd șefii Casei de Austria prin singurul drept cîștigat la alegere, dar în care întreaga autoritate se găsea în minile Electorilor, deveniți monarhi moderni în marginile unor hotare de stăpînire directă. Austria era terenul de moștenire de unde se putea căpăta puterea reală pentru a întreține mari ambiții de un caracter ideal, ca tot evul mediu de unde veniau, dar atîta numai. *Nu exista o autoritate austriacă*, în diversitatea drepturilor și în antagonismul tradițiilor istorice, și deosebitele părți ale „teritoriilor ereditare” erau mai mult sau mai puțin amestecate cu vastul corp vechiu al Imperiului, însuși. Acesta avea o formă, cu care, oricît ar fi fost ea de neorganică, lumea se deprinsese și pe care tratate de echilibru european la capătul unor lungi lupte, tratatele din Vestfalia la 1648, o conștințiseră, orînduind-o pentru mai multă vreme; aceia se sfărîmă la cercetare, ca și la orice încercare de acțiune, în componentele ei, care nu țineau să se confunde fiindcă de fapt nu era nimic comun între dîsele.

Și Suveranii nu cutezau să caute această comunitate. Ea nici nu-i putea interesa în rîndul întăiu, căci gîndul lor principal era al Imperiului, în care un prestigiu care venia de la Carol-cel-Mare el însuși li aureolă fruntea. Și erau interesați să se ocupe de aceste lucruri imperia e mai mult decît de altele și *din cauza rosturilor ce aveau în Italia, ca șefi ai Imperiului, și nu ca proprietari ai posesiunilor austriece*.

Odată Carol Quintul avuse aici și Neapolea și Milanul, dominînd astfel din aceste două puternice poziții extreme toate principatele și republicele și controlînd însuși acțiunea papalității. La împărțirea săvîrșită prin abdicarea Cesarului habsburgic, aceste teritorii rămaseră în legătură cu Spania. Cînd ramura de acolo se sfîrșise și se ivi, se impuse contra candidatului austriac, — viitorul Carol al VI-lea el însuși, — Filip, nepotul lui Ludovic al XIV-lea, cînd începu războiul pentru succesiunea Spaniei, singurii moștenitori ai

marelui Împărat, Austriecii, cari putuseră păstra coroana imperială, se împărțășiră și din această Italie care de la Carol-cel-Mare încoace era așa de strâns legată, și într'un chip așa de fresc, de Sfântul Imperiu roman de nație germanică. Astfel ei fură stăpîni, nu numai la Praga, la Viena și la Buda, smulșă de curînd Turcilor, ori la Clujul ardolean, dar și la M'lan și la M'ntova (din 1706 înainte), prin aceleasi silinț război nice care li dădură, cu partea neerlandesă a moștenirii burgunde, gurile Rinului, prin care, iarăși, și mai strînsă se făcea legătura cu Imperiul. Incercările Savoii de a lua Milanesele nu izbutiră, și puțin mai tîrziu, Parma, Piacenza, spaniole pînă atunci, se adăugiră la acest domeniu italian, care era pentru dinastie de sigur o glorie și o putere, dar pentru Austria însăși o esențială împiedecare adusă constituției sale. În sfîrșit prin dispariția Casei de Toscana, a Medicisilor, ducele de Lorena-i căpătă succesiunea, și acest Francisc-Ștefan, principe de singe frances și de limbă francesă, era soțul singurei moștenitoare a Împăratului german Carol al VI-lea, trebuînd astfel ca frumoasa provincie să ajungă un apanagiu al principilor născuți din această căsătorie.

Pentru ca aceasta moștenitoare sa-și capete stăpînirile se cerea sa se stabilească un nou drept succesoral. Și, pentru ca alți candidați la succesiunea austriacă să nu poată smulge măcar părți dintr'însa, *era ne esai ca ele să fie constituite ca un bloc teritorial, ca o unitate politică*, prin actul chiar care era să asigure arhiducesei Maria-Teresa situația ei ca Suverană. Da aceasta nu însemna alta decît *să se creeze Austria, care pînă tunci nu exista e*, pentru că, pe de o parte, proprietarii ei, cu titluri deosebite pentru fiecare provincie, nu simțiseră nevoia absolută și imediată de a o crea și pentru că, pe de altă parte, ei înțelegeau că orice creațiune de acest fel aducea după dînsa primejdia recunoașterii acelei dualități ce exista în caracterul lor și pregătirea despărțirii, de care, cu niciun preț, nu voiau, între noua Austria și vechiul Imperiu.

Incepea deci a socoti Austria, nu din momentul cînd expulsîunea solemnă, în toate formele diplomatice, de către Napoleon I-ii, o scoase din Imperiul medieval, creînd Im-

periul modern al Austriei, ci din ziua în care, la 1713, cu un an înaintea anexărilor prin tratat în Italia și la Rin, Carol al VI-lea redactă *Pragmatica Sancta*, prevăzând prin acest act, redactat după un dublu model frances din evul mediu, că Statele austriace formează o singură organizație politică, a cărei împărțire este și rămîne imposibilă, fetele putînd urmî în lipsa moștenitorilor bărbătești, ca în aștea din monarhiile europene mai vechi, Anglia, Spania, Rusia. Intre anii 1720 și 1723 această reglementație fu primită, în formele lor particulare, de provinciile deosebite pe care le privia.

Rămînea acum ca, după ce moștenirea *în toată Austria* se dovedise posibilă, Ungurii, cari mai avuseră pe regina Maria, fiica lui Ludovic-cel-Mare, învoindu-se la alegerea Mariei-Teresei — și nu și a soțului ei, Împăratul Francisc de Lorena, ca rege — să se mai dovedească și puțința ca această unitate de nouă creațiune să se menție împotriva asaltului, care se putea aștepta, al concurențelor cari invocau drepturi femeiești mai vechi la aceiași ereditate.

Și Austria s'a menținut. Candidatura lui Carol-Albert, Electorul Bavariei, dădu Imperiului, în 1742, un trecător Carol al VII-lea și Boemiei — dar Boemiei singure un rege, iar Austriei un arhiduce, de cîțiva ani, care relua tradiția separatistă a lui Frederic Electorul Palatin. Dar toate silințele în favoarea acestuia ale lui Frederic al II-lea, întreprinzătorul rege al Prusiei, și ale Franciei, dușmana ereditară a Casei de Austria, nu izbutiră. De și Carol avea sînge austriac, fiind soțul unei fiice a Împăratului Iosif I-ii, de și fusese crescut, ca ostatec, în Austria, la Klagenfurth și la Görz, de și comandase contingentul bavares în luptele Austriei cu Turcii, el nu putu să ramîie în provincii care nîu au uitat nici în cîntecele lor populare pe „Carol Bavaresul”. Biruințele aliatului său Frederic, care pătrunse în Boemia, de unde Carol fusese gonit, nu creară nimic definitiv. Și, cînd, după războiul pentru succesiunea Austriei, se începu, contra lui Frederic, un nou războiu de Maria-Teresa însăși, data aceasta cu ajutorul Franciei lui Ludovic al XV-lea, — războiul de șapte ani (1756-63), — acesta putu să clatine tot așa de puțin, cu toate înfrînge-

rile Imperialilor, unitatea, stabilită, odată pentru totdeauna, prin Pragmatica Sancțiune, a Austriei.

E adevărat că în aceste două războaie Maria-Teresa a pierdut Silesia, pe care și-o anexă Prusia și pe care ea nu fu în stare s'o recucerească. Un bine era legat însă cu această deslipire a unui corp ajuns străin de o comunitate catolică așa de deplină încă în acel moment. În adevăr Silesia, ocupată, cu un veac în urmă, de Saxonii de aceeași confesiune luterană, se păstrase, — cum nu putuse face Boemia ori Austria, amanetată Bavareșilor convertitori, — cu totul legată de Reformă, și nicio încercare n'a mai putut-o aduce la altă confesiune.

Și, pe de altă parte, recunoașterea stăpînirii în această provincie a regelui prusian, care căuta pretutindeni cuceriri, — fie și alături cu Danemarca, în dauna Suediei, — lega Austria de inițiativa neastîmpărată a acestui rege, care vedea într'o complicitate cuceritoare cu Împărăteasa pe care o despoiasse de o parte a moștenirii sale un mijloc de a se face uitat trecutul. Polonia era în plină anarhie internă, și nu se mai arăta viabilă. O înțelegere cu Ecaterina a II-a a Rusiei pentru împărțirea acestei țeri nenorocite se încheie răpede. Mariei-Teresei i se amintiră drepturile de odinioară ale regilor unguri din dinastia arpadiană asupra „Galiției și Lodomeriei“, teritoriul amanetat de Sigismund, — care avea acest obicei de cîte ori hotăra o adevărată cesiune, „onorabilă“, — către Vladislav Jagello, regele Poloniei, și, astfel, după o lungă luptă cu o cinstită conștiință catolică, simțitoare la dreptate și la onoare, regina Ungariei se învoi a-și „reclama“ acest pămînt „al său“ în 1770, ajungîndu-se astfel la cea dintăiu împărțire a Poloniei, în ziua de 25 Iulie 1772. Pe urmă, necesitatea unui drum între Ardeal și această țară — drum care, adăugim, n'a fost întrebuintat niciodată — aduse pe miniștrii cîștigătoarei în tovărășia de trei să reclame de la Turcia învinsă de Ruși și aliată cu Austria, tocmai ca să nu i se răpească nimic din provinciile ei, Moldova-de-sus, din care convenția din 7 Mai 1775 făcu o „Bucovină“ împărătească.

Dacă în Bucovina nu există nicio rămășiță din vechea organizare catolică a episcopatului de Siretiu, ci ortodoxia era stăpînă a țerii ca și în cea mai mare parte din Ardeal, cu toate actele de „Unire”, — Galiția era absolut și devotat catolică. Impărăteasa plină de evlavie, care venia aici aducînd pacea, o administrație veghetoare și posibilități de comerț mai însemnate decît cele din trecut, fu bine primită în țara care mult timp a fost una dintre cele mai credincioase posesiuni ale Habsburgilor.

Protestînd contra unei ispite căreia nu-i putuse rezista pînă la sfîrșit, Maria-Teresa vorbise de „sistemul prusian” care se impunea conștiinței sale, de acțiunea „à la prussienne” în care era atrasă. De fapt *Prusia era aceia care-și impunea și metodele Austriei învinse*, acele metode pe care ea însăși le imitase, cu brutalitate și o totală lipsă de gust, de la Franța lui Ludovic al XIV-lea, cu căutarea ei de hotare naturale și pe calea „Camerelor de anexiune”. Cucerind și ea cît putea și unde putea, *Austria adoptă însă același sistem și în ce privește ordinea internă*.

În Prusia, care era o creațiune a Hohenzollernilor, fiind formată din posesiunile pe care aceștia le dețineau, în puterea unui titlu îndoit, în Marca de Brandenburg și în Prusia Orientală, cu adausul altor domenii de familie, în această Prusie unde, mai ales dincoace de Elba, trecutul nu reprezintă nimic și nu aducea cu el niciun drept, niciun privilegiu care să trebuiască neapărat a fi păstrate, se putea fundă o monarhie de un absolutism intransigent, în care totul să fie numai ca o mare gospodărie a Suveranului, creator și stăpîn, așa cum înțelege el. Țara de drepturi și de privilegii, innăbușite, date uitării, călcate, dar nu abrogate, a Austriei, cu Boemia și cu Ungaria sa, vechi regate cu tradiții, nu se găsea însă în această situație. Totuși *exemplul aduse prusianizarea ei*, acceptîndu-se doctrina pentru foloasele dinastice care vădit se aduceau printr'însa.

Nu era nevoie ca Impărăteasa-Regină ea însăși să facă această operă, care nu se potriviva poate nici cu

firea ei. Era pentru aceasta lumea care o încunjura, acea lume de origine deosebită, generali, administratori, diplomați, economiști, Germani autentici, ca Haugwitz, Thugut, sau Slavi, Cehi, cum au fost Chotek, Kinsky, Harrach, cum a fost chiar Kaunitz (un Kunitz de origine), Livonieni ca Daun, Irlandesi ca Lascy, Olandesi ca von Swieten, asupra cărora în chip firesc se pusesse pecetea prusiană. Silințele lor comune au fundat acea *urificare prin administrație* care trece supt numele respectabil al stăpînei lor.

Acum se crează finanțele „Monarhiei“, supuse unei atot puternicei Camere de Conturi din Viena, alimentându-le cu impozite pe tabac, pe sare, pe timbru și cu foloasele firești ale unui comerț liber (de la 1776) în lăuntru și îndreptat în afară prin Trieste,—ajuns un mare port liber al comerțului sudic, mai ales grecesc, în dauna Veneției istovite, și prin Fiume (se credea că s'ar putea crea în insulele Nicobare de lângă Industan adevărate colonii ale Austriecilor, asemenea cu coloniile Francesilor și ale Englesilor). Încă de supt Carol al VI-lea, tratatul din Pojarevac (Passarowitz) deschisese, la 1718, pentru comerțul provinciilor ereditare linia Dunării și accesul la Marea Neagră. Era și dorința unei penetrații economice în anexarea, prin acest tratat și până la înfringerile unui nou războiu, până la pacea de recuperare din Belgrad, în 1739, nu numai a Banatului, care completează linia, absolut necesară, a Dunării de Sud, dar și a Serbici de Miazăncapte, și a celor cincisprezece oltene. În timpul Mariei-Teresei încă va apărea la București și la Iași cel d'întăiu consul austriac, Dalmatinul Roicevich, și o Companie Orientală va căuta să lege relații cu aceste provincii și cu Turcia, după tradițiile aceluia comerț săsesc, care era vorba să învie acum la bielșugul și strălucirea lui de odinioară. În curînd va fi vorba de navigabilitatea Oltului și de alte proiecte care nu erau să se îndeplinească niciodată.

Toate acestea însă, nu din dorința de a fericii popoarele, îmbogățindu-le și ridicîndu-le astfel în cultura, ci pentru simplul interes egoist al bunei gospodării împă-

rătești, care hrănește pentru că înțelege a mulge, a tunde și, întimplător, a și tăia.

Acuma există, pentru dușmani ca și pentru supușii cari n'ar voi să înțeleagă cum trebuie aces.e binefaceri, o armată, aceia care deocamdată va luptă cu vecinul din Imperiu, Prusianul, și cu aliații lui, pentru ca pe urmă să se manifeste altfel de cît vechile trupe de ajutor și de strînsură, cînd Iosif al II-lea, fiul și urmașul împărătesei, se va bate la Dunăre cu Turcii, rîvnind la acea împărțire cu Ecater'na a II-a a Imperiului lor pe care a oprit-o numai, la pacea de la Siștov, în 1791, — printr'o imperioasă mediație englesă, prusiană și olandesă, — Revoluția cea mare din Franța. „Miliția împărătească“ e în stare să împiedece după 1760 întinderea tulburărilor românești din Ardeal contra Unirii, și, cînd Horea va ridica pe țerani contra Ungurilor, singură intervenția ei va fi în stare să opreasca, la 1785, cumplitul măcel, contra căruia nu izbutise vechiul mijloc, zăbavnic și neefectiv, al „insurecției“ nobilimii după dăcina medievală. Sîrbii — pînă la distrugerea Constituției lor și la împărțirea între comila'tele banățene 7 Confiniilor Militare —, „corpurile libere“ (*Freikorps*) de Talpași, de Slovaci, regimentele' voios oferite din loialitate, de naționalități — ca al Romînilor dăruit de Biserica unită din Blaj — capăta o întărire și prin noua și folositorea instituție, pe aceeași basă ca, în Rusia, Cazacii, a grănicerilor, luți din m'jlocul acelor naționalități și păstrînd întru cîtva caracterul lor osebit, etnic, nu numai local.

Ca un element de guvernare, ca un „Politikum“, se așează la rînd școala. Supt religioasa împărăteasă mai mult decît supt filosoficul ei fiu s'a dat marea lovitură învățămîntului iesuit, care opunea o altă mare putere puterii monarhului. Universitatea lor, Colegiile lor nu se puteau ataca; s'a înt'ebuințat pentru a i combate și deslocui școala priimă, *Nor vlt'hu'se*, opusa vechii școli de catehism și sporadicelor fundatii.i ale călugărilor piariști.

Această școală e de limbă germană, dar nu pentru că Guvernul ar ținea mai mult la această limbă, la naționalitatea care o vorbește. Iosif al II-lea va spune că, de ar avea mai mulți Unguri supt oblăduirea lui, ar sprijini „școala normală” de limbă ungurească, dînd această limbă chiar și administrației sale, în locul limbii latine, înlocuite. Și miniștrilor Împărătesei și acestui rege al Romanilor, viitor Împărat el însuși (1780—90), li pasă de un sigur lucru: de *unificarea în forme și în spirit a Monarhiei*, de aducerea la același numitor a provinciilor prefăcute în „cercuri”, cu „căpitani” în frunte (*Kreishauptleute*), de amalgamarea oamenilor cari, făcînd parte, în deosebite „țeri” (*Länder*), din felurite „popoare” (*Völker*), nu sînt de fapt decît supuși (*Untertane*).

La mijloc, peste „locotenențe” și „guverne” sînt instituțiile centrale: Cancelaria Supremă, Consiliul de Stat, Curțile de judecată și de socoteli. Și este mai ales Curtea imperială.

Această Curte, cum nu mai fusese până atunci, imită de departe Versailles al lui Ludovic al XIV-lea, după care va fi făcut Schönbrunnul, cu castelul lui în stil rococo, cu statuile și basenurile, cu templele mitologice între copacii cu îngrijire tunși și puși în aceiași „uniformă”. Arta își găsește la Curte și în preajma ei sprijinul, dar nu și literatura germană, care se mărginește la farse pentru popor, ca ale unui Schikaneder. Adevărata literatură e a teatrului, dar aici strălucește opera străină a Italianului Metastasio. Musica e în mare onoare, căci e epoca lui Glück, lui Haydn și Mozart, cari toți pleacă de la tradiția italiană. Un Italian e și sculptorul Curții, Canova. Acest departament e al Italiei.

Și, dacă nobilii cehi își împodobesc Praga lor, unde stau mai mult, Ungurii aleargă în preajma „reginei”, căci o gardă nobilă strînge pe cei mai strălucitori tineri, bucuroși de a se înfățișa numai ca oameni de neam mare și cu creștere bună.

Totuși întreagă această operă metodică se va lovi de spiritul Revoluției.

S'ar părea că entusiastul care e Iosif al II-lea, hrănit din cetirea „filosofilor“ francesi, lucrează ca s'o facă inutilă în Statele lui, care, dacă se răscoală, ca Țerile-de-jos, dacă murmură, ca Ungaria, se ridică, nu împotriva „tiranului“, ci împotriva reformatorului, care izgonește pe călugări, li confiscă averile, li împiedecă relațiile cu Roma, jignind pe Papa însuși, care a venit să i se presinte pentru a smulge concesiile. Nimeni n'a urit mai mult trufia și apăsarea nobilimii și n'a sprijinit mai tare pe țerani, cărora li dă libertatea, până în Ardealul unde Horea se înfățișase, venind din Viena, printr'o naivă viclenie, ca un misionar al lui.

Dar toate acestea nu sint decît asalturi contra ultimilor concurenți ai absolutismului: *a da puterea claselor de jos, fără ambiție și fără puteri, înseamnă a o lua pentru sine*. De aici toată învierșunarea cu care Iosif îndeplinește o operă care nu e decît urmarea aceleia ai cărei inițiatori au fost miniștrii „à la prussienne“ ai mamei sale. Revoluția, răsărind în Franța, va cere însă *în alt spirit* aceleași lucruri, și *ea se va adresă altor puteri*.

IX.

Austria și Revoluția franceză.

În aparență măsurile reformatoare ale lui Iosif al II-lea ar fi putut să împiedece în provinciile acestei „Monarhii“ care nu-și zicea încă: „Austria“ orice tendințe revoluționare, el însuși înfățișându-se ca un precursor al Revoluției franceze.

Aceasta în principiu ea și în metodă. Ca și oamenii noului regim frances, el se inspira numai de la cultul „rațiunii“, fără a se gândi că națiunile sînt alcătuite după hazardurile istoriei și că poartă în ele porniri instinctive, porunci tradiționale, care n'au nimic a face cu silogismele logice pure, — și ea însăși supusă, de altfel, în teoria ei, influențelor timpului. Ca și dînsii, privind toate lucrurile în abstract, el nu era în stare să facă cea deosebire între un teritoriu și alt teritoriu, între un om și alt om, care nici nu i se părea necesară. În ce privește metoda, și el credea că radicalismul necruțător, nemilostiv, căutînd drept pe dușman pentru a-l răpune dintr'o singură lovitură este calea cea mai bună și că nimic nu trebuie să împiedece pe reformator în aducerea la îndeplinire, fără nicio concesie omului sau vremii, a planurilor sale.

Ca și revoluționarii de la 1789-95, el a urît clerul catolic, pe acești „Saducheii“, pe aceste „ulemali“, străjuind moaștele adorate ale unor vechi „superstiții“ moarte, și i-a răpit conducerea școlii, amestecul în viața de Stat, averile de tot felul, până la tesaurile respectabile ale artei

religioase. Ca și dîșșii, fiul Mariei-Teresei, care a sfărmat vechea cîică de Curte, puternică în zilele mamei sale, a desprețuit și înlăturat după puțină vreme acea nobilime, care, după dîșșul, nu putea cere o situație eminentă numai în puterea dreptului ci de moștenire. Ca și acei reprezentanți ai burghesiei și sprijinitori ai „stării a patra“, care era, de și nu se vorbea de dîșșea, el a luat de la cei de sus ca să dea celor de jos, din cări voia să facă sprijinul permanent al puterii sale. Nici el n'a vrut să mai îngăduie, în nerăbdarea lui de a vedea avîntul muncii libere și al comerțului fără margini, acele piedeci pe care le punea în aceste domenii dăinuirea asociațiilor și practiclelor medievale. Cum Revoluției franceze i se datorește „școala primară“ civilă, astfel „școala normală“ a Statului se substituie în Monarhia lui Iosif al II-lea vechii școli de catehism și încercărilor răslețe făcute de călugării piariști, „Cercurile“ lui samănă cu „departamentele“ Adunării constituante. În genere, Austria ieșită din acțiunea aceasta de sus, nouă în toate formele ei, corespunde întru toate Franței ieșite și ea nouă în toate formele ei din acțiunea filosofilor stăpîni pe putere.

Și totuși, nemulțămiri erau și în Statele pe care Iosif le lăsa fratelui său Leopold, — un blajin reacționar pentru a face plăcere acelor cări ridicau mai tare glasul spre a protesta —, iar acesta, la 1792 încă, fiului său, Francisc al II-lea, căruia-i era păstrată, până la 1835, o lungă stăpînire de peste patruzeci de ani.

Nu e vorba de acele conspirații care au dus la eșafod pe Martinics și pe tovarășii săi din Ungaria, închizînd într'o temniță aspră pe tînarul scriitor ungar Bacșanyi, a căruia vină era numai că tradusese în limba sa „Marsiliesa“. A fost o simplă imitație, rău cugetată și rău pregălită, a lucrurilor din Franța. De și aceeași imitație se vede și în programul Statelor ce se adună în Ungaria și în Ardeal, și în discursurile înflăcărute care se țin în cuprinsul lor, importanța acestor manifestații e simțitor mai mare. Se exprimă idei care nu sînt întru nimic inferioare acelor ce aduseseră așa de mari prefaceri în Apus; autoritatea Su-

veranului era discutată fără nicio cruțare, „națiunea“ ridicându-se acum ca o unitate aproape dumnezeiască, de drept natural, pe ruina „națiunilor“, de drept istoric, ale evului mediu, „națiuni“ sprijinite pe privilegii, la care se renunța acuma măcar de unii, mai puțin interesați.

Dar totul se petrece între cei patru păreți ai salei de adunare. Strada nu se mișcă; ea nici nu știe nimic din ce vorbesc puternicii și învățații de acolo. Un mediu refractar prin multă supunere veche și prin adâncă incultură nu putea fi strabătut de aceste tendințe, care nici n'ajung, nici nu puteau ajunge până la o adevărată propagandă. Odată închisă dieta, dintr'insa nu rămânea nimic decît forma, păstrată pentru istorici, a protocoalelor.

Spiritul public nu începuse măcar a se formă, de și o literatură, chiar o literatură periodică, destul de însemnată se produce și în țerile austriece, dar mai ales în acele unități naționale depline care sînt Boemia și Ungaria.

Căci această literatură e mai mult a învățaților pentru învățați. E adevărat că la Unguri se dau traduceri și adaptații din ușoara literatură francesă, care avea trecere și la Curtea, pe jumătate francisată, a Vienei, că Voltaire, Marmontel, află talmăcitori aici ca și la Grecii din aceeași epocă, sămănați ca bogați negustori prin orașele și porturile țerilor austriece, că un Barcsay scrie chiar franțuzește. E adevărat că în Faludi se găsește un imitator în limba maghiară al lui Gessner, lincedul autor german de pastorale, care a găsit astfel de imitatori și în beletristica noastră începătoare. E adevărat, în sfîrșit, că un Dugonics publică încă înainte de 1790 povestiri din trecutul nației sale, ca „Etelka“, „Jolanka“, apoi că o epopeie închinată lui Ioan Hunyadi apare în același timp, că un Italian de origine, Gvadányi (Guadagni), schițează cele d'intăiu tipuri din viața reală. Dar, oricîtă însemnătate am acorda noi astăzi acestor produse „naționale“, pornind de la dezvoltarea bogată, expresivă și în adevăr estetică a unei literaturi nouă, pentru contemporani ele erau jocul unor spirite mai ușoare, destinate unui cerc de tineri seniori fără multă cultură, de tîrgoveți cari nu trecuseră prin școli

ori de femei cu timp disponibil pentru a ceti. Literatura, adevărata literatură era a erudiților, istorici, filologi, alcațuitori de gramatici, compilatori de dicționare, polemiști ai disertațiilor pentru drept.

Căci aceasta e și literatura *mai vie*, răsărind din nevoile societății, care erau nevoile de drept, și coborîndu-se în viața ei însăși, prin afirmarea caracterului sacru al privilegiilor față de cesarismul năvălitor și de administrația pe care el o crea pentru serviciul său exclusiv.

E aceeași situație ca și în Ardealul unde, dacă un Barac, un Vasile Aaron cîntă povestea lui Arghir ori pîng risipirea Ierusalimului pentru un restrîns public de teighea sau de iatac, lucrul cel mare îl fac, apărînd dreptul de viață al neamului și sprijinindu-l pe dovezi de graiu și de trecut, un Samuil Micul-Clain, un Gheorghe Șincai, un Pătru Maior.

Astfel în Boemia și provinciile slave din prejurul ei niciun „poet“ nu se poate alatura ca valoare și influență unui Dobrovsky († 1829), marele cercetător al limbii cehe, care, prin studiile lui adînci de filologie, va fi întemeietorul unei doctrine „slave“, menită să aibă o așa de mare înrîurire asupra vieții neamului său. Și de la el pleacă solidele cercetări critice ale lui Kopitar, care s'a ocupat, la un anumit moment, și de limba noastră, scrisele de luptă ale unui Pelzel, iar mai tîrziu, în veacul al XIX-lea, largă activitate de cercetător al slavismului în toate formele și direcțiile lui a lui Safarik.

În Ungaria, numele literare cele mari sînt ale editorilor de cronici, ale adunătorilor de documente, ale redactorilor de „istorii critice“ și de monografii, ale argumentatorilor dreptății unei cauze naționale care începe să ia altă înfățișare decît în veacurile trecute. Nu numai că Europa întregă cunoștea opera de erudiție a unui Bel, a unui Pray și Katona, a unui Kaprinai și Kovachich, a unui Bod și Kollar, a unui Horányi, începătorul istoriei literare ungurești, dar acțiunea cărților pe care le scriu ei în latinește e mai puternică în mijlocul societății de acasă, luată în întregime ea, decît a scriitorilor de lucrări distractive în limba vulgară: doar pînă tîrziu o mare parte din această societate nu cetia numai, dar și vorbea lati-

iește! Și, afară de dinșii chiar, cînd literatura poetică ajunge să aibă o adevărată valoare, *in sine*, nu prin subiectele ei, oricît de originale și naționale, ea caută, ca la Kazinczy și Virág, îndreptări, în spirit, în formă, în metru chiar, la literatura clasică latină, care era basa însăși a învățămîntului în colegii, rămase încă supt conducerea Iesuiților latinisanți.

În această categorie a scrisului învățat trebuie să se puie, cu tot caracterul lor agresiv național, tratatele pentru apărarea limbii vulgare, ca limbă îndreptățită, nu numai la onorurile literare, dar și la o supremație definitivă, pe care le alcătuiesc în Boemia un Thám, un Rulik, iar în Ungaria, cam în același timp, îndată după Iosif al II-lea, — germanisatorul cu de-a sila, prin administrație și școală, — un Bäröczy. Același caracter îl au cele d'întăiu reviste: la Cehi „Literatura boemă“, „Magazinul literar“ (1779) — o „Societate de științi“ funcționa încă de mai înainte —, iar la Unguri — cu cari au căutat, din inițiativa lui Ioan Molnar, profesor la Universitatea din Cluj, unui Zaharia Caracalchi, simplu editor, ca în Boemia, cu idei superioare, Kramerius, să emuleze Romîni ardeleni — „Museul ungar“ din 1788. Dacă se observă în unele din aceste periodice — ca în „Șezătoarea obștii din Dobrovic“ a lui Kramerius, mai sus menționat — o tendință mai reală, ea e în legătură, nu cu înalte scopuri ale neamului, ci, ca în cărțile românești pentru popor ale lui Molnar și ale altora, cu grija de gospodărie mai înaintată pe care o introdusese spiritul de economie de Stat supt Impăratul Iosif el însuși, în care unii vedeau pe un nou Iosif din Biblie, întemciător ca și acesta. Almanahurile nu servesc alte scopuri, iar teatrele „naționale“ n'au la începuturile lor altă menire decît a unei distracții ușoare cu mijloace puține.

Nicăiri calda literatură poetică mergînd la inima chiar a poporului, dîndu-i încredere în el ca om și ca represintant, împreună cu ațiția alții, într'o comunitate capabilă de lucruri mari, a unei națiuni; nicăiri pamfletul, acel pamflet, nervos, iute, cutezător, care în Franța, înaintea Revoluției ca și după izbucnirea ei, a fost agentul de căpetenie al tulburărilor și al prefacerilor. Cu asemenea produse ale

spiritului, se puteau odihni încă multă vreme în umbra despotismului binefăcător „popoarele“ lui Iosif al II-lea, până la care nu ajunge înflăcărata retorică de împrumut a oratorilor din diete.

Astfel Revoluția, care sili pe Austrieci, — Suverani, miniștri, diplomați, generali —, să iasă, a doua zi după înăbușirea pripită a unui războiu de cucerire cu Turcii, din pasivitatea speriată pentru a începe, alături cu Prusia, apoi și cu Rusia, cu Anglia, cu atâtea State secundare, o acțiune de distrugere a „anarhiei“, de răzbunare a unui rege, a unei regine — însăși fiica Mariei-Teresei, Maria-Antoineta —, decapitată pe eșafod, de restabilire a ordinii normale, a produs, ca toate înfrîngerile armatelor imperiale, efecte mai mult fericite — fie și după cîtva timp — pentru „Monarhie“.

Să urmărim întâiu, cit se poate de pe scurt, evenimentele, pentru a trage pe urmă încheierile necesare.

După înțelegerea de la Pilnitz Austria și Rusia pornesc împotriva Franciei revoluționare. Norocul războiului se întoarce însă contra lor. Țerile-de-jos austriace sînt invadate și ocupate de oștile, cu înflăcărat caracter popular, ale noului regim. Prusienii se retrag din tovărășie prin pacea de la Basel.

Dar de la început încă Revoluția îngăduie Austriei să invoce temerea de a nu se întinde contagiunea ideilor rele și în Răsărit pentru ca, urmînd exemplul celei de-a doua împărțiri a Poloniei, pe acest motiv, la 1792, să participe la a treia, în Octombrie 1795, care-i dă teritoriile Lublunului, Sandomirului, până în suburbiile Varșoviei, din care a făcut, pentru a legitimă și prin nume, „achiziția“ sa, o „Galiție vestică“, de mai scurtă durată.

Intrarea generalului Bonaparte în Italia și măiestrele lui lovituri de spadă îl duc la 1797 pe drumul Vienei. Prin armistițiul de la Leoben se ajunge la pacea din Campo-Formio, un castel lângă Udine (17 Novembre). Prin acest act se consacră pierderea Belgiei, dar, Veneția neutră fiind

lichidată de Francesi, i se dă Austriei în schimb, din posesiunile puternicei Republici de odinioară, Istria, reunită de ducii Austriei în evul mediu, urmași ai celor de Carintia, și acea Dalmație pentru care veacuri întregi se luptaseră cu dogii cuceritori regii, arpadieni și angevini, ai Ungariei, moștenită acum de Habsburgi. Aceștia se despovărau astfel de un teritoriu totdeauna nemulțămît politiceste, absolut neasimilabil supt raportul național, avînd alte instincte și alte îndreptări, și în sfîrșit revoltat împotriva reformelor lui Iosif al II-lea, de un teritoriu fără legătură cu blocul austriac și care, deci, pentru a fi administrat și exploatat, cerea un drum asigurat prin Imperiu, care nu aparținea în aceiași calitate Impăratului electiv. Și, în schimb, se dobîndia malul adriatic, de la Isonzo până la Bocche-di-Cattaro, cu stăpînirea asupra insulelor din față, cu influența asupra Albaniei rebele față de Sultan, cu un adînc amestec în Peninsula Balcanică, Bosnia și Herțegovina, țeri de dependență față de Ungaria medievală, fiind *hinterlandul* acestei bande maritime, și, într-un cuvînt, partea cea mai întinsă și mai prețioasă din moștenirea Veneției înseși, pe care o înlocuia astfel, după patru sute de ani, urmașul austriac al lui Ludovic de Anjou și al lui Sigismund de Luxemburg.

Un nou războiu, alături de Rusia, aduce, după succese însemnate, o nouă mare înfrîngere, în Italia, de armele aceluiași Bonaparte, ca și în Imperiu chiar. Pacea de la Lunéville, în 1801, răpește Casei de Austria Toscana, care se adaugă la noul regat al Italiei, dar îi dă în deplină stăpînire acele episcopate de Brixen, Trento și Salzburg, adăvărât leagăn al Austriei luptătoare pentru catolicism și Biserică, la începuturile sale. Drepturi feudale vechi se prefăceau astfel în solidă stăpînire modernă, iar, cit despre Toscana, abia cu o jumătate de veac în urmă, un tratat de schimb așezase acolo pe soțul Mariei-Teresei, scos din Lorena lui; vechiul Stat al Medicisilor, prefăcut astfel într'un simplu apanagiu al cadeților dinastiei — Leopold al II-lea fusese mult timp duce de Toscana — n'avea nici dorința și nici putința de a se contopi în vre-o unitate

austriacă viitoare, care, cu tradițiile Medic'silor, dăinuind în Florența, îi era cu totul indiferentă.

Ca un rezultat al noii situații care i se crease prin proclamarea ca Împărat a lui Napoleon I-ii, Francisc al II-lea se hotărăște acum la un pas de cea mai mare însemnătate pentru familia lui și pentru Statele asupra cărora ea ajunsese a domni. Ca să arăte că Imperiul frances nu mai putea atinge niciodată drepturile lui în lumea răsăriteană și, în același timp, ca să dea puterii lui împărătești o basă teritorială tot așa de solidă ca aceia pe care se răzima concurentul ce-i răsărise în Apus, el se declară și Împărat al Austriei, prin actul solemn din 11 August 1804, care, invocând exemplul Țaratului rusesc, devenit de mult Imperiu, și al „noului Suveran al Franciei“, constituie, pentru menținerea „egalității perfecte a titlului imperial și a *demonității ereditare*“ — căci, în Imperiul sau cel vechiu, Francisc nu era ereditar —, noul Imperiu al posesiunilor sale strămoșești.

Cu aceasta însă se ajungea la un avantaj pe care Habsburgii nu cutezaseră până atunci să arăte că-l urmăresc, de și era firesc să-l urmărească din toată puterea ambiției lor nesățioase de prestigiu, dar și de putere reală. Boemia și Ungaria rămăneau regatele ce fuseseră, dar acum mai presus de ele, cuprinzându-le însă supt noua coroană, se ridica Imperiul, care încununa Monarhia, stabilită, ca Stat unitar și inseparabil, prin Pragmatica Sancțiune, și întărită prin întreaga operă de unificare internă și centralizare absolutistă a Mariei-Teresei și a lui Iosif al II-lea.

Legătura cu *cellalt* Imperiu rămânea însă, și titlul împărătesc nu fusese schimbat, Francisc al II-lea fiind același urmaș al celui dintăiu Francisc, cu aceleași drepturi teoretice, cîștigate prin alegere, asupra Europei centrale.

Un nou războiu cu Franța, acum napoleoniană, trebuia să aducă o schimbare. Ofertele engleze izbutiră încă odată să îndemne Austria la un avînt de răsbunare. El fu nenorocos, cu toată buna conducere militară a arhiducilor Carol și Ioan. Concursul rusesc nu izbuti decît să dea, la Austerlitz, un tovarăș de înfringere lui Francisc. Pacea

din Pressburg, încheiată la 26 Decembre 1805, e întâiul tratat de împărțire, de sfășiere, din partea lui Napoleon, care urmăria evident desfacerea acestui Imperiu, rival în Apusul însuși. Prin ea se pierd cuceririle păcii de la Campo-Formio, toată ereditatea dogilor: în Friul, în Istria, în Dalmația. Inșă această pierdere aduce după sine și aceia a Tirolului și a teritoriilor suabe.

Dar urmarea biruinței franceze trebuia să fie lichidarea situației Imperiului medieval, spre care rîvniau neconținut speranțele de viitor ale acestei lumi austriece, pentru care nicio concesie nu era în adevăr definitivă. Napoleon crease o Confederație a Rinului ca să aibă față de Prusia, așteptînd schimbări mai fundamentale, vasalii săi germani. Cu cîteva luni înaintea ciocnirii decisive între soldații Revoluției și vechile bande disciplinate ale lui Frederic-Wilhelm al III-lea, la Iena,—Francisc al II-lea părăsia toate drepturile asupra Coroanei de tradiție istorică pe care ai săi o avuseră, cu întrerupere, de la Rudolf de Habsburg, iar printr'o transmisiune neîntreruptă, supt formă de alegere, de la Albert al II-lea (1-iu August 1806). Era simpla renunțare la o putere care de veacuri nu se mai exercita decît în forma concesiilor acordate de principii Imperiului acelu Suveran, cu alte scopuri și alte tendințe decît ale lor, pe care-l alegeau neconținut tocmai de aceia, ca să nu li fie întru nimic încălcată și primejduită propria lor independență.

În credința că a venit ceasul distrugerii „tiranului“, Austria aceasta, străină de Imperiu, încercă apoi, întrebuițînd ultimele ei mijloace și talentele militare excepționale ale arhiducelui Carol, lovitura din 1809. Peste biruința de la Aspern, în fața Vienei, ea duse, aproape pe același cîmp de luptă, la înfrîngerea de la Wagram, la armistițiul de desperare din Znaym și la pacea din Schönbrunn. Printr'insele se curățiau ultimele resturi de stăpînire în părțile cîștigate la 1797 și după aceia: Salzburg, regiunea Innului, Gorița, Monfalcone; se părăsia Galiția occidentală și, pe lingă aceste „Erwerbungen“ ale epocii moderne, se făcea sacrificiul, extrem de dureros, cu neputință de uitat, al Carniolei în-

tregi, al cercului Villach din Carintia, ai celei mai mari părți din Croația, cu Fiume cu tot, al vechii Istriei arhiducale.

Data aceasta, Napoleon, om din veacul său în ce privește nepăsarea desprețuitoare ori simpla ignorare pentru drepturile, istorice, ale teritoriilor, și cele, firești, ale națiunilor, se gîndi la crearea unui Stat iugoslav potrivit cu trecutul și cu aspirațiile provinciilor luate de la Austria. Pe vremea cînd el plănuia reconstituirea Poloniei pe care o impuse numai în formele meschine ale Marelui-Ducat de Varșovia, pe vremea cînd chema, în credința că Austria poate fi total distrusă, pe Unguri la independență în tot cuprinsul vechiului lor pămînt, învițindu-i a se aduna pe cîmpia îndătinată de la Rákos pentru a-și alege un rege nou, el făcu din provinciile care până atunci nu avuseră puțința de a-și afirma caracterul slav o Ilirie, întinzîndu-se de la hotarele Stiriei și ale Tirolului — acum bavares, cu toată împotrivirea țeranilor lui Andreas Hofer, — până la Marea Adriatică, la hotarele Bosniei și la Tisa. Un poet contemporan, Vodnik, a cîntat cu entusiasm pe binefăcătorul semînției sale, și, cîteva decenii mai tîrziu —, amintirea acestui Stat, care nu putea supraviețui înfrîngerii și ruinei creatorului său, era să inspire tot avîntul poetic al lui Ludovic Gaj și să înceapă acea mișcare a „ilirismului“ din care este mai mult decît se crede în iugoslavismul contemporan.

Austria părea că s'a resemnat la situația ei îngustată și umilită, măgulindu-se doar cu perspective în Moldova și Țara Românească — ocupate îrsă de Ruși de la 1806 la 1812 — și cu vagi speranțe că Napoleon va lăsa dîn mîna provinciile iliriene. Principalul ministru al lui Francisc care era acum numai Francisc I-ii de Austria —, Metternich, nu hrănia planuri de apropiată răsbunare. Napoleon ajunse prin căsătoria lui cu fiica Impăratului de la Dunăre, Maria-Luisa, un aliat al familiei pe care o despoiasse și c edea că o împacă astfel. Trupe austriace, supt un general așa de bine înzestrat ca Schwarzenberg, luaiă o parte, de și sfioasă și răpede oprită, înainte de luptele hotărîtoare, la campania d'n Rusia, în 1812.

Dar în curînd cercurile din Viena nu putuă rezista la ispita celor d'întăiu înfrîngeri ale vechiului duşman. Austriecii luară parte la „lupta naţiunilor“ din Lipsca, şi ei urmăriră, în fruntea aliaţilor, pe învins în Franţa lui proprie. Faptul că Francisc trebuise să biruie instincte de familie care i se puteau atribui — căci fiica sa născuse pe un moştenitor al noului Imperiu, pe regele Romei, — rolul ce ştiu să-şi cîştige Schwarzenberg în sfatul comandanţilor de oştiri şi nu mai puţin isteţimea fină şi plină de experienţă a lui Metternich făcură ca dărîmarea „monstrului“ — de fapt, o operă englesă — să apară ca o ispravă austriacă. Astfel congresul de doi ani, care, peste cele „o sută de zile“ ale reapariţiei lui Napoleon, exilat la Elba, şi peste lupta de la Waterloo, dădu, la 1816, o nouă alcătuire Europei se ţinu, în capitala şi supt influenţa austriacă.

De acum înainte până la moartea, în Mart 1835, a Împăratului Francisc şi chiar supt stăpînirea fiului său, epileptic şi aproape idiot, veşnic nevrîstnicul Împărat Ferdinand, atîta vreme cît Metternich va fi adevăratul şef al Austriei, Împărăţia va avea un mare şi strălucitor rost în Europa. Ei îi va reveni sarcina de a păstra, sprijinită pe puterile „Sfintei Alianţe“, din care fac parte şi Rusia şi Prusia, spiritul cel bun, cel sănatos, împotriva oricărei tentative a Revoluţiei de a răsturna ordinea de lucruri restabilă odată pentru totdeauna. De la Viena Congresului orînduitor vor porni înştiinţări, convocări la marile sfaturi europene, împărţirea datoriilor fiecarui factor în sacra operă de represiune. În oraşe de provincie austriece, la Laybach, la Troppau, la Verona, în „regatul lombardo-venet“ al Habsburgilor, cari, afară de „Galiţia apuseană“, îşi recăpătaseră mai toate posesiunile, se adună congresele Suveranilor aliaţi pentru menţinerea drepturilor autorităţii contra rebeliunii. În Italia, soldaţii lui Frimont şi Bubna vor fi aceia cari, supt steagurile cu vulturul împărătesc — amintind vremurile medievale —, vor restabili pe principii răsturnaţi ori vor da concursul acelor ameninţaţi cu căderea.

Nicăiri în Europa nu se va pune din nou problema luptei dintre vechiul și noul regim fără ca Austriei să nu intervină. În chestia grecească Metternich spera să aibă iarși președinția vre-unei conferinți de împăciuire, care ar fi restituit Sultannului pe neascultătorii lui supuși creștini, și numai cu multă durere a văzut 'el încheierea înțelegerii de la Londra, amestecul Puterilor apusene, liberale, Franța și Anglia, alături de Rusia, lupta de la Navarino, cu zdrobirea flotei turco-egiptene, și acea campanie biruitoare a Țarului Nicolae, urmașul lui Alexandru I-iu, cel principal pașnic, care duse la tratatul din Adrianopol, negociat de diplomația prusiană. Dar nu calitatea națională a celor cari hotărîră lupta în folosul Grecilor constituia năcazul cel mare pentru presidentul superior al poliției europene, cît conștiința că fusese învinsă măcar odată sfiuta putere a unui monarh față de pretențiile obraznice ale unor răsculați, cari puteau face școală.

În interior nu era, față de atîta politică în afară, *nicio* politică. Niciun act de reformă, nicio creațiune, nici măcar o interpretare față de spiritul timpului,—al cărui drept îl tăgăduia Metternich și polemistul strălucitor al supremației sale, von Gentz,—a formelor și normelor existente. O strictă poliție, amestecîndu-se în orice domeniu pentru a controla fapta și gîndul, aceasta ajunsese a fi Statul austriac, cu temnițele lui politice pentru Italieni încălziți, ca Silvio Pellico, pentru alți nemulțămîți, și cu censura care urmăria fiecare rînd scris, fiecare manifestare a cugetării prin ziar, prin carte, prin teatru.

Și iată ce s'a întimplat cu dispoziția „popoarelor“ Austriei față de puterea supremă și de uneltele ei.

Războaiele cu Napoleon creaseră îu adevăr o conștiință comună a tuturor „supușilor“: generali de toate națiile, Germani, ca Wurmser, Sași ca Melas, fiul unui pastor ardelean, Unguri, mulți Unguri, ca Pálffy, Kray, Alvinczy — și acesta din Ardeal, de la Vinț —, Cehi, ca Haddik, Italieni, Francesi, ca Bellegarde ori Clerfayt, Iugoslavi, ca Lazanich și Miluținovich, cari supuseră Trieste și Ragusa, coma idă, fără deosebire, contingente militare pe care le

dau bucuros toate naționalitățile din Imperiu. Buna lor voință, vine din aceea că, deprinse cu dreptul, cu privilegiul, cu tradiția, capabile de a se mișca pentru dîsele, și nu pentru teorii generale naționaliste, al căror caracter egalitar și inovator trebuia să li displacă, aceste popoare vād în „iubitul lor Impărat Franz“ pe acela care domnește în puterea normelor admise, iar în Napoleon, oricîtă libertate ar aduce steagurile lui, oricît ar făgădui el de o legislație expeditivă și dreaptă, lucrări publice iuți și importante, ocrotire frunțașilor inteligenței, numai un nou Iosif al II-lea, care vine să zdrobească și să preschimbe.

De fapt, acesta a fost sentimentul mai pretutindeni, și astfel s'a născut spiritul austriac, și astazi marea piedecă pentru eliberarea acestor neamuri, care prin conștiința lor voiesc desrobirea, dar prin instinctul lor o împiedecă. Infrîngerile n'au descurajat avîntul lor de sacrificiu, căci suferința poate apropia mai mult chiar decît triumful, și lucrul de căpetenie este totuși credința, fe și greșită, în dreptatea cauzei pentru care luptă cineva. Se suferia astfel cu o deplină resemnare, nu numai marile pierderi de oameni, dar și ruina economică, de oare ce se ajunsese la un miliard de hîrtie-monedă, până la fițuicele de 15 și de 30 de crăițari și la reducerea ei prin decret oficial la o cincime din valoare. Arare ori se găsia vre-un intelectual, ca Gheorghe Lazăr al nostru, care să rid'ce paharul pentru Impăratul Napoleon. Și apoi trebuie să se știe samă de faptul că, la urmă, cauza austriacă a biruit, „tiranul“ fiind zdrobit de două ori, Imperiul lui sfășiat, patria lui redusă la vechi proporții înguste și pusă supt o supraveglere de aproape, Bourbonii fiind restabiliți.

Regimul metternichian a scăzut însă foarte mult această stare de spirit, deschîzînd din nou calea aspirațiilor revoluționare. Energii se desvoltaseră în luptă pe care nu era cine să le întrebuinteze — și, să fi fost chiar unul, „sistemul“ se opunea—pentru folosul Statului însuși. Ele s'au îndreptat deci contra lui.

Poliția austriacă, neînțelegătoare pentru lucrurile sufletului și pentru marea putere transformatoare ce poate

pleca dintr'însele, dădea o atenție foarte mică scrisului pur literar, beletristic. Ea observa de aproape acele noi diete ale Ungariei pe care împăratul trebuise să le concedă unei aristocrații turbulente și vanitoase, încă de la 1825, și în care făceau o adevărată școală revoluționară, prin discursurile lor în limba poporului, răspândite tainic și în mulțime, un Nagy, un Deák, un Szechényi. Când acesta din urmă, vast spirit creator, care știa să organizeze și să consolideze o viață națională pe care nu înțelegea s'o arunce golașă și zăpăcită pe drumurile aventurii, publică scrieri despre „Credință“, despre „Lumină“, ele nu păreau mai periculoase decât silințele lui pentru a întări Academia maghiară, de curind creată prin contribuțiile aristocrației, într'un moment de mare entuziasm, ori Teatrul maghiar ori decât izbînzile lui, om foarte bogat și larg cu banul lui, pe terenul economic: podul cu lanț la Pesta, navigația pe Dunăre. Doar apariția tumultuoasă a tînarului Slovac maghiarisat Ludovic Kossuth, furia cuceritoare a elocvenței lui, radicalismul cu care înlătură metoda „culturală“ a marului său predecesor, nerăbdarea clocotitoare din coloanele noii lui foi, *Pesti Hírlap*, dacă puseră pe gînduri lumea politică, veșnic de strajă contra „duhului celui rău“. În Boemia, supt o liniștită iufățişare oficioasă, cel mai mare ziarist al Austriei, Čechul Havlicek, putea să publice articole care erau hrana de toate zilele a conaționalilor săi, întărindu-i pentru mari rezoluții interne.

Cu atît mai mult era îngăduită beletristica, în versurile, piesele și povestirile ei. În Boemia, un Hanka inventa vechi pergamente pe paginile cărora era scrisă ura contra străinului, dușmănia față de „Neamțul“ cotropitor, credința în victoria apropiată a cauzei slave: odată ce acestea erau spuse în opere care se dădeau ca venind din fundul evului mediu, o epocă așa de respectabilă! După scrisul unui Celakovsky, imitator al tuturor Mușelor populare slave, Kollár putea aprinde inimile întregului său neam prin invocațiile lui către viitorul de unitate al Slavilor din toate părțile. Doar „ilirismul“ lui Gaj dacă aduse măsuri de represiune, oprindu-se chiar scrierea și rostirea acestui cuvînt. Palacky, un mare istoric, Morav de origine, dar

traind între Cehi, dădu în voie icoana trecutului național ca o veșnică poveste de antagonism cu Germanii.

În Ungaria, după voltairianismul sîrguincios al lui Kőlcsey, după activitatea literară liniștită a celor doi Kisfaludy, cu cercul „Aurorei“ se trecu la romantismul înflăcărat al lui Arány și Vörösmarty, și acesta înfățișă publicului, deșteptat la o conștiință puternică, în caietul de versuri al unui băietan pribeag, crezul de luptă al unei generații nouă. Retorica Ini Kossuth își găsisse complementul în strigătul de revoltă al lui Alexandru Petöffy, în care fierbea sîngele slav al mamei sale.

Vremurile se împliniră; Austria pașnică a lui Metternich era să aibă, ca și Franța neconținut zguduită a lui Ludovic-Filip, o revoluție. Sau, fiindcă, totuși, culturi deosebite lucraseră asupra unor popoare deosebite, chiar *mai multe* revoluții.

X.

Austria nouă și națiunile ei.

La începutul anului 1848 deci nimic nu pregătise popoarele austriece pentru o mișcare revoluționară. Nici literatura de romantism, nici aceia de erudiție; adevăratele ziare, răspândite numai în mijlocul burghesiei, erau toate în relativ foarte puține exemplare, și se vindeau scump. Numai în Ungaria elocvența adunărilor găsia, de cîtva timp, un mai larg răsunset în public.

Totuși, cînd, în Februar, regalitatea constituțională a lui Ludovic-Filip căzu, victimă a stîngăciei sale mai mult decît a unei opoziții radicale, pornită pe lupte fără de capăt și pe întemeierea Republicei, un fior străbătu cercurile intelectualilor și tineretul. În Ungaria mai mult decît aiurea — Petöffy, noul poet al nemulțămirilor sociale, alergînd pretutindeni cu vestea cea nouă —, Revoluție, Republică, Franța erau tern ini la cari lumea, ținută supt apăsare și în întunec, se deprinsese a se inchina. Era ca o obligație de onoare să se facă și aici ceva — orice. Și, fiindcă în Franța Capitala hotărîse, ei bine și aici Viena, altfel de Capitală însă, își va face datoria.

Împăratul bolnav și slab de minte n'avea niciun punct de vedere al lui. Metternich trebui să plece la cea dinlăun anunțare a tulburărilor. Pe rînd, Curtea, total zăpăcită, recurse la Kolowrat, la Pillersdorf, la arhiducele Ioan, după cum i se părea ca ar cere strada, care ea însăși nu prea-și

dădea samă ce ar putea să ceară, condusă fiind, mai târziu, de străini, ca librarul Blum din Lipsca ori ca emigrații poloni din Rusia.

Întăia concesie, cerută modest de dieta Austriei-de-jos, cuprindea Constituție. Oficialitatea care nu știa ce poate însemna o reformă la care nu se gândise niciodată, se arăta foarte largă cu concesii cărora nu li atribuia decât o durată trecătoare. Se căpătă deci, la 25 April, un sistem parlamentar cu două Camere, un Senat de nobili și o Adunare de 383 membri. Peste câteva săptămîni apoi, la 16 Maiu, se ajungea și la sufragiul universal. A doua zi fuga Împăratului la Innsbruck lăsă însă fără orientare o populație amorfă, speriată de însăși victoria ei. Dieta din Iulie se mărgeni să aducă înapoi pe Suveran, care se supuse. A trebuit un exemplu din Pesta mai nervoasă, mai sălbatecă, pentru ca plebea vienesă, ațîțată și de lipsuri fatale în mijlocul anarhiei, să puie mina pe un ministru, Latour, considerat ca dușman al noii stări de lucruri, și să-l spînzure de felinar. Din nou bietul Ferdinand I-iu fugi, data aceasta la Olmütz, și trupele credincioase veniră să asedieze Viena, aparată de Polonul Bem și de Blum. La sfîrșitul lui Octombrie, „ordinea” era restabilită și consfințită prin executii. Cînd Dieta se adună din nou, după ordin, la Kremsier, noul Ministeriu Schwarzenberg-Stadion îi anunță abdicarea Împăratului în folosul unui copil de optsprezece ani, abia declarat major, și în gura lui Francisc-Iosif I-iu se punea mîndra declarație că el este „Suveranul unui Stat unitar” și indivisibil. Era vorba chiar de o încoronare a ce’ui dintăiu Împărat *al Austriei*.

În aceasta era un răspuns la ceia ce se petrecuse în Boemia și în Ungaria, precum și la mișcarea pangermanistă, care căpătase terenul întreg, dincolo, în marele și vechiul Imperiu părăsit la 1806.

La Frankfurt se chemaseră, în adevăr, reprezentanți ai rasei germane de pretutindenii pentru a reface pe base moderne Statul fără legături reale care în ultimele timpuri trecuse prin atîtea vicisitudini. Fantoma lui Barbarossa răsăria din trecutul medieval, și în orașul vechilor diete,

care votaseră atâtea „recesuri“ fără urmări se ridicase deasupra clădirii desbaterilor fără capăt steagul roșu, negru și aurit. Nesfârșite desbateri, însuflețite de naționalismul metafisic și mistic al lui Herder, erau să se desfășure luni de zile întregi; filosofia germană de la începutul veacului pretindea să facă pentru națiunea sa ceia ce pentru națiunea francesă făcuse, cu jumătate de veac în urmă, „filosofia“, avînd cu totul alt caracter, a cugetătorilor militanți din veacul al XVIII-lea. Dacă nu era încă un Imperiu, era măcar un „vicariu“ al lui, pe care Viena l dăduse bucuros măcar ca să împiedece pe regele Prusiei, al cărui conservatism era antipatic, de a-l instala. Arhiducele Ioan a domnit însă tot așa de puțin asupra unității germane de care era vorba acum, cît de puțin domnise asupra uniității românești care era vorba să se formeze pentru dînsul, căsătorit în acest cas cu o Măre-Ducesă rusă, în epoca ultimelor schimbări napoleoniene.

Boemia n'avea nimic împotriva Austriei, pe care Palacky o credea așa de necesară încît ar fi și inventat-o. „Slavismul“ lui Dobrowsky, lui Schafarik, marele filolog, următor al originilor comune, și al său, era un „austro-slavism“. El se temea de germanismul de la Frankfurt și, pentru că nu se putea apăra contra lui nici prin singurele mijloace naționale, așa de puține, nici prin mijloacele de Stat ale Austriei, gata să cedeze și în această parte, acest „austroslavism“ recurse la mijlocul de intimidare al congresului tuturor Slavi or. El se deschise astfel la Praga, snt conducerea lui Schafarik însuși, a lui Rieger, ginerele lui Palacky, a filologului tîrîr Miklosich, a lui Thun, al cărui nume amintea vechea „defenestrație“ revoluționară, și a unui oaspete polon, din aceeași Austrie, prințul Liubomirski. Erau prezenți 237 de Cehi și Moravi, dar, pe lîngă ei, și 45 de Croa i și Sirbi, 61 de Poloni și Ruțeni. Un Rus din Rusia Țarilor, revoluționarul Bacunin, smulse conducerea, și, pe cînd Boemii nu voiau decît, cu „unitatea Imperiului“, o „asociație de popoare egale“, acesta se adresă lumii întregi într'o mare tiradă romantică, răspunzînd apelului pe care, din Paris, Lamartine îl făcuse către obștea națiunilor.

Citeva împuşcături de origine suspectă și bombardarea Pragei de la înălțimea Hradșinului puseră capăt însă acestei efervescențe sentimentale cu mult înainte ca zdrobirea mișcărilor revoluționare să isprăvească și în Germania sofisticăria raționalistă de la Frankfurt.

Ungaria dădu mișcării o notă corespunzătoare trecutului său și temperamentului poporului maghiar.

Zilele revoluționare din Paris găsiră o dietă ungară ținându-și ședințele la Pressburg pentru singurele teritorii vechi ale Casei de Austria, firește, căci Ardealul, principat dobândit printr'o capitulație specială, cu un veac și jumătate în urmă, își avea o viață deosebită, de un alt caracter, care nu era al unei singure națiuni. Indată se cerură reforme constituționale, ca Ministeriul responsabil pentru Ungaria singură, pentru a se ajunge la *proclamarea*, ca de o *Constituanta*, a libertăților publice, după programul lui Kossuth care domina acum, rasingînd, după o scurtă luptă, în umbră pe Szechényi; în același timp se „reîntregia“ Ungaria, adăugîndu-i Ardealul fără a-l consulta. Dieta se mută la Pesta, ca în Capitala țerii, și aici elementele radicale îi făcură cea mai bună primire. Cît despre Ferdinand, regele acestei Ungarii care *reven se* fără să-l întrebă la „constituția“ sa medievală, el se mărgeni să aprobe alcătuirea Ministeriului în care Ludovic Batthyányi chemă pe Szechényi în-suși, pe Deak, pe nobilul, cu un frumos talent de povestitor Eötvös, și consimți chiar, ca unul care răspundea la orice apel, sa se facă aclamat la Pesta. Supt acest Guvern Ardealul, în care Românii proclamaseră, la Blaj, constituirea lor ca „națiune“ politică și în care Sașii, imperialiști în fond, n'aveau curajul de a se da de o parte sau de alta, era unit samavolnic, într'o atmosferă revoluționară, cu strigăte de „Unire sau moarte“, în jurul dietei de la Cluj, cu Ungaria-„mamă“ (30 Maiu).

Nu s'ar fi mers, de sigur, mai departe decît atîta fără mișcarea Slavilor de Sud,

La aceștia trăia încă amintirea „Provinciilor Ilirice“ ale lui Napoleon I-ii, și propaganda „ilirică“ a lui Gaj era numai de ieri, de alaltăieri. Dispunînd de o administrație

proprie, supt un Ban, de trupe naționale, de finanțe ale țerii, Croații se hotărîră pentru Impărat pentru că nu voiau ca regatul lor să aibă aceeași soartă de „unificare“ ca principatul ardelean. Banul Jellacich luă conducerea. De altă parte, la adunarea de la Carlovăț, Sirbii, supt un șef improvisat — căci nimic nu rămăsese din vechile lor libertăți, dușmănite și îngustate de Unguri, — făceau aceeași declarație ca Romîinii din Cîmpul Libertății, aducînd, ca și aceștia, mijloace de luptă.

Spaima făcu pe apăsătorii cari fluturau steaguri de libertate umană avînd pe cealaltă parte însă robia națională, să treacă de programul lor de la început. Cînd Jellacich se mișcă spre Pesta, Balthyányi făcu loc lui Kossuth; Ministeriul regal, unui Comitet de apărare națională (Septembrie). Comisarul trimes din Viena, Lamberg, fu ucis pe stradă. Lupta începu fără ruptură cu regele habsburgic, iar, cînd acesta se retrase, fără ca dieta Ungariei să fi fost înștiințată, rebelii de fapt se înfățișară ca niște păstrători ai legalității dinastiei, nerecunoscînd un nou Suveran instalat fără consimțimîntul lor, prin „usurpație“.

Încă în Decembre Imperialii recuceriau toată Ungaria Superioară. Cetele, „legiunile“ lui Avram Iancu, un general improvisat, păziau la hotarele apusene ale Ardealului. Membrii comitetului revoluționar fură siliți să se apere mai mult între Tisa și acești munți românești. Cînd Rușii, cari fuseseră chemați, „în numele populațiilor“, de Vlădica Romînilor ortodocși, Andrei Șaguna, și de o deputație săsească, trecură Carpații, nu li-a fost greu să silească, după cîteva ciocniri în care dispăru Petöffy, pe șovăitorul Görgey a depune armele pe Murăș, la Șiria (Világos) (August). Peste cîteva săptămîni Ungaria era, cum se exprima șeful armatei de invasiune, „la picioarele Țarului“. Și Nicolae I-iu o dăruia „fratelui“ său, tînărului Francisc-Iosif. De mult înfrîngerea Piemontesilor lui Victor-Emanuel pusese din nou lanțurile pe gîtul Italiei *iredente*.

Aceasta nu însemna alta decît întoarcerea, fără nicio corectură, a vechii ordini de lucruri. Viena nu știa altceva, și din aceste mișcări revoluționare nu învățase nimic. Până

la 1852 a fost o eră de spînzuratori și Batthyányi se sui în furci —, de trimeteii la Spielberg și la Brixen — și pe Havlínek Cehul —, de censura, de perchisiții, de cras și stupid absolutism, care dădea pacea numai pentru că răpia viața. Aceasta a fost era B. ch.

Prin Buol-Schauenstein începe însă o nouă eră în istoria Austriei. Vechea imobilitate a silei se înlătură și, supt aparențe constituționale, se încearcă o mișcare. Pare că se simte nevoia de a da ocupație „popoarelor“, ca pe vremea acelor războaie napoleoniene, cînd pentru întâia și singura dată ele simțiseră că le unește ceva comun. *Austria cutează a întreprinde, și ținta ei e să găsească elemente de viață pe care să se sprijine azi, pentru ca, mîne, cînd, în desvoltarea lor de ființe organice, ar încerca s'o domine, ea să descopere alte elemente vii care să stea în calea celor ce pînă atunci fuseseră favorisate.*

Germanii, din mintea cărora nu dispăruse idealul de la Frankfurt și cari vor ajunge mai tîrziu la părăsirea catolicismului însuși, căruia i se restituiseră școlile pentru a fabrica buni supuși — mișcarea *Los von Rom*, „să ne desfacem de Roma“ —, nu erau un element utilizabil. Ungurilor se credea că nu li s'ar putea acorda ceia ce pretind, și, fără aceasta, ei se considerau ca trăind în ilegalitate și rîspingeau orice oferte ale oficialității. Rămîneau Slavii, Viena nu uitase „austro-slavismul“, dar, combătînu-l în Boemia, unde era dușmanul germanismului, ea căută să-l aștze în provinciile sudice, unde el era numai dusmanul maghiarismului. Și, pentru a-l face și mai tare, se ivi gîndul reunirii la acee posesiuni iugoslave a tuturor Iugoslavilor din Balcani: întâiu Bosniecii și Herțegovinenii, apoi Muntenegrenii și Sirbii, poate și ceia ce se considera atunci ca anexa lor la Răsărit: Bulgarii.

În același timp cînd se înlătura prin decrete Constituția formală de la 1852 și, în „cercuril“ în care se im-părția acum Imperiul, opera de reacțiune se făcea și mai turbată, pe opt ani de zile, se începeau unețirile pentru a se crea în Sudul Monarhiei dorita „Austro-Slavie“. Turcii trimeseră trupe contra Muntenegrului, pe care nădăj-

duiau sa-l poată desbrăca de o independență seculară ; până să nu intervie Rusia, cu metodele ei obișnuite, Austria întrebuiță, cu hotărîre, aceleași metode : misiunea la Constantinopol a contelui de Leiningen, somația de a se opri imediat ostilitățile, încercarea de a smulge pentru Francisc-Iosif acel prestigiu de care până atunci se bucurase numai Țarul. Lovitura reuși, supt presiunea trupelor care se adunaseră la hotarele Bosniei, de pe atunci încă aleasă ca o prada, în puterea vechilor „drepturi“ medievale ale Ungariei.

Aceasta determină însă pe Nicolae I-ii să intervie și el, întrebuițînd certele dintre călugării ortodocși și catolici de la Locurile Sfinte, pentru a restabili influența rusească. Iarăși trimetere de adiutant, imperioasă cerere de a se recunoaște ocrotirea împărătească asupra tuturor supușilor de lege „greco-slavă“ ai Padișahului, amenințare cu imediata rupere a legăturilor, suire pe corabie a purtătorului de poruncitoare solie. Data aceasta însă, Anglia, Franța lui Napoleon al III-lea se pusera în curmeziș ; în loc de un triumf al diplomației, Rusia, nepregătită și fără aliați, avu greutățile unui războiu.

El era să se poarte în valea Dunării, pe care Rușii, așezați în Principate după mișcarea revoluționară românească din 1848, fuseseră siliți a o evacua. Austriecii interveniră. Planul lor, după ce Bosnia și Herțegovina se vedea bine că vor rămînea Turciei reformelor, susținută de Europa apuseană, se schimbă. Dacă nu *hi terlandul* Dalmației, cel puțin aceste bogate șesuri „moldo-valahe“, — în puterea altor „drepturi“ medievale ungurești, a prezenței în Bucovina, a vechii stăpîniri oltene, ca și în puterea calității ce-și atribuia Monarhia de a para interesele germane la gurile fluviului ale căror izvoare le posedă. Deci, printr'o dibace înțelegere cu Sultanul, trupele chesaro-crăiești intrară în București și în Iasi, ca neutre, pentru o ocupare pe care ar fi dorit și se luau toate măsurile pentru aceasta — să n'o întreprună niciodată. Pe cînd se făcea curte boierilor, pe cînd se făgăduiau im prumuturi și ușurințe de comerț, se trimeteau trupe și

generali latini, ca un Coronini, și, lucrîndu-se pe linga intelectualii ardeleni de la noi, se cîștiga cîte un nume mare, făcînd un adiutant din Grigore Brîncoveanu, după tradițiile familiei sale principe al Imperiului.

Puterile apusene biruiră pe Ruși. Austria ar fi vrut să se încheie războiul printr'un nou congres de la Viena. Ca să lase a se vedea măcar că lucrurile nu se isprăvesc fără poruncitoarea ei intervenție, ea făcu lui Nicolae I-iu somația de a ceda, căci altfel vor interveni, împreună cu trupele lui Francisc-Iosif, îndatoritul de la 1848, și ale regelui, aliat, al Prusiei.

Dar, cu toate sforțările austriece, care tindeau, dacă nu la anexarea Principatelor, măcar la păstrarea lor într'o stare de veșnică slăbiciune, congresul de pace, care se ținu la Paris, hotărî tot ce trebuie pentru ca ele, odată pornite pe cale, să se unească într'un singur Stat (1856). Aceasta se și făcu la începutul anului 1859. Dar atunci Austria, să tot fi vrut, n'avea răgaz de intervenție. Un alt războiu îi cerea toate sforțările.

Încă în discuțiile de la Paris, reprezentantul Sardiniei, care găsisese mijlocul de a interveni și ea în războiul Crimeii, Cavour, ridicase gingașa chestie a suferințelor italiene din teritoriul ocupat de Habsburgi. Din ce în ce mai mult Împăratul Francesilor susținea tendințele de eliberare, și vărul său era soțul fiicei lui Victor-Emanuel pentru a putea fi el însuși unul din creatorii și stăpînitorii unei nouă Italii, care n'ar fi fost însă unitară. Regele italian vorbise de dureri pe care nu le putea ignora, și răspunsul austriac fu o cerere de imediată desarmare. La începutul lui Maiu 1859, Napoleon al III-lea lua inițiativa declarațiilor de războiu.

În cîteva săptămîni biruințele de la Magenta și Solferino izgoniră pe Imperialii lui Giulay din șesul lombard. O rezistență era imposibilă. Se vedea bine cu ce inimă luptă naționalitățile încătușate. Pentru a nu se înjosi la o cesiune față de Victor-Emanuel însuși, Francisc-Iosif cedă Lombardia — dar nu și Veneția, rămasă încă un timp în lanțuri, — Suveranului frances, care transmitea cucerirea

„sa“ aliatului italian. Dar Austria învinsă nu se putea opune tuturor acelor mișcări populare, care, înainte de a izgoni pe Bourboni din Neapole, siliseră pe arhiducele din Florența să părăsească ducatul său toscan.

Conform sistemului, Viena căută o nouă formulă constituțională, pe de o parte, iar, pe de alta, o nouă linie de expansiune.

Un „Consiliu al Imperiului întărit“ (*verstärkt*) trebuia să deie ceea ce modestul Consiliu obișnuit nu încercase măcar a întreprinde. Patenta din Octombrie, la capătul obișnuitelor discuții lungi, crea un *Reichsrath* de o sută de membri, cu puteri de legislație *generală*, pe lângă puterile de legislație specială, *provincială*, ale dietelor după vechiul sistem. În Februar 1861 se trecea chiar, sub noul regim Schmerling, la sistemul bicameral, Camerele — a Seniorilor și a Deputaților (343 la număr) — fiind alese însă după provincii și cu un sistem arbitrar, de „curii“, legat cu al „Statelor“ din veacul de mijloc, care atribuia un număr de reprezentanți, nu fiecărei grupe numerice, ci fiecărei categorii naționale și sociale.

Cu această nouă Austrie se dădu asalt Germaniei vechiului Imperiu, în care se credea că s'ar putea scoate Prusia din locul cel dintâu, printr'o colaborare cu toți rivalii pe cari-i jignise răpedea ei dezvoltare.

Deocamdată se începu impunându-i ei o colaborare, în „chestia ducatelor“. Simțul național german, iritat de dieta din Frankfurt, cerea „eiherarea“ de suprasăpînirea danesă a Slesvigului și Holsteinului. Austria îi demnă la o intervenție militară, pentru care și oferă trupele. Se ajunse astfel la războiul din 1864 și la ocuparea de Imperiali a Holsteinului, unde se introduseră imediat attea libertăți câte erau de nevoie ca să exaspereze autoritatea Prusiei, instalată în ducatul vecin.

Aceasta duse la un războiu, pe care Viena l doria și în care nu numai Franța napoleoniană îi menia biruința. El fu desastros. Sprijinul Germaniei de Sud se arătă mult mai slab de cum se aștepta, iar Saxonia, Hanovra, Hessa fură zdrobite de armatele prusiene. Acestea pătrunseră în Boemia, chemînd la libertate și la independență pe Cehi,

și, după luptele de la Sadowa și Königgrätz, Francisc-Iosif trebui să încheie pacea din Praga, care-l izgonia din Imperiu. În același timp el părăsia Veneția lui Napoleon al III-lea, neutru, care o dădea, în schimbul Savoiei, Sardiniei învinse (1866).

Ungurii trăcaseră în acest războiu nenorocit. După sistemul vienes, împăciuirea trebuia căutată cu dinșii. Regele lor, neîncoronat — deci nelegitim pentru oamenii de la 1848 —, căutase în toate felurile să și-i apropie, și prin visita lui la Pesta, și prin legăturile Împărătesei Elisabeta cu acel Francisc Deák, care, străin prin temperament de exagerările teoriilor radicale, simplu și solid „birău“ de la țară, părea mai potrivit decât oricine pentru a negocia împăcarea cu poporul sau. Vremea supremelor concesiuni se credea venită. Prin „pactul“ (*Auștrich*) din 28 Iunie 1867, câteva zile după încoronarea Suveranului, în formele tradiționale, se acorda Ungariei o autonomie aproape deplină: Ministerii comune erau numai acela al Războiului — și la Pesta a fost și un ministru al miliției naționale, al honvezilor —, al Finanțelor și al Afacerilor Străine; delegații, alese de un Parlament și de altul, trebuiau să se adune, pe rând, la Viena și la Pesta, pentru a fixa partea fiecărui Stat la cheltuielile comune. Astfel, părăsindu-se Maghiarilor „popoarele“ din jumătatea răsăriteană, dincoace de Leitha, a Monarhiei, se puteau reține pentru germanism cele de dincolo. Îndeplinind această sarcină, Deák, ori cu gusturi moderate și fără altă ambiție decât aceea de a face bine naționalei sale, se retrăsese.

Puterea o avea de fapt acel care în Austria însăși prezidase la încheierea actului de împăcare, Saxonul, „nepărtenitor“, Beust. Din ce în ce mai mult se ridică însă împotriva lui influența cuiva care se răzima, nu pe favoarea Curții, ci pe simpatiile națiunii sale, contele Andrassy, unul din cei urmăriți și prigoniți în revoluția națională. Programul său întrecea pe al lui Deák: el voia să mute spre Est centrul Monarhiei, să facă din Pesta Capitala Statelor austriece.

Ultima parte din guvernarea lui Beust fu întrebuințată

deci pentru a controbalanța această influență. Din nou apără concepția, rivală, a „austro-slavismului“. Era vorba de a se adăugi Dalmației Bosnia și Herțegovina, de a se face din Serbia regelui Milan o „secundogenitură“ austriacă, de a smulge Rusiei prietenia, prețioasă în Balcani, a Muntenegrului, de a reface pentru Habsburgi și catolicism, care devenise din nou un „instrument de domnie“, Imperiul roman de Răsărit.

Pentru aceasta făcu Francisc-Iosif o strălucită călătorie la Cattaro, unde, în mijlocul splendorilor oficiale, el se arătă despretuitor, amenințător față de Srbi, prevenitor față de prințul Muntenegrului, venit ca un vasal la omagiu, și extrem de curtenitor față de agenul României, pe al cărui prinț, din Casa renană, catolică de Hohenzollern, îl considera ca pe un arhiduce prusian gata înșalată.

Îndată Bosnia și Herțegovina creștine—catolice și ele—se revoltă contra administrației locale turcești și a regelului de nedreptate al beilor proprietari de pământ peste lumea de iloți a „cmeților“. În zădar Constantinopolul își trimise aici cele mai solide trupe și cei mai buni generali. Innăbușită într'un colț, insurecția se aprinde într'altul. Pe o cale misterioasă veniau armele și munițiile: singur comandantul austriac din Dalmația, Rodich, ar fi fost în stare să arăte care este acea cale. Și în acest timp, denunțând prin publicații ad hoc ale Turcilor la Pesta politica de „panslavism“ a Rusiei, care stătea mai mult în laudărosiile de la Constantinopol ale lui Ignatiev, Andrassy înfațișa proiectul său de reforme pentru Turcia și căuta să strămute la Viena centrul de greutate pentru Balcani.

Cînd aceste propuneri căzură la conferința din Constantinopol, în ultimele zile ale lui 1876, și Rusia se îndreptă răpede către un războiu al prestigului de Stat și al sentimentalismului de rasă, Austria era asigurată. O convenție secretă îi atribuiseră Bosnia și Herțegovina pentru a „supraveghia“ în ele reformele neapărate. În cursul războiului, la care, pentru a ni căpăta independența, am participat și noi, diplomația vieneză n'a avut decît o singură grijă: să slăbească pe Ruși pentru a-și asigura si-

tuația în Balcani. Douăzeci de ani mai târziu, fără a fi făcut o singură „reformă“, încurcând și mai mult chestia agrară din cele două provincii, ea profita de o nouă criză balcanică pentru a proclama anexarea definitivă. Încă de atunci, din 1908, Serbia figură ca punctul următor din program.

Prin înțelegerea sa permanentă cu atotputernicul dictator european Bismarck, prefăcută într-o adevărată prietenie personală, Andrassy putea lucra la maghiarizarea diplomației austriece. Se păru că Urgurii au înaintat prea mult. Și iată că, fără ca Românii din Ardeal să fi crescut prea tare în aere și culură și să se fi organizat pentru o mare luptă, fără ca România, prinsă în legătura de asigurate mutuală germano-austro-italiana a Triplei Alianțe și, pe lângă aceasta, reținută de neconținute lupte interne, să fi luat asupra-și, fie și în ascuns, un rol de iredentism, chestia românească apare pe planul întâiu.

Nu era nimeni afară de Români care să aibă interes la agitarea ei? Dacă Francisc-Iosif refusă primirea „Memorandului“ Ardelenilor, cari-l caută la Viena, unde Împăratul era rivalul său propriu ca rege al Ungariei, el se îngrijii să arăte că minștrii ungrii i-a cerut aceasta, și-prim ei se intoarse actul la redactorii lui. Iar, cînd „regele maghiar“ fu silit la o atitudine de permanentă ungarofilie, primind și sancționînd toate măsurile de prigoană a școlii și Bisericii românești, de nimicire a partidului național român, Viena desemna în zăre icoana Moștenitorului, iubitor de Români, iubitor de Savi, doritor al unui federalism de dreptate și echilibru, al unui federalism pentru viitor, în care-și puteau pune toate speranțele aceia cari părăsiseră iluziile despre bătrînul Împărat el însuși. Dar, cînd Francisc-Ferdinand căzu victimă atentatului din Sarajevo și Ștefan Tisza, primul-ministru al Ungariei, deslănțuit, ca o răsbunare contra Serbiei războiul mondial, se văzu bine ce legătura avuse răposatul cu Germania și spre ce nouă centralizare și germanizare, spre ce nouă dominație catolică și absolutistă tindeau cele mai tainice și mai bine ascunse planuri ale sale, pe care astăzi ruda sa Karl I le continuă, biruitor prin concursul Germaniei.

În această politică, dacă nu este elasticitate și simț al nevoilor timpului, nu lipsește de sigur dibăcia care întrebuițează fiecare moment și consecvența interesului dinastic, a solidarității de castă. Se poate menține și desvolta un Stat numai prin aceasta? Acei cari-și dau samă că trăim în vremea marilor realități organice, care caută calea cea mai firească pentru a se asocia în vederea unor scopuri de cultură economică și spirituală, că Statul însuși, oricât de bine organizat și de isteț condus, n'are mai multă viață decât aceia care-i poate veni din chemarea sa și pe care o poate merita prin servirea acestei misiuni superioare lui însuși, va răspunde hotărît: nu. În marile cutremure ale lumii nu echilibristica noastră meschină poate orîndui după norme străine naturii păturile care, mișcîndu-se, prăvălindu-se și legîndu-se din nou, ascultă de legi superioare, care sînt eterne.

CUPRINSUL

| | <u>Pag.</u> |
|--|-------------|
| Prefața | 1 |
| I. Inceputurile Misiunii catolice și cucerirea carolingiană | 5 |
| II. Două Austrii negermane | 11 |
| III. Rolul austriac al Boemiei. Cuceriri „apostolice”. Influențe papale germanice. Ottocar al II-lea și Austria bavareză | 17 |
| IV. Boemia după lupta de la Marchegg. Misiunea „austriacă” a Ungariei. Localismul fără însemnătate al Habsburgilor | 26 |
| V. Regalitățile naționale și opera lor | 39 |
| VI. Habsburgii și ofensiva turcească | 53 |
| VII. Crearea Austriei moderne prin reacțiunea catolică | 66 |
| VIII. Formarea unui Stat austriac în veacul al XVIII-lea | 79 |
| IX. Austria și Revoluția franceză | 90 |
| X. Austria nouă și națiunile ei | 105 |
